

84 Кар 7-4
У72

Кар: 3336А

ЕРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ

Насра Годжань
хапарлары

ЕРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ

Насра Годжань хапарлары

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ,
ЧЕРКЕССК — 1987

84Кар7-4

С (Кар.) 2
У 72

Латин харифледен бюгюнню харифлеге кечю-
рюб, китабны басмагъа хазырлагъанла — *Ортабай-*
ланы Римма бла Сылпагъарланы Кулина.

Китабны суратларын МАРКОВ Ф. И. салгъанды.

Кар: 3336

У 4702260000-77
М 159(03)-86

© Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бѣлжюмю, 1987

ЁРТЕНЛАНЫ АЗРЕТ — ПОЭТ ЭМДА ФОЛЬКЛОРИСТ

*Халкъдан чыгъыб, халкъ бли джашиб,
Халкъгъа къуллукъ этгенсе сен,
Джыр хазнангы, «саугъамды» деб,
Бизге къоюб кетгенсе сен.*

Биджиланы Идрис

Ёртенланы Азрет... Аны суйюмлю къара кёзлери, кенг акъ мангылайы, къалын къара чачы, ортадан узунга тартхан субай санларына сейир келбет сала эдиле... Аны таныгъан, аны билген адамланы айтханларына кёре, ол бек кесгин акъылы, таукеллиги, халаллыгъы да болгъан асыулу адам болгъанды. «Аны ишге мыллык» атханы, халкъын чексиз суйгени, джаш джазыучулагъа таймаздан болушуб тургъаны танышланы, биргесине ишленгени эслеринден ёмюрде да кетерик тюлдю»,— дейди Хубийланы Осман¹.

Фахмулу поэтни къарачай литературагъа къошхан юлюшю, адам айтыб къолундан келмезча, уллу болгъанды. Аны темасыны байлыгъы, суратлау мадарларыны кесгиликлери бизни бюгюнню джазыучуларыбызгъа юлгю болурчады.

---

¹ Хубийланы Осман. «Къайнайдыла мени джылларым». Ленинни байрагъы, 1967 джыл, декабры 16.

Ертенланы Азрет 1907 джыл Къарачайны эм ариу эллерини биринде — Къартджурт элде туугъанды. Ол тууб ёсген топракъсаш юйчук бу сагъатда да тургъаныча турады.

Къартджуртчуланы айтханларына кёре, поэтни атасы, Ертенланы Локъман, хар неге да кёлю джарашхан, уста адам болгъанды. Кесини юйюню хар неси да кесн ишлегенди.

Атасын, джашын да иги таныгъан адамланы айтханларына кёре, Азретни чамчылыгъы, джарыкчылыгъы, сёзюню кесгинлиги, ауазыны ариулугъу — хар неси да атасына бек ушагъанды. Поэтни атасы — Ёзденланы Батыкъ — ариу сыфатлы, ишленмеклиги, намысы да болгъан огъурлу тиширыу болгъанды.

Къартджуртда поэтни ата-ана джууукъларыны ичлеринде ана тилни бек суйгениле, халкъны сёз байлыгъын аламан билгенле аз болмагъандыла (сёз юйюню, джарчы, сыбызгъычы Ертенланы Таучу). Аллаи адамла бла сабийликден джашагъаны, халкъ таурухланы, айтыулары, хапарлары, нарт сёзлени, эл берген джомакъланы гитчеликден огъуна иги билгени поэтни творчествосуна уллу болушхандыла.

Артда, джаза башлагъанында, кесине «Къартджуртлу» деген псевдонимни да бошуна сайлагъан эди Азрет: туугъан эли — Къартджурт — берген эди анга фахмуну джарыкчы, огъурлу сезимлерин да, халкъ джырлагъа, хапарлагъа, табигъатха суймекликни-къайгъырыуну да...

1924 джыл, Къартджурт школну айырмагъа бошагъандан сора, Азрет Симферопольдагъы педучилищеге киргенди. Ол джыллада училищеге литературадан профессор Ёскир Чобан-заде окъутханды. Ол, восток эмда орус литератураны джетик билген белгили алим болгъаны себебли, окъутхан адамларына да кесн суйген затланы терен сингиргенди, артыксыз да бек поэзиягъа суймекликлерин ёсдюргенди.

Белгили малкъар поэт Саид Шахмурза улуну эсге тюшюрюулерине кёре, студент джылларында Ертенланы Азрет джаш джазычуланы кружогуна джюрюб тургъанды. Кесини билимин не къадар

толу этер джанындан кюреше, Азрет лингвистикагъа, историягъа, археологиягъа, этнографиягъа да улуу эс бѣлгенди. Восток халкълары бир къауумларыны тиллерин: араб, тюрк, татар, дагъыда сашха тиллени — иги билгенди ол.

1927 джыл Азрет, ызына къайтыб, Микоян-Шахарда педучилищеде устаз болуб, бир кесек ишлегенден сора, «Таулу джашау» газетни редакциясында ишге джарашханды. Ол джыллада газетде къарачай литераторла: Ислам Къарачайлы, Байкъулланы Даут, Бостанланы Хасан, дагъыда башхала ишлегендиле. Газетни хар номеринде дегенча аланы джазгъанлары басмалана эдиле. Азрет да «Таулу джашауда» кѣб затын басмалыгъанды. Кеснин «газет» назмуларын заманы, джашауну ол кѣзюуде эм керекли темаларына атагъанды ол. Джахиллик бла къарангылыкъны къоратырыкъ джангыз Совет власты, деб юретгенди («Октябрни байрамы эди»), класс душманланы заранлыкъларын айгъакълагъанды («Бу дуркъучу»), таулу тиширыуланы джангы джашау ишлеуге тире къошулургъа чакъыргъанды («Къарачайны тиширыуларыны съездине»)... Бу назмулары бир къауумуну суратлау джаны бла кемликлерди да болгъандыла: лозунг-декларация халда джазыу, композиция джаны бла бир-бирлерине ушатыу... Алай а поэтин назмуларыны улуу агитацион кючлери болгъанды, не ючюн десенг, ол керти гражданди тириликни, джигерликни, терен идея ишамны тамалында джазгъанды аланы.

30-чу джыллада къарачай газетни окъуучулары «Сюрючю Хамит» деген рубриканы тюрбюнде басмаланыучу фельетонланы, чам-селеке хапарчыкъланы, кемликлени ачыкълаучу критика материалланы бек сюйюб окъугъандыла, «Сюрючю Хамитни» баш авторларыны бири Ертенланы Азрет болгъанды.

Къарачайны джазычуларына башчылыкъ этю ишде да Азретни кѣб къыйыны киргенди.

«1935 джылны арасында рабфакда литература кружокга Ертенланы Азретни чакъырыргъа менш бойнума тюшдю. Ауузуму да ачдырмады. «Чакъыра эселе, барайыкъ», — деб, биргеме тсбреди. Бизни кружогубузда Орусланы Махамет, Борлакъланы

Тохтар, Акъбайланы Маруся, Сарыланы Солтан, Қырымшаухалланы Хамзат, дагъыда башхала бар эдиле. Азрет бизни кружогубузну алгъышлады. Қъарачай литератураны, аны борчларыны юсюнден кѣб сѣлешди. Ол бусагъатда институтну эски юйюню экинчи этажында эди. Азрет «Туугъанды ол ѳлмезге» деген назмусун уста азбар айтды. Биз тилегеникде, дагъыда талай затын окъуду. Кружок 1934 джыл къуралгъан эди. Андап сора Азрет бизге келиучю болгъан эди. Ол, бизни назмуларыбызны окъуб, кемликлерин кѣргюзѳ эди», — деб эсине тюшюреди Хубийланы Осман¹.

Ертенланы Азрет орус поэзияны къарачай тилге кѣчюрюуге да танг кесек юлюш кѳошханды. 30-чу джыллада Азрет А. С. Пушкинни «Солтан патханы тауруху», «Поп бла аны джалчысы Балданы тауруху», «Чабакъчы бла чабакъчыкъны тауруху» деген чыгъармаларын деменгили кѣчюргенди.

20—30-чу джыллада Азретни, Гербскланы Али-Солтан бла бирге, къарачай-орус сѳзлюкню къурау ишге уллу кыйыны киргенди.

Азрет бек таукел, тынгысыз, джигер адам болгъанды. Хар затха къайгъырыб, сагъайыб тургъанды; тиширыуланы сѳздлерине, элчилени джыйылыуларына кѣб кере кѳошулгъанды. Районлагъа, узакъ элlege барыб, лекцияла окъугъанды, джахиликни кѳоратуу джаны бла кѣб иш бардыргъанды.

1927 джылдан 1934 джылгъа дери Ертенланы Азретни тѳрт назму китабы чыкыгъанды: «Джангы джырла» (1927 джыл), «Эркиликни джиттинлери» (1929 джыл), «Джангы джырла» (1931 джыл биринчи китабны джангыртылыб чыкыгъаны), «Джырла бла поэмала» (1934 джыл).

Поэтни тематикасы бек бай, кенг болгъанды. Уллу Октябрьны темасына Ертенланы Азрет таймаздан эс бѳлюб тургъанды. Революцияны ишине кертилик эмда сѳймеклик, таулуланы джашауларында болгъан ашхы тюрлениуле туудургъан уллу

---

¹ «Ленинни байрагы», 1967, декабрны 16.

ёхтемлик, джангы джашау берген учунмакълыкъ — ма былайдыла Ёртенланы Азретни поэзиясыны тирмен ташын бургъан затла. Совет власть таулула гъа берген ашхылыкъланы улуу магъанасын ачыкълар ючюн, поэт джангы джарыкъ джашау бла сурунгу къарангы джашауну тенглешидирирге ё болгъанды.

Азрет агитацион назмуну кёб тюрю формасын хайырландыргъанды. Джамагъатда джюрюген джырланы джангыртуу джанына да бек къайгыргъан поэтлени бири эди ол. Сёз ючюн, ан «Джырла бла поэмала» деген китабыны бир сёлюмюнде Къызыл Аскерни юсюнден джырлар басмалангандыла. Джырлары джазгъан сагъатда Ёртен улу 20—30 джылланы орус поэтлерини (Н. Асеевни, А. Жаровну, дагъыда башхаланы) творчестволарындан юлгю алгъанды.

Ёртенланы Азретни «Темир ёмюр» деген назмун азбар билмеген Къарачайда хазна адам болмаз.

Бизни ёмюр темир ёмюрдю,
Биз—ёмюрню темир деулери,
Ёмюр бизге къурчдан «джан» урду.
Биз—ёмюрню къурч миндеулери...

Бизни ёмюр темир ёмюрдю,
Бу ёмюр хар ёмюрден ёрдю.
Темирден инсанла болгъанын
Биз джангыз бу ёмюрде кёрдюк...

Ёртен улуну бу назмусу совет адамланы, большевиклени, темирча, деменгили, бюгюлмезлик-оюлмазлыкъ къурч къалалача болгъанларын чертген гимнди.

Ленинчи тема да улуу орун алады Ёртен улуну творчествосунда «Сенсиз», «Туугъанды ол ёлмесге» деген назмуларында, «Темирчини тюшю» деген поэмасында поэт терең публицистика халда кёргюзгенди ленинчи иннетни улуу кючюн, анга джюреги-къаны бла ийнанганын. Ёлюм Ленинни кесин халкъдан айырса да, аны тюзлюк иши ёлюм-сюз болгъанын чертгенди поэт:

Мен джылайма залим дунияны
Баргъан суу буугъан кызына,
Мен сарнайма джарлы юйюрюню
Сёнгюб кетген нюр джулдузуна,
Тиширыуну къанлы хапарындан
Толуб чыкъды мени тефгерим.
Бир кюн ахуюл болуб саркъарла
Тефтеримде къанлы дертлерим...

«Афенди бла аджал» деген поэмасында уа Азрет дин къуллукъчуну ётюрюк, аманлыкъчылыкъ ишлерин айгъакълайды. Афенди, аллахдан тилек тилеб, диннге бойсунмагъан-ийнанмагъан халкыгъа бир кыйынлыкъ, бир азаб джетдир, деб тилейди. Алай а аны муратыны толмазлыгын билдире, джангы джашауну-насыбны бизге ёмюрлюкге келгенин бегите, Урунууну келечисини ауузу бла поэт анга быллай джууаб береди: «Эскиликге хар джангылыкъ—ёлюм, аджал!»

«Сюлеменни Суратха письмосу» деген поэманы Азрет суймеклик темагъа джарашдырса да, анда къуру суймекликни юсюнден айтыб къоймай, теманы бек кенг алыб, джашауну магъанасы исдеди, джангы социалист обществону адамы къаллай болургъа керекди — деген соруулары салады. Поэма кеси аллына айтылыб баргъан сёлешиу тилде къуралганды:

Инджитди
Кёлюмю
Биз этген
Ол ушакъ,
Эрирлай эди
Эт джюрек,
Къар кибик,
Джумушаб...

Хар адам кесини джашауун игилендириуге тири кёшулургъа борчлуду, алчы оюм ючюн, джангы джашау ючюн кюрешиу тохтамазгъа керекди — былайды поэманы баш магъанасы.

«Сафият», «Афенди бла аджал», «Сюлеменни Суратха письмосу» деген поэмала къарачай литературада кеслерине бек сыйлы орун алгандыла.

Мен джылайма залим дуняны
Баргъан суу буугъан кызына,
Мен сарнайма жарлы юйюрню
Сѣнгюб кетген иур джулдузуна,
Тиширыуну къанлы хапарында
Толуб чыкъды мени тефтерим.
Бир кюн ахуюл болуб саркъарла
Тефтеримде къанлы дертлерим...

«Афенди бла аджал» деген поэмасында уа Азрет дин къуллукъчуну ётюрюк, аманлыкъчылыкъ ишлерин айгъакълайды. Афенди, аллахдан тилек тилеб, диннге бойсунмагъан-ийнанмагъан халкъгъа бир къыйынлыкъ, бир азаб джетдир, деб тилейди. Алай а аны муратыны толмазлыгъын билдире, джангы джашауну-насыбны бизге ёмюрлюкге келгенин бегите, Урунууну келечисини ауузу бла поэт анга быллай джууаб береди: «Эскиликге хар джангылыкъ—ёлюм, аджал!»

«Сюлеменни Суратха письмосу» деген поэманы Азрет суймеклик темагъа джарашдырса да, анда къуру суймекликни юсюнден айтыб къоймай, теманы бек кенг алыб, джашауну магъанасы неседи, джангы социалист обществону адамы къалай болургъа керекди — деген сорууланы салады. Поэма кеси аллына айтылыб баргъан сѣлешу тилде къурагъанды:

Инджитди
Кѣлюмю
Биз этген
Ол ушакъ,
Эрирлай эди
Эт джюрек,
Къар кибик,
Джумушаб...

Хар адам кесини джашауун игилендириуге тири къошулургъа борчлуду, алчы оюм ючюн, джангы джашау ючюн кюрешиу тохтамазгъа керекди — былайды поэманы баш магъанасы.

«Сафият», «Афенди бла аджал», «Сюлеменни Суратха письмосу» деген поэмала къарачай литературыда кеслерине бек сыйлы орун алгъандыла.

лыкъ, эринчеклик, эки бетлилик, тилчилик хыртха уруладыла.

Насра Ходжа эм бек «сопалагъанла» уа молла-ладыла — харам ашдаи тоймагъанла, кеслерини кы-йыплары бла джашаргъа суймегенле.

Насра Ходжаны хапарлары кысхадыла, алаи а магъаналары терендиле, чам-селеке джаны бла алааматдыла. Хапарланы магъана джаны бла онг-лулукъларына шагъатлыкъ этген — аланы халкъ бек суйгениди, унутмай, ёмюрлени узагъына джа-шатыб, бизге джетдиргениди.

1931 джыл Азрет Насра Ходжаны хапарларын джыйыб, джарашдырыб, китаб этиб чыгъаргъан-ды.

Китабха 200 хапарны кийиргенди — эм иги, эм терен, эм магъаналы дегенлеринден.

1936 джыл а, дагъыда аллай бир хапар къошу-луб, 400 хапардан къуралыб, китаб экинчи кере чыкыгъанды². Китабны ал сёзюнде Азрет бу ха-парлагъа аллай бир нек эс бёлгенини, нек джый-гъаныны себебин, китабны къаллай излемни тама-лында джарашдыргъанындан хапар айтады. Насра Ходжаны хапарларына мийик багъа бериб, аланы суратлау прозаны биринчи сынамына санагъанын билдиреди.

Азретни халкъны чыгъармаларына учхара къа-рамагъаны, аланы багъалатыб, эслеб джарашдыр-гъаны, халкъны чамын, селекесин, кюлкюсюн терен ангылагъаны бу китабда алаамат кёрюнеди. Ёртеп улуну кесини айтыуундан, кёб адам (асламысына тиширыула) бу китабны окъур ючюн, къадалыб къара таныб, окъургъа юренгендиле. Бир къауум хапарла уа, Гербекланы Али-Солтан бла Герва-сий Орловский кёчюрюб, орусча «Красный Къара-чай» газетни талай номеринде басмалангандыла.

Азрет 20—30-чу джыллада, къолунда къаламы бла, Къартджуртда юй-юйге кириб, хапарланы джазыб тебрегенинде уа, бу иши джаш поэтин

---

¹ Азрет Уртенев-Къартджуртлу «Нас-ра Ходжаны хапарлары», Микоян-Шахар, 1931.

² Ёртенланы Азрет. «Насра Ходжаны ха-парлары», 1936 джыл.

эрикгенден этген бир безигениди деб тургъандыла бир къауумла. Ол аланы алкъын халкъ аууз творчествону уллу магъанасын ангыламагъанларыны шагъатлыгъы эди. Фольклорну уллу магъанасы бла багъасын ангыларгъа Максим Горькийни 1934 джыл совет джазыучулары Биринчи Бютеусоюз съездинде литераторлагъа айтхан чакъырыуу болушхан эди:

«Къайтарыб айтама: сѣз искусствону башланганы — фольклорданды. Кесигизни фольклоругъузну джыйыгъыз, андан юренигиз, аны джарашдыргъыз. Ол сизге да, бизге да, Союзну поэтлери бла прозаиклерине кѣб зат береди. Биз, озгъан заманы не къадар иги билсек, бусагъатда биз этген затыбызны уллу магъанасын аллай бир тынч, аллай бир терен эмда къууанчлы ангыларыкъбыз»¹.

Къарачай джазыучуладан биринчи болуб, Азрет фольклорну джыйгъанды, джарашдыргъанды. Ол иши джазма литератураны ёсююне болушханды — ол анга унутулмазлыкъ сыйды. Туурасын айтсакъ а, «Насра Ходжаны хапарлары» — къарачай аууз халкъ творчествону джыйылыб, джарашдырылыб чыкъгъан китабларыны бириди.

Насра Ходжаны оюмлу хапарлары бюгюн да кеслерини юретиу магъаналарын тас этмегендиле.

Бюгюн да Азрет джыйгъан, Азрет джарашдыргъан хапарлары окъуучула суйюб окъурла, гла бизни заманыбызгъа ашхы къуллукъ этерле деб ышанабыз.

Китаб — поэт туугъанлы 80 джыл толгъаныны къууанчына джораланыб чыгъады.

Ортабайланы Римма.

---

¹ М. Горький. Собрание сочинений в 30 томах, М., 1953, т. 27.

КИТАБНЫ ЮСЮНДЕН

«Насра Ходжа» деген ат эмда аны кюлдюрюучю, кесгин магъаналы хапарлары, бир Къарачай-да тюл, саулай кюнчыкыгъан халкъда, саулай дунияда белгилдиле. Европада, Азияда, таб Америкада джашагъан халкъланы арасында да биз Насра Ходжаны хапарлары джюрюгенин кёребиз.

Насра Ходжаны хапарлары тюрк-татар тилден инглиз, араб, немча, эрмен, гюрджю, орус, дагъы-да ала киби кёб тюрлю тилге кёчюрюлюб, китаб болуб джюрютюледиле. Хар миллет Ходжаны суюди. Аны хапарларын, анекдотларын сагъыныб, айтыб джубанадыла, бош сагъатларын джаркылыкъ бла, кюлкю бла ашырадыла.

Алай болса да бу къадар халкъгъа кесин танытхан Насра Ходжаны ким болгъаны, къачан туугъаны, къайсы ёмюрге джашаба, къачан, къайда ёлгени бюгюнге деричи историягъа белгиле тюлдю.

Бир заманда Насра Ходжа деб адам джашагъаны бла джашамагъаныны хакъындан, адам ийнам болурча, сыртын тирерча, бир бегимли зат джокъду.

Насра Ходжа эмда анга аталыб джюрютюлген къысха-кюлдюрюучю хапарла кёб миллетге белгиле болгъанлары киби, Насра Ходжа хар миллетни кесини адамыча, аны хапарлары да кеси джашауундан алынган хапарлача алай кёрюнедиле.

«Насра Ходжа» деген ат тюрлю-тюрлю формада джюрюйдю. Бир къауум миллетле (азербайджан тюркюле, эрменлиле) «Насруддин Молла» дейдиле. Тюркюлене бир къаууму да артдагъыча, бир къаууму уа, бизни киби, «Насра Ходжа» дейдиле. Быланы къайсын алсанг да, бир атны «бурдурганларыдыла». Бу ат эки сёзден къуралыбды, бирем башларына фарсы-араб сёзледиле. Амма бир-бирлерине тагъылыу халилери тюрк тилни адетлерин бек сакълайды.

Къысхасы, Насра Ходжа деген ат эмда аны бурдурганлары кюнчыкыгъан халкъланы тиллеринден къуралгъан атды. Бу хыйсабдан ол ат кюнчыкыгъан миллетлени (тюрк-татар, фарсы-араб де-

генча) халкъланы ичинде туугъанды дерикбиз Сёз къайсы миллетники болса, атны албурун чыгъыуун да ол миллетге тагъаргъа керек болады. Былай бла къарагъанда, Насра Ходжа алгъы бурун кюнчыкъгъан халкъланы ичинде джюрюб башлагъанын кёребиз. Амма кюн чыкъгъанны историкасы быллай адам туугъанды деб сагъынса да, бегимли зат айтмайды.

Бу анекдотла джюрюген хар миллет Насра Ходжаны не джерли болгъаныны хакъындан бирер тюрюлю джомакъ джюрютедиле. Кърым, къазан халкълада бир тюрюлю, тюркледе бир тюрюлю, дагъыстан халкълада да бир тюрюлю, дагъыда алай-алай талай тюрюлю хапар джюрюйдю. Бу айтыула кёсюсюне эски дунияны ётюрюкчю тили туудуруб келген тамырсызлыкъланы бояууна боялыбдыла. Ол хыйсабдан биз ол хапарлагъа таяныргъа болдукъ тюльбюз.

Сёз ючюн: анатоллу тюрклени айтыуларына къарасанг, «Насра Ходжа тюрклю болгъанды», — дейдиле. Насра Ходжа Тюркде Акъ-Шахар деген шахарда туугъанды, анда джашагъанды эмда ёлгенди, кеси да шыйых болгъанды, дегенге джетдиредиле. Насра Ходжаны къабырыды деб къабыр, аны юйюдю деб юй барды, деген хапарланы айтадыла.

Орта Азияда джашагъан таджик-фарсы халкъланы айтыуларына тынгыласанг, была да, Насра Ходжа фарслы болгъанды, аны хапарлары эм алгъа фарс тилде чыгъыб тебрегендиле, дейдиле.

Эрменлиле да, Насра Ходжа Ериванда туруб, анда окъуб, уллу алим болгъанды, дейдиле.

Дагъыстан халкъланы айтханларына келсек, ала да Насра Ходжаны кеслеринден этедиле: «Насра Ходжа бир заманда Дагъыстанда джашагъанды, бир уллу бийге ачыу болурча бир иш этиб, аны уллу аскер излеб айланганында табалмагъанды, аскерни Насра Ходжа хыйласы бла хорлагъанды, деб айтыу барды», — дейдиле.

Ма, халкъ арасында джомакъ маталлы джюрюген бу халили хапарладан ары джанында, Насра Ходжаны ким болгъанын, къайда, къачан джаша-

гъанын бегитиб айтхан бир тюрлю бир бегимли зат джокъду.

Таб акъыл этиб, сагъыш бла къарасанг, аллай адам бир заманда да болмагъанына, бу хапарланы халкъ кеси джаратыб, кеси чыгъарыб ийгенине кёлюнг толу ауарыкъды. Бизни акъылыбыз да алайды.

Энди kitabчыкъны джазылыу-къуралыу джолу-ну хакъындан да бир-эки сёз.

Мен, эки джылны ичинде акъыл бёллюб, къайгъы этиб, Насра Ходжаны хапарларындан 300 джууукъ хапар джыйгъан эдим. Бу хапарланы кёбюсю манга, аууздан-ауузгъа кёче тургъанла болуб, халкъдан, къалгъаны да басмаланы бетлеринден тюшдюле. Алай болса да мен аланы, барысын ла джыйыб джибермекден эсе, сайлаб атынуу хайырлы кёрдюм. Бу kitabха 300 хапардан къуру 200 чакълы бири кирди.

Былай бла, ангылашылгъанына кёре да, мен бу kitabчыкъгъа Насра Ходжаны хапарларындан сайлаб эм игилерин, политиканы, социальный джашауну эмда кесгин магъанасы бары бла джогъуну джанындан да эм маджалларындан айырыб салгъанма.

Насра Ходжаны эски басмаларында джорюучю: уятсыз, мешан магъаналы эмда талаучу классха уюшдурулгъан динчилик бла байлаулу болгъан заранлы хапарлары бу kitabчыкъда кеслерине срун табмадыла, табарыкъ да тюлдюле. Мадары болгъан чакълы, бу kitabчыкъгъа арну магъаналы хапарларын сайлаб алыб, бир къауумларын да, тыйыншылы кёрюб, талай «къыйыула — лабджалаула» бла кийирдик. Қысхасы, кесини болумуна-тюз магъанасына кёре, мадары болгъан чакълы урунган окъуучу халкълагъа джараулу этерге кюрешдик. Алай а бу джолгъу чыгъыуу бла бу kitabчыкъ кесини бойнуна тюшген борчун тамамы бла толтурады деямайбыз, джартылыкълары сёзсюз болурла, кёргюзген, айтхан джолдашлагъа алдан бюсюреуюбюзню билдиребиз.

1935 дж.
Ертенланы Азрет.

«Ма, ал»

дегенге юренгендиле

Бир джолда Насра Ходжа да, талай нѳгери да элни къатында кѳл джагъасына чыкъгъандыла. Ол кюн алайгъа ким эрик-гени кетере, кѳз ача, ким джууунургъа, ким эски джууаргъа келиб, халкъ кѳб болгъанды.

Бир афенди кѳлню кыйырында беткѳл джууа тургъанлай, аякълары тайгъанды да кѳлге тюшгенди. Халкъ, «ким эсе да суугъа кетди» деб, чабышхандыла. Адамла, бир-бир афендини туурасына келиб:

— Афенди! Къолунгу бери узат, бери тутдур! — деб кюрешселе да, афенди, кишиге къолун узатыргъа, тутдурургъа унамай, хаман тышырдаб, кеси чыгъаргъа кюрешиб тургъанды.

Насра Ходжа, муну кёрюб, къараб тургъанды да, сонгра къалгъанлагъа:

— Тохтагъыз сиз, аны мен бусагъат чыгъарайым, — деб, афендини туурасына келиб:

— Афенди, афенди! Ма, ма, къолуму ал! — деб къолун афендиге узатыб къычыргъанды.

Афенди, сермеб Насра Ходжаны къолун тутуб, суу джугъу болуб чыгъыб келгеннде, къалгъанла, сейирсиниб, Ходжагъа соргъандыла:

— Насра Ходжа, сен: «Къолуму ма ал!» — демей, «къолунгу бери тутдур!»— десенг эди уа! Муну алай айтханынгы себеби неди?

Ходжа:

— Къуджур халкъсыз сиз, афенди-молла къауумну къылыкъларын энтда билалмаймысыз, ала «бер-бер!» дегеннге юренмегендиле, «ма, ал!» дегеннге юренгендиле!..

Бий болама

Насра Ходжа, бир хан бла тик болуб, таймаздан ханны этген артыкълыкъларын айгъакъ этиб айланганды.

Хан, ачуланыб, былай буйрукъ этгенди:

— Бусагъатдан Ходжаны тутуб, машокга салыб, элтиб кёпюрню кюулагъына тагъыгъыз, тамбла бу заманга дери алай турма кююгъуз, сонгра къалай ёлтюрюрге керек болгъанын айтырма!..

Бу буйрукъну эшитген бла мыртазакъла, излеб Ходжаны тутуб, машокну ичине салгъандыла да башын къаты кысыб, элтиб кёпюрню кюулагъына такъгъандыла.

Насра Ходжа ёллюгюн тамам билиб, сакъышлы болуб тургъанлай, ингир ала кёпюрге бир омакъ атлы кириб ётюб теб-регенди да, машокну эслеб, атындан тюшгенди. Къараса, машокну ичинде бир кымылдагъан...

Бу атлы хоншу элени биринден бир байны джашы болгъанды. Джашны ишден хапары болмагъанды. Машокну ичинде неси болгъанын билирге къамчи бла кыкыгъанында, ичинден биреу:

— Бий болмайма, ёлтюрсегиз да, боллукъ тюлме!—деб кычырыргъа къалгъанды.

Кимди экен бу, «бий болмайма» деб пек кычырады, тешиб бир иги хапар сорайым», дегенди да машокну башын тешгенди. Къараса, ичинде бир къартыракъ адам тёрт бюклениб тура.

— Сен кимсе, ким салгъанды машокга?

— Бу элни адамларынданма, хан манга бийлик бериб, «бий бол» деб кюрешгендинде, мен унамагъан эдим, ёлтюрсенг да, бий боллукъ тюлме деб тохтагъанымда, машокга атдырыб, былайгъа байлатханды. «Бий болама деб айтхынчы, турма

къоюгъуз!» — деб, ханны буйругъу алайды...

Ходжаны былай айтханын эшитген бла ол адам уллу сейнрсингенди эмда:

— Сен суймей эсенг, мен сюеме бий болургъа, сени орнунга мен кириб, къарай келиб сорсала, мен: «Бий болама»,—десем, боллукъ эсе, кирейим да къалайым, — дегенди.

— Айхай боллукъду, кир!—деб, Ходжа ол байны машокга кийиргенди, башын да ауузбау бла къаты къысыб, кёпюр къулагъына къысыб, кеси да хазыр атха миниб, ол джерледен думп болуб, къачыб кетгенди.

Экинчи кюнню эртденбласында хан:

— Бусагъатдан аскерледен 30—35 адам тизилиб барыб, кёпюр къулагъына тагъылыб тургъан Ходжаны хар биринг керилиб уралгъаныгъыз чакълы бирер уругъуз да, ёлген болур деген заманда машокдан чыгъарыб, суугъа атыб ийнгиз! — деб буйрукъ бергенди.

Ханны буюргъаны кибик этиб, джыйырма бла он-онбеш атлы тизилиб кёпюрге келгендиле. Хар бирн керилиб кючюнден тартхан чакълы бир — ким къамчи бла, ким чыбыкъ бла—машокдагъыны башына уруб, озуб тебрегендиле.

Машокдагъы къамчы тийгени сайын:

— Бий болама, соймагъыз, бий болама! — деб къычырыргъа къалгъанында:

— Хей, итден туугъан Ходжа, бойнунгу бит кесе, дагъыда кёремисе аны бизге «бий» болургъа умут этиб тургъанын, ур

адамыча, башына-башына ур!— деб бир-бирине алай-алай айтыб ура киргендиле да машокдагъын «созгъандыла».

Бир заманда, ёлюкню машокдан алыб суугъа атаргъа деб, машокну башын ачыб къарасала, бир омакъ кийимли адам ёлюб тура!..

Ходжа болмагъанын таныб, хар ким ханнга не айтырыкъларына сагъышлы бола, элге къайтхандыла.

Сорууум бошалгъанды дерме

Насра Ходжа элде афендиле бла чырт келишмегенди, аланы айтханларына къулакъ салмай, къаршчы болуб джюрюгенди.

Бир кюп, Ходжа межгит аллы бла озуб бара тургъанлай, къартланы арасындан афенди таууш этиб, Насра Ходжаны чакъыргъанды.

Насра Ходжа:

— Не дерик эдинг? — деб соргъанды.

Афенди:

— Не дерикме деб а, не фитиринги бермейсе, неда дин тутмайса, барын да унутханса, ахыратда соруу алынган заманда мени бек арну эсгерирсе... — деб чамланганды.

Насра Ходжа олсагъат:

— Мен ёлсем, мени бир эски къабыргъа салыб къоюгъуз,—дегенди.

— Нек? — деб соргъанларында, алагъа джууабха:

— Мункир-Нанкирле келселе: «Мени къабырымы кърмеймисиз, — эскиди, мени соруум эртде алыннганды», — дерме да къоярма, — деб, джолуна бурулуб кетгенди.

Экисини араларында

Насра Ходжа джашагъан элде эки уллу бай болгъанды. Бу эки бай Насра Ходжаны, Насра Ходжа да аланы чырт кърюб болмагъандыла.

Насра Ходжа бу эки байдан хар джерде тарыгъыб, аланы артыкълыкъларын, аманлыкъларын санаб джюрюгенин бу эки бай эшитиб, Насра Ходжагъа ачууланнгандыла.

Бир джолда Насра Ходжа орамны озуб бара, эки бай да орамны бир джанындан муну таба келе тургъанларын къргенди да джанларгъа туракълагъанды, алай а ала, муну кърюб:

— Алай тохта!—деб къычыргъандыла.

Насра Ходжа тохтагъанды, бу эки бай эки джанындан ёре туруб, аралатыб, юсюне дуняны къюуб, ачы сёзле сёлешгендиле.

Сонгра байланы бири, къыза кетиб:

— Сен не эшек тюлсе, неда ит тюлсе, не зат эсенг да! — деб ачууланнганында, Насра Ходжа:

— Тюз айтасыз, мен эшек да, ит да тюлме, экисини араларындама, -- дегенди.

Сен алырса

Насра Ходжа орамны кетиб бара турганлай, бойнуна занг деб бир джумдурукъ тийгенди. Илгениб кьараса, ол танымагъан бир адам сюелиб тура...

— Нек ураса? Уругъа не ишинг барды?

— Ый... мен сени шохларымдан биринне ушатыб урдум, кеч мени, мен терсме, — деб уятлы болуб селешгенди, алай болса да Насра Ходжа, бу адамны тилегин кьабыл этмей, аны сюдге (махкемеге) бергенди.

Махкемеде сюд этген кьады ол адамны шоху болгъанды. Ходжа анга тарыгъыуну айтса да, ол кьулакъгъа алмагъанды.

Ходжа да тезюб кьоймай кюрешгенди.

Кьады: «Ол сени ургъаны ючюн бир сом ал да разы бол», — деб ол адамгъа бир сом тазир салгъанды, ачхасын алыб келсин деб, терсни юйюне ийгенди да, былай бла ишни бошаргъа умут этгенди.

Насра Ходжа талай сагъатны сакълагъанды, ол адам келмегенди. Ходжа, ишни ангылаб, сюдю бла ол адамны тиллери бир болгъанын сезиб, кьысыла баргъанды да сюд этген кьадыны бойнуна керилиб занг деб уруб:

— Мени сакъларгъа заманым джокъду, ол сомну андан сен алырса, — деб, чыгъыб кетгенди.

Мен анга береме

Насра Ходжа бла хан джолоучу болгъандыла.

Сѣзден сѣз чыгъа кетиб, хан Насра Ходжагъа:

— Ходжа, мен кѣул болсам, сен мени неллей бирге сатыб алыр эдинг? Мени багъама не берир эдинг? — деб соргъанды.

Насра Ходжа:

— Сом джарым берир эдим,—дегенди.

къачыб бир эт сатыучуну (къасабчыны) тюкенине киргенди.

Бу адам алайда аякъ юсюнде къолту-гъундан къуру гырджынын чыгъарыб аша-гъанды да, джауум тохтагъанында, кетиб тебрегенди.

Эт тюкен тутхан, бу адамны джибермей, бойнуна къадалыб:

— Ачхангы бере бар! — дегенди.

— Не ачханы, мен сенден джукъ алма-дым, менден не излейсе?

— Нек излемейме, тюкенимде этимн ийиси бла гырджынынгы ашаб бараса да!..

Ахыры быланы ишлери, Ходжа сюдно орнуна къалыб тургъанлай, сюдге тюшеди.

Ходжа ишге къарагъанды. Экисини да сорууларын этгенден сонгра, хурджунун-дан ачха кесегин чыгъарыб, чыкъырматыб, тюкенчиге:

— Эшитемисе? — деб соргъанды.

— Эшитеме!—дегенди.

— Неди бу таууш?

— Ачханы тауушу.

Ходжа:

— Бар энди джолунга, — дегенди тю-кенчиге.

— Хакъымы бердир!

— Ачханы тауушун ал да бар!

— Ачханы тауушу къалай алыныр?..

— Этни ийисин сатхан адам ачханы тауушун да алыр! — деб Ходжа аны ама-нына таяндыргъанды.

Къайры джаханимге суйсе да, кетсин

Ходжаны бир хан суймегенди. Ходжа да, аны чырт кёрюб болмай, хаман атайпысны кьюуб айланнганды. Муну эшитиб, хан, Ходжаны ол шахардан кьоратыгъыз деб, буйрукъ бергенди. Буйрукъну Ходжагъа билдиргенлеринде, Ходжа:

— Ол кетсин, мен кеталлыкъ тюлме!— дегенди.

Мыртазакъла:

— Хан къайры кетерикди! — деб хыршыланнгандыла.

— Къайры джаханимге кетерик эсе да, кетсин, ол баргъан джеринде кюлу-къарауашы бла бир уллу эл боллукъду, мен а, къарт къатынымы кёлтюрюб, къайры тауну башына чыгъарыкъма?!

«Булгъанды» деме, «уялама» де

Бир молла къабырлагъа келиб, башын энишге ийиб джюрюгенин кёрюб, Ходжа анга:

— Былай этиб нек джюрюйсе? Башынг энишге нек салыннганды? — дегенди. Молла:

— Бу къабырлада адамланы джатханларын кёрюб, джюрегим ауруб, кёлюм булгъанады, алагъа бушуудан башымы энишге тутама.

Насра Ходжа, молланы «къыйдыргъан» сёзюн ушатмай, олсагъат былай айтханды:

— Огъай-огъай, алай деме, тюзюн айт, бу адамланы кёбюсю сени ётюрюк дууаларынгы, джараусуз дарманларынгы зараны бла ёлюб кетгендиле, ол иш эсиме тюшюб, башымы бу къабырладан уялгъандан энишге тутама, де!

Къалмаз эди

Насра Ходжа джашагъан элде улхучулугъу, ётюрюкчюлюгю бла айтылыб тургъан бир старшина болгъанды. Старшина, иши болуб, бир шахаргъа кетиб, анда сау ыйыкъны туруб келгенди. Бир кюн Насра Ходжа, орамда бу старшинагъа джолугъуб: «Не бар, не джокъ?» — деб хапар соргъанды. Старшина барыб келген джеринден хапар айтыб алдаб тебрегенди:

— Ол шахарда неле болмадыла! Биз баргъан кюн бир юйге от тюшюб, адамлары кюйюб ёлдюле, аны экинчи кюнюнде эки къутургъан ит тёрт адамны къабды, ючюнчю кюн — юч адам суугъа кетдиле, тёртюнчю кюн бир адамы алыныб алты адамны ёлтюрдю, бешинчи кюн бир уллу юй оюлуб, ичиндеги халкъны басды, алтынчы кюн суу къобуб, шахарны талай

юйюн элтди, джетинчи кюн бир ариу кыыз тартма бла кеси кесин асыб ёлдю... Сегизинчи кюн биз да андан чыгыб къайтыб келдик, — деб старшина, Насра Ходжаны кёзюне къараб, кесин кёбдюрюб тохтагъанды.

Бу сёзлеге тынгылаб туруб, Ходжа:

— Шукур болсун сизни алай дженгил къайтханыгъызгъа ансы, анда энди бир ыйыкъ турсагъыз, ол сахарны таш юсюнде ташы кълмаз эди! — дегенди.

Хар кюн байрам болгъа эди

Бир ач джыл Ходжа, айлана барыб, бир сахаргъа киргенди. Кирсе, орамла ариу сибирилиб, халкъ омакъ кийишиб, ашарыкъ-нчерик эркин тёгюлюб тургъанын кёргенди.

Озуб баргъан биреуге:

— Сау къллыкъ, бизде халкъ ачдан ёле турады, сизде уа ашарыкъны кълалайгъа атаргъа табмай къутурасыз, муну себеби неди?— деб соргъанды.

— Да, бюгюн бизни уллу байрам кюнюбюздю, хар ким къарыуундан келгенни этиб джарыкъланады, кефленеди ансы, бизде кюнлени да сорма!

— Нечик?

— Да байла къутурсала да, джокъла, джарлыла къыйналыб джашайдыла.

— Ай, анасына, хар кюн байрам болуб турса эди, халкъ къыйналмай джашар эди, — дегенди Ходжа.

Кийимни не этериксиз?

Ходжаны кѣбден бери асыралыб турган бир семиз токълусу болгъанды.

Арбаз джашла, бир тилли болуб келиб:

— Ходжа, «бюгюн—дуня, тамбла — ахырат», бу токълуну не этериксе, кесейик да ашаб къалайыкъ, — дегендиле.

Ходжа разы болгъанды.

Джашла, токълуну да алыб, Ходжагъа:

— Барайыкъ да кѣл джагъасында отну шынкъарт этейик, кесибиз да бу исси кюн джуууна-джуууна, токълуну алайда биширирбиз да дамлы ашарбыз, — деб, элни къатында уллу кѣлню къатына чыкъгъандыла.

Джашла токълуну кесиб, эрлай туураб къазаннга салыб, тюбюнден да шынкъартны этиб, кымыжа болуб, джууунургъа кетгенлейлерине, Ходжа да, аланы кийимлерин джыйыб, джоппу этиб, къазанны тюбюнде джана тургъан отха басханды.

Джашла бир заманда, джууунуб бошаб, къазан бишерге салыб от орунга келгендиле, кийинирге кийим излеб башлагъандыла, алай болса да киши кийимин табмагъанды. Сонгра Ходжагъа айланыб:

— Ходжа, кийимле къайдадыла?—деб соргъандыла.

— Кюйдюргенме!

— Алай деген неди, телимисе сен? — деб джашла чарларгъа кълалгъандыла.

— Алай деген — алайды, бир сорайым сизге: «тамбла ахырат боллукъ» эсе, сонгра сиз а кийимлени не этесиз да?

Къоюгъуз, акъылсыз хайыуанды

Бир кюн межгитге бир ит киргенди, аны эшитген бла моллала, чабыб бирер таякъ алыб, ол итни туююб башлагъандыла.

Ходжа, бу халны кёрюб, ачыуланыб:

— Къоюгъуз, акъылсыз хайыуанны аллай бир кыйнамагъыз, ол билиб кирмегенди, ма мени кёрчюгюз, мен ары ёмюрге да кирирмеми? — дегенди.

Бир гугурук да керек тюлмюдю?

Эл джашла, Насра Ходжаны алдаргъа умутлу болуб, бир-бири араларында тиллешгендиле эмда, Ходжадан джашыртын бирер гаккы алыб, хамамгъа баргъандыла. Ходжаны да элтгендиле. Хамамгъа киргенден сонгра, бирлери туруб:

— Энди хар ким бирер гаккы табыгъыз, гаккы табмагъан — хамамны ачхасын төлерге борчлуду, — дегенди. Олсагъат джашла, бирер джерге чөгюб: «гак-гак-гак...» — деб тауукълача къанкъылдаб, бирер гаккы чыгъарыб, ёрге тургъандыла. Ходжа, бу халгъа къараб, къалай этерге билмей, эм ахыры, къанат къакъгъан кибик этиб, гугурукча къычырыб тебрегенди.

— Ой, аллайла нек этесе, тауукъча къанкъылдаб гаккы табсанг а сен да, джигит эсенг, — дегенлеринде:

— Да быллай бир тауукъгъа бир гугурук керек тюлмюдю? — дегенди Ходжа.

Ётюрюк эсе, сана да кёр

Бир кюпсе, джер-суу кёре, Ходжа тургъан элге келгенди.

Бу кюпсе, келиб тохтаб: «Мени бир бё-

лек сорууум барды да, алагъа джууаб этелген адамгъа мен алкъын тюбемеген-ме», — деб сѣлешгенди. Алайдагъылары бири:

— Да сен да биле болурса бир затла, ѳзге уа сен бизни Насра Ходжа билмегенни табыб соралмазгъа болурса, — дегенди.

Кюпсе, бир да ушатмай, ачыуларыб: «Келтиригиз бери Ходжагъызыны, джууаб этелмесе, сонгра айыблы болургъа джарарсыз», — деб тохтагъанында, Насра Ходжаны чакъырыб алыб келгендиле. Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа, джерни ортасы къалайыды, биле эсенг?

Ходжа, эшегини арт аягъын кѳргюзюб:

— Мени эшегими бусагъатда арт аягъы тургъан джерди!

— Алайы джерни ортасы болгъанын къайдан билесе?

— Ийнанмай эсенг, ѳлчелеб кѳр да, тюз болмаса, алай сѣлеширсе!

— Ашхы, алай болсун. Кѳкде неллай бир джулдуз барды?

— Эшегими тюгю чакълы бир.

— Къайдан билесе?

— Сѳзюме ийнанмай эсенг, эшегими тюгюн да, джулдузлары да сана да кѳр.

— Бек ашхы! Мени сакъалымда ненча тюк барды?

— Мени эшегими къуйругъунда ненча бар эсе, анча!

— Не бла бегитесе?

— Сакъалынгдан бир тюк, эшекни къуйругъундан бир тюк чыгъарыб бар да, тенг тауусулмасала, айыб этерсе!

Бу сёзледен сора кюпсе джууабсыз болуб къалгъанды.

Бу да гитчелик этеди

Ходжа таймаздан джанында бир уллу бычакъ джюрютюрге ёч болгъанды. Бир кюн Ходжагъа:

— Ходжа, бу бычакъны нек кёлтюрюб айланаса? — деб соргъандыла.

— Мен бу бычакъ бла китабланы халатларын къырама.

— Быллай уллу бычакъ бла китабны халатын а къалай къыраса, мындан гитчерек бычакъ болса джарамаймыды?

— А шохла, дин китаблада аллай халатла бардыла, аланы къырыргъа таб бу да гитчелик этеди.

Бу аллай адамды, кёрдюгюзмю?

Ходжа джашагъан элде уллу тюкен тутхан бир бай адам болгъанды.

Бир кюн Насра Ходжа, сау джылны узагъына къатыны да, кеси да юслерин джабаргъа деб джыйыб тургъан ачхаларын да алыб, бу тюкенчиге келгенди. Ала-

кытай, черкесим дегенча учуз кьумачладан кьатынына да, кесине да кийимликге ачхадан не чыгъарын тергеб, тюкенчиге бергенди. Тюкенчи, ачханы эрлай ящикге салыб, кьумачланы кесиб, бюклеб бошагъанды да, Ходжагъа: «Бер ачхасын!» — дегенди да тохтагъанды.

Ходжа:

— Бердим да, бусагъатда ящикге салдынг, — деб кюрешгенди, алай болгъанлыкъгъа тюкенчи, эшек бузгъа тирелгенча, тирелиб, отказны уруб кьойгъан болмаса, чырт кьулагъына алмагъанды.

Алайда башха адам болмагъанды. Насра Ходжа, болмазын билгенінде, «хайыр, болсун!» — дегенди да чыкыгъанды да кетгенди.

Бир кюн Ходжа, юй аллында ёрге бла энишге барыб:

— Аллах, бусагъатда он сомдан кем ачханы кёкден атханлыгъынга да, алмаз эдим, — дей тургъанын ол тюкенчи эшитиб, сынаргъа, Ходжаны аллына эслетмей, хурджуннга туюуб, тогуз сомну атханды.

Ходжа сермеб алыб кьараса — тогуз сом!

— А, хурджунну да бир сомгъа тергеб атхан болур, тамам он сом, — дегенди да хурджунуна салгъанды.

Олсагъат тюкенчи джетиб:

— Ачханы бери бер! — деб буугъанды.

— Мени сенден ачха алгъаныммы барды, сен телими болгъанса?

— Ол хурджун бла сени аллынга ач-

ханы, сынар ючюн, мен атхап эдим, бери бер бусагъатдан! — деб кюрешгенди, алай болса да Ходжа берирге чырт унамагъанды.

Тюкенчи, ачханы даулаб, Ходжаны сюдге бергенди. Чакъырыу къагъытла келгендиле.

Ходжа тюкенчиге:

— Юсюм-башым аманды, бир иги аба, эки джангы чурукъ хаух берсенг, сюдге барыр эдим! — дегенди.

Тюкенчи бергенди.

Экиси да сюдню аллында даулашхан заманда, Ходжа:

— Сюдю, джаным, мен мындан ачха алмагъанма, бу аллай осал адамды, таб мени юсюмде абаны да даулар! — дегенлей, олсагъат секириб туруб тюкенчи:

— Айхай, аба да меникиди, чурукъла да меникиледиле! — деб тохтагъанды.

Ходжа:

— Ма, энди, джаным, сюдю, бу адам таб сени затынгы дауларгъа да уялмаз, бу аллай адамды, — дегенинде, сюдю, Ходжаны тюзге санаб, ачханы да, абаны да, чурукъланы да Ходжагъа чыгъарыб: «Бар, рахат бол», — деб ийгенди.

Бусагъатда кирди да

Ходжа, кетиб бара, джолда бир талай танышына-шагърейине тюбегенди да:

— Келигиз, мени юйюмю да бир таны-

гъыз, сыйлайым! — деб аланы алыб келиб, юй аллына джетгенлей:

— Тохтагъыз, мен юйге бир кириб чыгъайым, — деб, кеси кириб кетгенди. Юйюне кириб, къатынына хапарны айтханды. Алай болгъанлыкъгъа къатыны алагъа ашатыр затлары болмагъанын билдиргенде, Ходжа, экинчи эшикге чыгъыб къонакълагъа кёрюнюрге уялыб, къатынына:

— Бар, къатын, ол адамланы, «Ходжа мында джокъду», — де да, ызларына къайтар! — дегенди.

Къатыны да, терезеден бери къараб:

— Сиз не сакълайсыз, Ходжа мында джокъду! — дегенди.

— Да, туура бусагъатда, бизни аллыбызда бери кирди да! — деб къонакъла даулашыргъа къалгъанларында:

— Энди неге даулашыб турасыз, юйню арт джанында эшиги болуб, алайтын чыгъыб кетген эсе уа! — деб къычыргъанды Ходжа.

Джартысын кесиме къой, джюн чачарыкъма

Ходжа, баш-сакъал джюлюучюге кириб, башын джюлютюб джартысына джетерге, джюлюучю кесиб Ходжаны башын халек этгенди. Джюлюучю хар кесген джерине мамукъ джабындырыб барыб, ариу Ход-

жаны башыны бир джартысы къуру мамукъ джабышхан болуб къалгъанды. Муну кѣргени бла Ходжа джюлючюге айтханды:

— Энди, сау бол, башымы джартысын алайлай къой!

— Нек?

— Да, джартысына сен мамукъ чачдынг, энди бир джартысына да мен кесим джюн чачарыкъма.

Бир сорсанг эди уа

Ходжа бир элге къонакъгъа баргъанды. Къонакъбайы бир къызгъанч адам болгъаны себебли, ашатмай, сау кюн бла кечени Ходжа ачлай тургъанды.

Экинчи кюн кюнорта заманда эл ичине чыгыб, бир джыйылыб тургъан адамланы къатына баргъанды. Къараса, бир молла ауаз бере тура. Ходжа да къулакъ салыб тынгылагъанды.

Молла, ауаз бере келиб:

— Исса пайгъамбар кѣкге чыгыб кетгенди, — дегенди.

Бу сѣзню ызы бла Ходжаны къонакъбайы туруб:

— Афенди, сонгра Исса пайгъамбар кѣкде не ашаб джашайды да? — деб соргъанды.

Бу сѣзню эшитген бла Ходжа да, туруб, алгъа чыгыб:

— Иссаны кёкде не ашагъаныны къайгъысын къюб, Ходжа сау сутканы джерде не ашаб-ичиб джашагъанын бир сорсанг эди уа? — дегенди.

Айыб сизде тюлдю, хандады

Насра Ходжаны эшеги кече бла кюннге тас болуб кълалгъанды да, сахар кюймай, Ходжа эшегин излеб айлана баргъанды.

Бу халда айлана барыб, бир башха шахардан келген бир адамгъа тюбегенди.

Ол адам Ходжаны не айланнганындан, не джюрюгенинден хапар соргъанды, Ходжа да эшегин тас этиб излей айланнганын айтханды.

Сонгра ол адам, чам этери келиб:

— Да, Ходжа мубарек! Сен былайлада бош айланаса, сени эшегинг бир уллу шахарда къады болуб турады, сен, аны излей эсенг, ары бар, — дегенди.

— Сора анга ол дараджаны табаргъа ким болушханды экен?

— Ол джерде бир хан барды да, ол кеси тыйыншлы кёрюб, эшегинги къадыгъа салгъанды.

— Ай налат а, биле эдим, аны къады боллугъун мен сезген эдим, мен кюуран окъусам, ол да эки кюулагъын манга салпы ийиб тынгылаучан эди, сонгра башын

силке кетиучен эди. Мен аны кьады бол-
лугъун андан да билген эдим.

Бу сёзлени айтыб, Ходжа ол адам юрег-
ген джолну тартыб хаман, эшеги кьады
болгъан джерге кетгенди. Кёб джол да
джюрюб, бек да кыйналгъандан сонгра,
шахаргъа джетиб, неден да алгъа кьай-
гъы этиб шахарны кьадысын излегенди.
Кьадыны тургъан джерине бир кесек зынт-
хы да, бир нохта да алыб баргъанды.
Кьадыны кёргенлей, эшекни чактырыу-
чусуча, зынтхыны кёргюзюб, ышара, ча-
ктырыб башлагъанды.

Кьады джунчугъандан, не айтырын бил-
мей, кьараб тургъанды. Бу халында Ход-
жа барыб кьадыны башына эшегини нох-
тасын сала тебрегенди. Алайда адамла
Ходжагъа бу ишни этдирмей тыйгъанды-
ла.

Ходжа, ачуланыб:

— Мени эшегиме дауугъузму барды, со-
руу-оруу болмагъанлай, кьолумдан эше-
гими тартыб алыб кьадылыкъгъа са-
лыргъа кьайдан эркинлик табхансыз! —
деб уллу гурушха этерге кьалгъанында,
адамла:

— Биз сени эшегинги да билмейбиз, та-
ныгъан да этмейбиз, биз кишнини эшегин
кьадыгъа да салмагъанбыз, бизге бош
гурушха этме, — дегендиле. Ходжа, тю-
шюннгенча, башын аллына ийиб, бир ке-
сек тургъандан сонгра:

— Керти айтасыз, сизни анда терслиги-
гиз джокъду, хар терсликни башы сизни
ханыгъызды, — дегенди.

Джокъ эселе, артдагъына

Ходжа, ач болуб келиб, къатынына айтханды:

— Ол иги шапталладан бар эсе, бир къабдырсанг а!

— Бошалгъандыла!

— Бошалгъанлары иги болду, тишлери-бизден бошай эдик, кеслери да аман шапталла эдиле.

— А киши, мен сени къайсы сѣзюнге ийнаныргъа билмейме.

— Шапталла бар эселе — алгъыннгыгъа, джокъ эселе — артдагъыгъа!..

Огъай, чурукъ сатыучуладан

Ходжаны, дагъыда бир талай къартны биреу къонакыгъа чакъыргъанды. Къонакъланы чурукъларын-чарыкъларын алыб асырагъан адам болмагъанын кѣрюб, Ходжа, тас болурла деб къоркъуб, чурукъларын тешиб, арну къагъытха чулгъаб, къолтугъуна ургъанды. Тепсиге олтуруб ашай тургъан заманларында, адамланы бири, Ходжаны къолтугъунда къагъыт чырмалгъанны кѣрюб, соргъанды:

— Ходжа! Къолтугъунгдагъы не эсе да бир сыйлы китаб болур!

— Бек сыйлы китабды.

— Нени хакъындан селешеди?

— Джарлылыкъны...

— Китаб сатычуладанмы алгъанса?

— Огъай, чурукъ сатычуладан.

Бизден артха келгенле ашарла

Биреу, озуб бара, Ходжа кесини бачхасында гитче-гитче терекчикле орната тургъанын кёрюб, Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа, была энди сени ненге джарарыкъдыла? Бу гитчечикле ёсюб джетиб, аладан биз кёгет ашагъынчы да бир джашай баргъа эдик, уой-уой-уой, заман а! Джашаудан къанарыкъ эдик!..

— Нени гырылдаб олтураса сен, аллах ючюн! Бизден алгъа кетгенле орнатханны биз ашайбыз да, биз орнатханланы да бизден сонгра келликле ашарла! — деб джууаб бергенди.

Джастыкъла бардыла

Бир хан, Ходжагъа бек ачыуланнгандан, юйюнде олтуруб чыдаялмагъан халгъа джетгенди. Эм ахыры: «Ходжаны чакъы-

Ходжа олсагъат, экисини орталарында орундукъда джастыкъланы бармагъы бла кѣргюзюб, не кесек да кефин тюрлендирмей:

— Эшек бла мени арамда уа ма джастыкъла бардыла, — дегенди.

Кесимден да къуджургъа санадым

Бир джолда Ходжагъа соргъандыла:

— Ходжа, сен туугъанлы кесингден къуджур адам кѣргенмисе?

Ходжа:

— Мындаи алда юйююю эшигин-терезесин салдыра эдим да, бир юй устаны чакъырдым. Бу адам эшикни кенглигин, узунлугъун ёлчелерге не аршын, неда бир башха зат алмай келген эди. Къулачын кериб, эшикни кенглигин ёлчеледи, къулачын алай кергенлей, ёлчесини бузулмаи барырына бютеу акъылын ийиб, эки кѣзюн къолларына къатдыргъанлай, тюкен таба кетди. Бу халда бара тургъанлай, аллында къуюну кѣрмей, джыгъылыб, къуюгъа тюшдю, къуюну ичинде да къолларын кергенлей тура эди. Халкъ чабыб чыгъарыргъа кюрешгенлеринде:

— Джамагъат, къолумдан тутмагъыз, ёлчесин бузарсыз, сакъалымдан тутуб чыгъарыгъыз! — деб кычыра эди. Мен бу адамны кесимден да къуджургъа санадым.

Мен кѡагъыт ашаргѡа ачыкѡ тѡлме

Ходжа джашагѡан джерде Бахир деб бир хан болгѡанды. Бу хан кюн сайын бир зат бла халкѡны кѡыйнаб тургѡанды. Бир джолда бир кѡауум адамгѡа бу хан: — Эки кюнню ичинде хар ким кесини джашауун джазыб манга келтирсин! — деб буйрукѡ бергенди.

Бу буйрукѡну толтуруб, бир кѡауум джарлы джашауларын кѡагъытлагѡа джазыб келтиргендиле.

Хан кѡараб, атасындан-анасындан джарлылыкѡ бла келгенлеин берген кѡагъытларын хар кимни кесине зор бла чайнатыб джуттуруб тебрегенди.

Ходжа, бу хапарны эшитгенлей, кесини джашауун хычылагѡа джазыб баргѡанды. Хан, мынга кѡараб:

— Сен джашауунгу неге ушаш затѡа джазгѡанса! Мени ханлыгѡымы хурметни этмей, бу не ишнингди?! — деб ачуланганды.

Ходжа:

— Да тюздю, сен уллу адамса, алай болса да, мени джашаууму окѡугѡанлайынга, манга ашатырукѡса, сонгра мен кѡагъыт ашаргѡа, кѡалгѡанлача, алай ачыкѡ адам тѡлме, ашасам да, хычыланан ашайым деб, джашаууму хычылагѡа джазыб келгенме, — деб джууаб бергенди.

Бизни шахарны къазлары бирер аякълыдыла

Насра Ходжа бир оноучугъа къаз бишириб алыб бара тургъанлай, табакъдан къазны бир аягъы тюшюб къалгъанды.

Оноучу Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа, къазны бир аягъы къайдады?

Ходжа, не дерге билмей:

— Бизни шахарны къазлары быйыл бирер аякълыдыла. Ётюрюк айта эсем, майнама, къарачы! — деб суу ызында къазланы кёрюзгенди.

Ол кёзюучюкде къазла керти да бирер аякъларыны юсюнде болгъандыла.

Ала да сейирге къарашыб тургъанлай, къазланы бир джанларындан бир адам чыгъыб, таякъ бла сермеб, къазланы юркютгенди.

Къазла бир джанына къачхандыла. Оноучу муну кёрген бла:

— Ходжа, къазланы бирер аякълары деб бош айтаса да, майна, экишер аякълары барды да! — деб анга огъурамагъан кёзлери бла, кел кенгдиргенча, ачыулу къарагъанды.

— Ол адам алагъа бергенча, таякъны мен санга берсем, сени тёрт аягъынг да болур, — дегенди Ходжа.

Сени байталларын къалай ташладыла

Насра Ходжа джаш сагъатында сюрюучю болгъанды. Бир элни къойларын кютерге джарашыб, аны бла баш кечиндиргенди..

Ходжа сюрюучюлюк этген элден джюз къычырым узакълыкъда да бир прустоп джашагъанды. Бу прустоп бир джолда, халкъгъа не сылтау бла джасакъ салыргъа билмей, Ходжа тургъан джерге быллай бир къагъыт ийгенди:

«Мени мында джюз хора байталым, сизде — тауда — бир мыжыкъ аджир кишнегенинде, ташлаб-ташлаб ийгендиле. Бу хыйсабдан сиз элге минг къой, эки джюз тууар, джюз ат тазир салама, юч кюнню ичинде бу малла келиб мени къолумда болмасала, эшитмедим демегиз!

Бу огъурсуз къагъытны окъугъан бла элни бети-къаны къачыб, бушуугъа-джылаугъа киргендиле. Ходжа бу хапаргъа къараб, джюреги бек къыйналгъанды.

Олсагъат эл джыйылгъанды. Ходжа, халкъны аллына чыгъыб:

— Джамагъат! Ушатсагъыз, бу оноучугъа малланы сюрдюрюб мени джиберигиз, — деб тилегенди. Халкъ разы болгъанды. Ходжа экинчи кюнюнде, элгиллик малланы аллына сюрюб, джолгъа чыкъгъанды.

Джолда, барыб кирген эли сайын айла-ныб, ит болуб джукъ кьоймай кьырыб-кьырыб, оноучу болгъан шахаргъа джетгенди.

Прустоб бу хапарны эшитиб, билиб тургъанды.

Ходжа, шахаргъа киргенинде уа, биягъы итлени джайылыб кьырыб тебрегенди. Эм ахыры, Ходжагъа бу затны этдирмей мыртазакъла барыб тыйгъандыла, кесин да тутуб, прустопну аллына алыб келгендиле. Прустоп, Ходжаны къараб кёргенлей, дунияны кьюуб айтханды:

— Бу не ишди, дунияны итин ёлтюрюб тарыкъдырыргъа?! Мени оноучу бетиме аллай ишле бла келиб къараргъа санга ким буюргъанды? Не ишинг барды? Итлени нек кьыраса сен ит!?

— Прустоп, сен тюз айтаса, алай а мени хапарымы билмей сёлешесе... Сен тынгыласанг, мен итлени нек кьыргъанымы себебин айтайым: мен кьойчума. Бир джолда, билмей тургъанлайыма, анда тауда мени кьойларыма джанлы чабхан эди да, хахай-тууай этиб, джанлыны ызындан кьуугъун салыб, тёрт джанына чабдым, къарадым, бу мен кьыргъан итлени бир джангызы не къатыма келмедн, педа «хаб» демеди. Ма бу хыйсабдан, ойлашдым да, мени аллай бир кюшюмде джарамагъан итлени манга не хайырлары боллукъ болур дедим да, ачуланганымы тыялмагъаным себебли, кьырдым да кьойдум

Бу сёзлени эшитгенинде, прустоп, мыйыкъ тюбюнден ышармыш эте келиб, ачы-

уланьб, бурнуну учу чюгюндюрча кызы-
рыб, Ходжагъа:

— Этген ишинг бек уллу бетсизликди.
Бек уллу терсликди. Дуняда болмагъанча
телилик этгенсе. Сени айыбынга тубетир-
ге, ол итлени къанын сени кесингден алыр-
гъа керекди. Энди антсызлыгъынгды ансы,
сени къайда эсе да бирде къойларынга
бёрю чабханын мында итле къайдан бил-
лик эдиле!?

Ходжа:

— Да сонгра анда къайда эсе да бирде
бир мыжыкъ аджир кишнегенликге, сени
мында хора байталларынг а къалай таш-
ларыкъ болурла?!

Бу сёзле бла Ходжа прустопну джууаб-
сыз этиб, тазирге сюрген малларын да
ызына къайтарыб кетгенди.

Эшекни башындан да уллу боллукъду

Бир афенди эшек джууа ашай тургъан-
лай, Насра Ходжа юсюне баргъанды.

— Афенди, не ашайса, аланы адамла-
гъа не хайырлары барды? — деб соргъан-
ды.

Афенди:

— Джауда бишген джууала ашайма,
была адамны мыйысын ёсдюредиле, башын
уллу этедиле.

— Афенди! Сонгра сени башынг эшек-
ни башындан да уллу боллукъду.

Кёргенбиз да—къркъабыз

Къышны къыяматында бир бай Ходжаны юйюне чакъырыб соргъанды:

— Ходжа, былай юйюмю терезесинден халкъгъа къараб турама да, былай буюгъуб, неден эсе да къркъгъанча, башыгъызны тутуб, алай нек джюрюйсюз?

— Да, къышды, къыямытды, сууукъдан къркъуб джюрюйбюз, гирешиб къалсакъ а!?

— Сууукъну уа несинден къркъасыз, адам сууукъдан гирешемиди? Мен бир да къркъмай турама да!..

— Да сен сууукъдан къурушхан бай кърмегенсе, амма биз сууукъдан къурушхан джарлыла кёргенбиз да — къркъабыз!..

Ол къабны биширликдиле

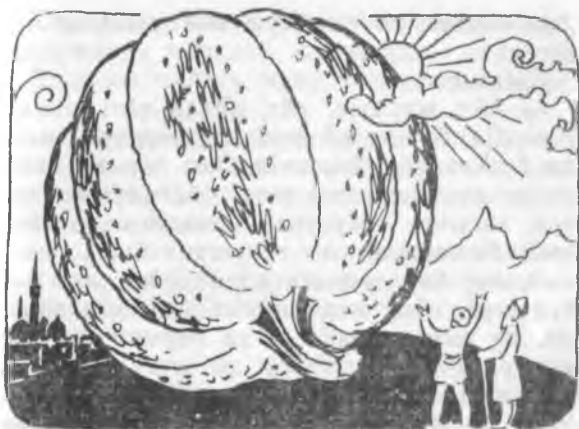
Дунягъа таныгъыулу бир ётюрюкчю халкъны ауузуна къаратыб хапар айта тургъанлай, Насра Ходжа да акъырын баргъанды да тынгылагъанды.

Ётюрюкчю:

— Джамагъат! Биз джанында, тычлыкъ-эсенлик болмаса, башха хапар джокъду. Алай а халкъны къыйнагъан бир зат барды да, аны, айт десегиз, айтайым!

— Айт, марджа, айт!

— Биз джашагъан элни огъары джанында бир къаб битгенди. Бу къаб кюнде-

кечеде да тохтаусуз ёсюб барады. Эм ахыры бусагъатда аллай уллу болгъанды, кюнню джарыгъын элге иймей, кёлекке этиб тохтагъанды. Ол хыйсабдан элге къыш джаугъан къар энтда джайны ахырында да эримейди. Кюн сайын халкъ къабны бир джанындан кесиб бирер къазан ашлыкъ аладыла, бу да татымайды, къаб ёсгенден ёсюб бюгюн да бара турады, бу ишге халкъ бек сагъышлыды.

Ётюрюкчю бу хапарны айтыб бошагъанлай, Ходжа да арагъа кириб, тёрт джанына къараб, джамагъатны бек уллу тамашагъа къалгъанын кёрюб:

— Джамагъат! Энди бу къонакъ сау болсун, кеслерини джанындан сейир хапар айтды. Мен да, буюрсагъыз, бизни

джанынбыздан хапар айтыркъма! — дегенди.

Джамагъат:

— Айт, марджа, айт, айхай айт!

— Да башха айтырым джокъду. Бизде да бусагъатда бек сейирлик бир иш этиледи: дуниядан эм уста багъырчыладан эки мингнге джууукъ багъырчы джыйылыб, бирини чёгюч тауушун бири эшитмей, бир-бирлеринден алай кенг-узакъ олтурушуб, бир мазаллы къазан ишлейдиле. Бу къазан энди кёбге бармай битерге болур...

Ходжа бу хапарны айтхан бла халкъ уллу сейирге къалгъанды. Амма ол ётюрюкчю, ийнам болмай, ышарыб, хыликке этген къан бла Ходжагъа айтханды:

— Да сонгра, Ходжа, ол къазанны не этерик эдиле да?

Ходжа, ётюрюкчюню кесин къагъыб:

— Ма ол сизде битген къабны биширликдиле! — деб джууаб бергенди.

Сенден къартла бардыла

Насра Ходжаны джаш заманында, бир джерде джарым патчах оноу башына джангы тюшюб, анга кёб адам джыйылыб, алгъыш эте тургъанларына баргъанды.

Хар джерден келечиле: окъа чынлыла, байла, тюлкю тонлула, юслери-башлары джана, бирем-бирем чыгъыб трибунада алгъыш эте келгендиле.

Ходжа да, «мени айтырым барды» деб, трибунагъа чартлаб мингенди.

Джарым патчах, муну юсюн-башын джаратмай:

— Сен тюш да кет, башха къартыракъ адам, чыны сенден тамада болгъанладан бири чыгъыб сѣлешсин, сен джашса! — дегенинде, Ходжа олсагъат:

— Да, иги киши, иш джашда-къартда болмаз, деб мен умут этеме. Иш джашда-къартда болса, мен бек сюерик эдим. Алай эсе, сонгра, сен да тахтангдан тюш да, кесинги орнунга, бу джыйында сенден тамадала кѣбдюле, аланы бирин минме къой! — деб джууаб бергенди.

Алалырма

Бир бай тюкенчини тюкенин сакълаб тургъан бир сакъ маймулу болгъанды.

Бир кюн Ходжа тюкенчиге айтханды:

— Тюкенчи, мен сени тюкенингден къумачынгы урларма!

— Урламазса, маймул сени эки да атлатмаз!

Бу экиси ёчешиб, тюкенчи ёчге кѣб ачха салгъанды. Ходжа бир кюн, тюкеннге кириб, маймулну не этиб джанлаталмагъанды. Маймулну, адам къолун-бутун къалай этсе, алай этиб баргъан къылыгъы болгъанды.

Ходжа башын къашыса, маймул да башын къашый, къолун ууса, ол да къолун

ууа келгендиле да, Ходжа эки кьолу бла кёзлерин къысханды. Маймул да, Ходжаны этгенин эниклеб, кёзлерин къысханды. Маймул кёзлерин джабханлай, Ходжа сермеб къумач тобну тон тюбюне ургъанды да кетгенди.

Былай бла уллу ёч алгъанды.

Аллыма келдиле

Бир афенди, ауаз бере келиб:

— Бу дуняда адам афендиге-моллагъа бир ашхылыкъ этсе, ол ашхылыкъ ол адамны аллына он къат кёб болуб келеди, — деб айтханын Ходжа эшитгенди да, бу сёзю керти бла ётюрюк болгъанын сынаргъа суюб, ол афендини кесине Ходжа сынгыр тиши танасын тутханды да бергенди.

Афенди, Ходжаны танасы джангыз болгъанына да къарамай, алгъанды да кьошуна ийгенди. Насра Ходжа уа берген танасы он къат къайтырын сакълай-сакълай безгенди, амма бир да анга киши он къат игилик этиб кёрмегенди.

Аны танасын алгъан афенди таб бир кесекден Ходжаны таныргъа да унамай тебрегенди. Бу халда тогъуз-он джыл озгъанды.

Бир джолда, Насра Ходжа ол афендини юйюню джаны бла озуб бара тургъанлай, бир адам, афендини арбазында тогъуз-он тууарны бармагъы бла кёргюзюб:

— Көремисе, Ходжа, бу тууарла сени танангы юзюгюндендиле, — дегенди.

Насра Ходжа сейирсингенди. Бир кюн а бу тууарла тизилиб Ходжаны арбазына кириб баргъандыла. Ходжа, быланы көрюб, афендиникиле болгъанларын билген бла, сюрюб барын да кесини баууна ургъанды.

Ингир ала тууарланы излей афенди келгенди да:

— Ходжа, былай бери тууар келиб көрмедингми? — деб соргъанында:

Ходжа:

— Тууарла кесиме келгендиле! — дегенди.

— Да сонгра, хайырсыз, аны билдирсенг а барыб, мен аланы излеб айланама, бери чыгъар, элтме къой!

— Къайры?

— Юйюме!

— Огъай, бераллыкъ тюлме!

— Нек?

— Да, «бир игилик он болуб аллынга келир» деб ауаз бересе да, ма мени да бир танам он болуб, аллыма келди, энди кишиге бераллыкъ тюлме!

Къургъакъ-къургъакъ кийиниб

келир эдинг

Бир джолда бир хан ганбойлары бла уугъа тебрегенди, Ходжа да ала бла тебрегенди. Хан да, пёгерлери да айырма ат-

лагъа мингендиле. Насра Ходжагъа уа бир осал арыкъ алашаны бергендиле.

Была, уугъа айлана, узакъ джары баргъандыла, кюнортадан ингирге ырхыла къобаргъан бир уллу джангур келиб башлагъанды.

Иги атлары болгъанла эрлай атларына къамчини джетдириб, думп болуб кетгендиле, Ходжа алашаны тые къалгъанды.

Сора, болмазын таныгъанында, джангур джетгенлей, юсюнде кийимлерин тешгеиди да, тюбюне салыб, джангур тохтагъынчы тургъанды.

Джангур тохтагъанлай, ариу къургъакъ кийимлерин кийиб, салыб, кюн да аязый, ханнга келгенди.

Хан, сейрсиниб:

— Бизни атларыбыз да игиле болгъанлай, суу кылдылача, джибиб, алай келгенбиз, сен былай къургъакълай къалай келдинг? — деб соргъанды.

Насра Ходжа, ачыуун сездирмей, къуанч бет бла:

— Да быллай атны юсюнде адам джибнймиди!— дегенди да къойгъанды.

Бу сёзю эшитген бла хан: «Бу атха мендеп башханы миндирмегиз, кесим мене турлукъма!» — деб буйрукъ бергенди.

Экинчи джолда уугъа чыкъгъанларында, хан ол атха кеси миниб чыкъгъанды. Қъайта туруб, биягъынлай джангур къуюб башлагъанды. Иги атлары болгъанла джангур джетгинчи къутулгъандыла, хан ключлю джибигенди. Юйюне келгенди да,

Насра Ходжаны кесине чакъырыб айтханды:

— Айыб тюлмюдю санга, мени алдаб джибитдинг, чий тели, кёр сен аны!

— Бош джанынга тиймесин, сени акъылынг башынгданмы къачхан эди, сен да, мени киби, джангур джаугъан заманда кийимлеринги ариу тешиб, тюбюнге салыб туруб, джангур тохтагъанлай, алыб кийинсенг, юйюнге къургъакъ-къургъакъ келир эдинг! — дегенди.

Къутулур мадар бармыды?

Насра Ходжа бла джашы базардан элге къайтхан заманда, джашын эшекге миндириб, кеси джаяу келе болгъанды. Джолда бир бёлек адам джолукъгъандыла да:

— Ол джашха къара, кеси эшекге миниб, къарт атасын джаяу джюрютеди! — деб хыликке этгендиле.

Джаш, уялыб, эшекден тюшгенди да, Ходжа мингенди. Бираз баргъандан сора, бир бёлек адам тюбөб:

— Бу джылында киши эшекге миниб, сабийни джаяу бардырмы? — деб хыликке этгендиле.

Бу джол Насра Ходжа, джашын да артына миндириб, элни къыйырындан киргендиле. Сабийле:

— Оу, бир эшекге экеулен миниб баргъанга къара! — деб ызларындан хыликке этерге къалгъандыла.

Муну эшитгенлеринде, экиси да эшекден тюшюб, алларына сюрюб бара тургъанлай, экеулен тюбеб:

— Былагъа къара, эшек джюксюз джортуб барады, бу экиси да букъугъа булгъана барадыла, — деб мысхыллаб кюлгендиле.

Бу сёзге Насра Ходжа тамам гурушха болуб:

— Кёремисе, бу халкъны тилинден къутулур мадар бармыды? — дегенди.

Бу ол джолгъу ючюн болсун

Насра Ходжа джууунургъа хамамгъа баргъанды. Хамамны къуллукъчулары, Ходжаны юсю-башы къолай кёрюнмегени себебли, къайгъы этмегендиле, саннга да алмагъандыла, бир эски быстырны да бериб, уллу, сууукъ залгъа кийиргендиле.

Ходжа, джууунуб бошаб чыкыгъанды да, эки-юч къат артыкъ багъа бериб кетгенди. Хамамда къуллукъ этгенле сейир болгъандыла.

Дагъыда экинчи да Ходжа хамамгъа келгенди. Бу джол Ходжагъа эслерин уллу бёлюб, бир таза, джылы номерге джибериб джууундургъандыла.

Насра Ходжа бу джол нек эсе да хамам хакъгъа чыгъарыны джартысын узат-

ханды. Муну былай нек этгенини себебин соргъанларында, Ходжа джууабха:

— Бу бергеним ол алгъын джолда джуууннганымы багъасы болсун, ол джол берген ачхам да бу джуууннганым ючюн болсун! — дегенди.

Басхыч къайда да сатылыр

Насра Ходжа, бир мийик джатмагъа басхыч салыб башына ёрлеб, дагъыда басхычны алыб, бери бу джанына салыб, терек бачхагъа тюшгенди да алмала джулкъа башлагъанды. Бу кёзюуде тереклени иеси салгъанды да Ходжаны юсюпе келгенди да къалгъанды.

Тереклени иеси Ходжагъа:

— Сен кимсе, не айланаса мында? — деб соргъанды.

Насра Ходжа да, амалсыз болуб, сорууна соруу джууаб этгенди:

— Сен а кимсе?

— Мен тереклени иесиме!

— Мен да басхычны иесиме!

— Сонгра басхычны неликге алыб айланаса?!

— Сатхан этеме.

— Былайы санга базармы болгъанды, мында басхыч сатыламыды?

— Не телесе сен, мубарек, басхычла сатаргъа энчи базармы болады, басхыч къайда да сатылыр!

Мени къатыным менден да акъыллы!

Тюркстанда Теймур деб бир асхакъ хан болгъанды. Муну 500-ден артыкъ къатыны болгъанлай, дагъыда ариу тиширыу кѣргенин буйрукъ этиб келтиртиб, экинчи кюнюнде кыстаб ийиб тургъанды. Джарлыракъ эллилени кызларына этген зору элlege кѣб джайылмасын деб, кѣошулуб бошагъанлай, джаллатларына (палачларына) башын кесдиртиб, узакъ джары элтдиртиб, анда джерге бастыртыб тургъанды.

«Къынгыр иш кыркъ джылдан сонгра болса да билинir» дегенлей, бу ханны этген зорлукълары халкъгъа билиниб, аны аты эсгерилген джерде халкъны тѣнне тюзю кѣлтюрюлюб, алай эрши кѣрюб, «ол залим, ол къанлы» дегенден башха атын да айтмай, азарлаб тургъандыла.

Бу хан, баргъан шахарында, элинде былай джарлыракъ къауумдан ишекли адамланы чакъыртыб:

— Мен терсликчимеми огъесе тюзлюкчюмеми? — деб соруб, «терсликчисе» дегенни да, «тюзлюкчюсе» дегенни да башын кесдириб тургъанды.

Бир джолда хан, Насра Ходжа джашагъан джерге келиб, адамлагъа бир-бир чакъырыб биягъы сорууларын бериб, эки джууабны къайсын да болсун айтханлай, башларын кесдириб башлагъанды.

Бир кюн Насра Ходжаны чакъыртханды. Насра Ходжа, къатынына келиб халпарын айтыб:

— Топал Теймур мени да чакъыртханды, анга барама, туз-гырджынны орнуна уллу алмала алыб барырма эдим? — деб соргъанында, къатыны:

— Огъай, алма элтме, инджир элт! — дегенди.

Ходжа, башына бир маймёзню да байлаб, чалма этиб, инджирле да алыб, бир ёгюзге да джер салыб миниб, салыб асхакъ ханны аллына баргъанды, салам бериб, тохтагъанды.

Ханны кюлюрю да келгенди, алай болса да хыны-хуну этиб:

— Бу ёгюзге да миниб нек айланаса, мени аллыма джаяу келалмаймыса, не уа ат бла келсенг а, эшек кибиксе! Былай чалмангдан тутуб тюйдюрюрге керекди сени, — деб джекиргенди.

Ходжа, джанында тюнгилюб, «манга болуру да мени кибиклеге болгъан зат тюмюдю!», — деб, кесин джунчутмай, джыр бла былай айтханды:

Къайры барыб къутулайыкъ, айт, сени джаулугъунгдан?

Ёгюз табсакъ да — минг шукур ма сени саулугъунгдан!

Бу халкъны кёр, къан суу джууад аны бетин, джаягъын.

Джарлы халкъны джаны саулай сояд зулмунг, таягъын! — деб джырлагъанында, Теймургъа эм ачыу, эмда сейир болгъанды. Эм ахыры хан мынга да:

— Мен тюзлюкчюмеми, огъесе терсликчимеми? — деб соргъанды.

Насра Ходжа:

— Сен тюзлюкчю да, терсликчи да тюзсе, халкъгъа азабха берилген бирсе! — деб джууаб этгенди.

Ол кюн алайда сейирге къарагъан халкъ кѳб болгъаны, эмда Ходжаны айтханлары суюуб тургъанлары себебли, хаи, Ходжагъа джукъ этерге да ол бирикген, къаны бузулуб тургъан халкъдан къоркъуб, «субайы» бла баргъанды.

Ходжаны Теймур, инжирлерин алыб, ачыуланыб башына-башына бериб:

— Мен сен къарт бѳрюден ит адам кѳрмегенме, сен акъылсыз тюзсе, итсе ансы,— деб сѳлешгенинде:

Ходжа:

— Менден да мени къатыным акъыллыды ансы, мен санга уллу алмаланы алыб келиб берсем, мени бюгюн тешилмеген джерим къалмаз эди! — дегенди.

Башхалыкълары олду

Биреулен Насра Ходжагъа джолукъгъанды да:

— Насра Ходжа, дуняда сен билгенден, афенди бла къасабчыны арасында не башхалыкъ барды? — деб соргъанды.

Насра Ходжа, кѳб сагъыш этиб турмай:

— Башхалыгъы олду: къасабчы хайыу-

анланы эм алгъын ёлтюреди да терилерни алай алады, афенди уа адамланы терилерин алады да кеслерин алай ёлтюреди!— дегенди.

Буюругъуз, кийимле

Сый-сыр болгъан бир джерге Насра Ходжа осал кийиниб баргъанды да, киши сан этиб, къулакъгъа алыб, не «юйге кир» демегенди, неда киргеннен сонгра да маджал тепсиге олтуртмагъандыла.

Бу халгъа ачууланыб, эшикге чыгъыб, юй артында къашбакъгъа кириб, Ходжа артмакъларындан иги кийимлерни кийгенди да келгенди.

Юсю-башы иги кёрюннгенненде, Ходжаны эки къолтугъундан экеулен кириб, юйге элтиб, байла, афендиле олтургъан маджал тепсиге олтуртхандыла.

— Буюругъуз, Ходжа, марджа! — деб ачыкъ болуб селешгенлеринде, Ходжагъа ауур тийиб:

— Буюругъуз, кийимле! — деб, абасын, бёркюн тепсиге тартханды.

Алай нек айтханын соргъанларында, Ходжа, хапарын ангылатыб, мени кесиме лурмет этилмей, кийимлерим ючюн деб этиле тура эселе бу этилген затла, буюрсулла кийимле! — дегенди.

Къады ариуларгъа тыйыншлыды

Бир кюн бир ит бир-бирлерине туура эки юйню арасы орамгъа кир этгенди. Орамны эки джанындагъы юйледен эки къатын чыгъыб: «Сени юйюнге джууукъду, сен ариула!» — «Огъай, сени юйюнге джууукъду, сен ариуларгъа керексе!» — деб бир-бирлерине илиниб, болмагъанлары къалмай урушхандыла. Иш махкемеге тюшюб, эки къатын да къадыны аллына келгендиле.

Ол кюн Ходжа да, неден баргъан эсе да, анда болгъанды.

Къады, къатынланы тарыгъыуларына тынгылаб, ышармыш этгенди да, сонгра, осмакълаб, Ходжагъа:

— Ходжа! Бу дауну сен сюзерге джа-раулуду, марджа, бир сюд эт!—дегенди.

Насра Ходжа, секириб туруб:

— Орам бу къатынланы бирини да энчи мюлкю тюлдю, ол къралны-элни ортада орамыды, ол хыйсабдан ол кирни да, мени акъылым бла, къады ариуларгъа тыйыншлыды, — дегенди.

Сен да ийнанма

Насра Ходжа амбал (джюк кѣлтюрюучю, ташыучу) болуб джюрюген заманын-

да, бир алыш-баришчи, ашчик бла бир мяла сауутну алыб келиб:

— Насра Ходжа, сен бу ашчикни кёл-тюрюб мени тюкениме бир элтсенг эди, санга дунияда киши билмеген юч керти зат айтыр эдим, — дегенди.

Насра Ходжа да, «хо» деб разы болуб, ашчик бла мяла сауутланы сыртына кёл-тюрюб, тюкенчини ызындан тебрегенди.

Бираз баргъандан сонгра Насра Ходжа: «Ол юч керти затны айта бар», — дегенди. Тюкенчи айтыб башлагъанды:

— Сонгра биреу: «Токълукъдан эсе, ачлыкъ игиди», — десе, ийнанма, — дегенди.

Насра Ходжа:

— Мардасыз тюз сёздю, — дегенди.

Экинчиси:

— Сонгра биреу: «Джаяу джюрюу ат бла джюрюгенден игиди десе, анга да ийнанма», — дегенинде, Ходжа, бу сёзге кьол салыб, разы болгъанды.

Насра Ходжа:

— Къайда ючюнчюсюн да айтчы! — дегенинде:

— «Амбалладан сыйлы зат джокъду, алада да Ходжадан тели барды», — десе-ле, анга да ийнанма, — деб тюкенчи аны айтыргъа, Ходжа, имбашында ашчикни «шаркъ» деб джерге уруб:

— Санга, муну ичинде сауутла сынмагъандыла деб, биреу ант этсе, сен да ийнанма! — деб, бериб кетгенди.

Бир сомгъа сатарма

Бир кюн Насра Ходжаны эшеги тас болгъанды. Сау кюнню эртденден ишгирге деричи эли ичинде бир орам, бир тыгъырыкъ кьоймай кириб, джер тептериб излеб айланиганды, алай болгъанлыкъгъа табалмагъанды. Кюн батханды, аруу кѣз байланганды.

Насра Ходжа да, арыб-талыб келиб, эшик аллында олтуруб, ачууланыб былай айтханды:

— Тохта сени, эшек! Аллах, сен эшеги-ми бу джол табдырсаиң, мен аны, тамбла огъуна базаргъа чыгъарыб, бир сомгъа сатмай кьоймаз эдим!..

Насра Ходжа алай айтыб бошаргъа, эшеги окъуб арбазгъа келгенди.

Эшекни келгенин көргенден сонгра, Ходжа антына сокзуранаракъ да болгъанды, алай болса да, эртденбла эртде туруб, бир джибни алыб, бир учу бла эшегини бойпундан, бир учу бла киштикни бойпундан тагыб, базаргъа сюрюб баргъанды.

Алыучу келиб соргъанды:

— Эшекни багъасы неди?

— Эшекни бек учуз береме аллыкъгъа.

— Да не дейсе, айт!

— Джангыз бир сом дейме!

Бу сёзден сонгра, алыучу эшекни багъасын хурджунундан чыгъарыб, Ходжагъа сомну узатханды. Ходжа:

— Эшекни багъасы сомду, алай а бу киштикни да аны биргесине сатама, аллыкъ эсенг, экисни да биргелей аллыкъса!

— Да киштигинге уа не дейсе?

— Киштикни багъасы тогуз тюмен бла беш сомду.

Алыучула, бу сёзю эшитгенден сонгра, бир-бир Ходжаны къатындап чачылгъандыла. Ходжа уа, ингирге деричи туруб, эшегин киши алмай, юйюне къайтыб келгенди. Юй аллында тыркыкга олтуруб:

— Кёремсе, аллах, мен сени алдамаргъаныма сау базар халкъ шагъатды, ингирге деричи айландырдым, киши алмады, — дегенди.

Сизники чыкыгъан басхыч бла

Дни китаблада: «Муслиманланы файгъамбары Мухаммат кёкню тёртюнюкъ къатына чыкыгъанды, кристендени файгъам-

бары Исса кёкню джетинчи къатына чыкыгъанды...» — деб ётюрюк джомакъла джазыладыла.

Бир кюн юч-тёрт бабас (попла) Насра Ходжагъа тюбеб:

— Сонгра, бир ишекли затыбыз барды да, аны сорургъа келгенбиз! — дегендиле.

Ходжа да «соругъуз» дегенди.

— Сизни файгъамбарыгъыз кёкню тёртюнчю къатына къалай чыкыгъанды, не бла чыкыгъанды?

Ходжа джууабха:

— Сизни файгъамбарыгъыз кёкню джетинчи къатына чыкыгъан басхыч бла чыкыгъанды, — деб, бу джалгъан ётюрюк джомакъланы бирине да ийнанмагъанын билдириб, бабасланы да джууабсыз этиб ийгенди.

Эшитмедим деме

Бир кече тюшонде Насра Ходжаны хоншу къатынла тегерегин алыб, бир тиширыуну кёргюзюб: «Биз бу арну тиширыуну санга бек тыйыншлы кёре эдик, муну алмай мадарынг джокъду, не тукъум джанында да бу сени юй этерик эди», — деб буугъандыла.

Насра Ходжа, бир заманда уяныб, къатынына:

— Къатын, ый, джаман къуджур адамса сен, тур юйюнге, хоншу къатынла мени

зор бла юйлендире айланадыла, аланы айтыб тохтатыр мадар эт, ансы, кьолунгдан мени кьоратырыкъларын билдим, артада эшитмедим деме! — дегенди.

Бир эсиргенден алгъанма

Насра Ходжа да, бир нѳгери да кече джассы заман озгъандан сора бир джерден келе болгъандыла. Эл межгитин арбазына киргенлеринде, эсириб джерде тѳнгереб, сархы бир джанына атылыб, таягъы бир джанына атылыб, кьолтугъундан китаблары да бир джанына атылыб, чачылыб тургъан биреуге тюбегендиле. Кече ачы кьарангы болгъаныны себебинден, бу адамны таныялмагъандыла.

Насра Ходжа эсиргенни сархын да, таягъын да, абасын да, китабларын да джыйыб алгъанды да юйюне келгенди.

Экинчи кюнюнде Насра Ходжагъа бир иш чыгъыб, афендини абасын да, сархын да кийиб, таягъын да кьолуна алыб, афендиге келгенди. Келсе, афендини юйюне талай адам джыйылыб тура.

Афенди, Ходжаны юсюнде кийимлени кѳргенлей, кѳзлерине кьан чабыб ачууланьыб:

— Мени урланган кийимлерим санга кьайдан чыкъгъандыла, кьарт бѳрю кибик, энди кьабхын кийим кнерге тюзелибми айланаса?! Бусагъатдан тешиб ол абаны да, ол сархны да былайгъа сал, сонг-

ра экибиз кёрюшкүрбүз! — деб, секириб срге кыбыланды.

Насра Хожа, кефин не аз да бузмай:

— Сабыр бол, афенди, кийимле манга кылаай тюнгенин айтайым!..

Алайда адамла да, тынгылауну ийиб, бу экисини сейирлерине кыарай болгъандыла.

Насра Ходжа:

— Тюнене бир иёгерим да, мен да, сабаплагъа мал кирмесин деб кыараб, джасы артында юйге кыайтыб келе, чачы-баны тозураб, ауузундан силегейлери келе, межгит аллында тёнгероб тургъан биреуню юсюне тюбедик да кыалдык. Ол эспрген, бир затын да билмей, ауун да джибитиб, сархы да бир джанына тёнгероб, джата эди. Не этерик эдим, мен алмасам да, биреу аллык эди. Мени дауум джокъду, джаным, кийимле сеникиле эселе, ол джикил тартыб джатхан да сен эдинг эсенг, ким огъай дейди, — деб, Ходжа абасын тешиб тебрегенлей, афенди, кыолун силкиб:

— Огъай-огъай, меникиле тюлдюле, мен джангылгъан этгенме, кеч, Ходжа, марджа! — деб ариу айтыб ашыргъанды.

Мени кыымыжамы айландырлык эдинг?..

Насра Ходжа бир кюбюр сатыучуну тюкенени аллы бла базаргъа озуб бара, тюкенени аллына чыгъыб:

— Насра Ходжа, бу алапат кюбюрледен ал, бошалыб къаладыла, экинчи дуняда быллай кюбюр излеб табалмазса!— деб къадалгъанды.

Насра Ходжа:

— Сонгра мени кюбюр неме джарарыкъды?

Тюкенчи:

— Ичине кийимлеринги салырса!

Насра Ходжаны юсюндегиледен башха кийими туугъанлы да болмагъаныны себебинден, Насра Ходжа:

— Ай, джаман акъыллыса! Мени кийимлерими кюбюрге джыйдырыб, элни арасында кымыжамы айландырлыкъ эдинг!— дегенди.

Сен бир кссек джюзе билемисе?

Насра Ходжаны элде бир тийреде эки хоншу къыз суйгендиле. Быланы бирини аты Гокка, бирини аты Асий болгъанды.

Бу эки къыз ичлеринден хар бири: «Ходжа, андан эсе, мени бек сие болур», — деб умут этиб тургъандыла.

Насра Ходжа уа джюрегинден Асий деген къызны суйгенди. Алай а селешгенде, экиси да сиеме деб къоя болгъанды.

Бир кюн бу эки къыз, кюн турушха олтуруб, бир-бирлери бла: «Ходжа мени бек сиеди», — деб бири, «Огъай, мени бек сиеди», — деб да бири, даулаша тургъанлайларына, Ходжа салгъанды да юслерине баргъанды. Къызла, секириб ёрге ёрге къобуб, Насра Ходжаны экиси да эки билегинден тутуб, орталарына олтуртхандыла.

Ходжа:

— Не ушакъ этесиз, къызла?

Къызла:

— Сенден не джашырыу, Ходжа, сени юсюнгден даулаша турабыз, энди къоярыкъ тюлбюз, айт, къайсыбызны бек сиесе!

Ходжа: «Экигизни да сиеме, тенг сиеме», — деб кюрешгенди, алай болгъанлыкъгъа къызла унамагъандыла.

— Энди, Ходжа, сен бизни къайыкъгъа миндириб, тенгизде бара тургъанлай, биз

экибиз да суугъа джыгъылыб кетсек, къайсыбызны алгъа чыгъарыр эдинг? — деб къыханларында, Ходжа, чырт джюзе билмегени эсине тюшюб, суйген къызына къараб:

— Асний, сен не кесек да джюзе билмеймисе? — деб соргъанды.

Аллахчамы, адамла суйгенчамы?

Насра Ходжа базардан чыгъыб келе, джол джанында даулаша тургъап бир талай сабийни юсюне келгенди. Сабийле, Насра Ходжаны кёргенлеринде:

— Насра Ходжа, барыбыз да ортада алгъан къозланы кеси арабызда юлешалмай турабыз, сен бир юлешиб берсенг а, — деб тилегендиле.

Ходжа, сабийлени алларына чёгюб:

— Аллах айтханчамы юлешейим, адамла суйгенчамы юлешейим? — деб соргъанында, сабийле:

— Аллах айтханча юлеш, — дегендиле.

Насра Ходжа да, «бек ашхы» деб, къозланы этегине алыб, кимине кёб, кимине аз бергенди, кимине уа чыртда джукъ да бермегенди да къойгъанды.

Аз юлюш джетгенле да, джукъ берилмегенле да секириб туруб:

— Бу неге джарагъан юлешюдю, бир къауумгъа болгъанны бериб, бир къауум-

лагъа джукъ да бермей? — деб дауургъа къалы бандыла.

Насра Ходжа:

— Да сиз «аллах айтханча юлеш» деб кеснгиз разы болуб айтхан джорукъ бла юлешгенме, ма бу джашны атасыны уллу мюлкю барды, бу джашны атасыны джангыз ийнеги барды, а... бу джашчыкъны уа кирирге юю, джатаргъа орну да джокъду, аллахны юлешню былай болады, — дегенди.

Тургъан джерин алай излерсиз

Бир джолда Насра Ходжагъа:

— Аллахны тургъан джери къайдады экен? — деб соргъанларында, Насра Ходжа:

— Эм алгъын керти барын билгиз да, тургъан джерин алай излерсиз, — дегенди.

Джырлай-джырлай излер

Бир джолда ханны эшеги тас болгъанды. Аны излерге чыкъгъан адамла Ходжагъа:

— Ходжа, биз бу джанына къарайыкъ, сен да ол къулакъгъа бир къара, — дегендиле да кетгендиле.

Ходжа, бир чегет кьулакьгъа кириб, джырлай-джырлай айланганына биреу тюбегенди.

— Ходжа, не айланаса!

— Ханы эшегни излейме.

— Да эшек излеген, сенича, алай джырлаймы излейди?

— Биреу биреуно эшегни джырлай-джырлай излер...

Мен да миналмадым

Джыйылгъан джерде къартла хар ким кесини атха-эмпликге мишерге усталыкъларындан сёлеше келгендиле да, сёзюю Насра Ходжа алгъанды:

— Мен аскерде айланган заманымда, бир командирни бир огъурсуз тарпан байталы бар эди. Бу байтал, чий эсирик болуб, кишини къатына кьоймай эди. Бир кюн командирле келиб, кёзюу-кёзюу мишерге умут этиб кюрешдиле, алай болгъанлыкьгъа бир сынгары да миналмады. Сонгра мен, белимде белибаууму къаты тартыб, эки дженгими чынагъа дери артына этиб, эки этегими да белиме къайтарыб, былай аягъымы тую дегинчи ёзенгиге салыб, кесими къангич кирик къатдырыб, секирдим да... — дегенлей, ол кюн алайда къараб тургъан адамладан бири келгенди да, Насра Ходжа, сёзюн юзмей:

— Мен да миналмадым! — деб сирелгенди.

Тюз сют этмесенг...

Насра Ходжаны бир тюкенчи бла иши-даулагъаны болуб, махкамеге баргъанды. Эм алгъын Насра Ходжа дауун айтханды да артына тургъанды. Экинчи тюкенчи сѣлешиб тебрегенди.

Махкемечи къады, тюкенчини сѣзюне айырыб эсни бериб, аны тюзсюнген бет кѣргюзгенинде, Насра Ходжаны къаны бузулуб, «бнягъы тюкенчи онглаб кете шойду» деб, къадыгъа джашыртын хурджунун къагъыб кѣргюзгенди.

Къады: «Насра Ходжа, улху берлик болуб, хурджунун аны ючюп къагъа болур»,— деб, джюреги алайгъа айланыб, сюдню Насра Ходжагъа хайыр болурлай этгенди.

Насра Ходжа, чыкъмай, артха къалыб, къадыгъа:

— Сен мени ишими бюгюн манга джараулу этмесенг эди, сени башынга ма бу таш бла уруб тѣнгеретирник эдим! — деб, хурджунундан бир мазаллы ташны чыгъарыб кѣргюзгенди.

Табхан заманында

Эл ичинде халкъ джыйылыб сѣлеше тургъанлайларына, Насра Ходжа да барыб

кьошулгъанды. Сёзден сёз чыгъа кетиб,
биреулен биреуге:

— Ашны не заманда ашайдыла экен?—
деб соргъанды.

Насра Ходжа, уруб араларына кириб:

— Бай болса — сүйген заманында,
джарлы болса — табхан заманында ашай-
дыла! — дегенди.

Тюзеллигин билиб, кюлесе

Насра Ходжа афендиге фитирин берме-
генди, афенди да кюн сайын келиб бууар-
гъа къалыб тургъанды.

Бир кюн Насра Ходжа, терезеден къараб, бнягъы афендини келе тургъанын кѳрюб, къатынына:

— Къатын! Бнягъыланы бпри келеди, «фитир берлигизни беригиз» деб бууарыкъды, сен чыкъ да джууаб эт, мен кѳрюнюк тюлме! — дегенди.

Къатыны, афенди эшикке джетерге, терезени ачыб:

— Ким керекди? Ходжа мында джокъду! — дегенди.

Афендини къаны бузулуб, эки къашы бир-бирине джете туйюлюб, огъурсуз къан алгъанды.

— Сизге кюн сайын бир келебиз, уялыргъа керексиз, фитиригизни берликмисиз? Огъесе джума кюн сизни бетигизни къаралтырлай сѳлеширигибизними сакълайсыз, бу не ишди?! — деб, афенди Ходжаны къатынына ачыуланыб къараб тохтагъанды.

Ходжаны къатыны:

— Берликбиз, айхай, берликбиз. Ходжа тамбладан башлаб юйюбюзню джанына чалман эшерикди, элли кѳйлары алайтын озгъан заманда къабыргъаларын алайгъа ышырыкъдыла, аладан чалманнга илиниб талай джюн къаллыкъды, ол джюнюю алыб ийирликме да, базаргъа элтиб сатыб, санга фитирибизни берликбиз, биз сизге чыгъарыкъ затны кесибизге къалдырыргъа излемейбиз, — деб джууаб бергенди.

Афенди, Ходжаны къатыныны бу сѳзлерине тынгылаб туруб, быладан фитир

чыкъмазлыгыны сезиб, бир джанына къараб ышаргъанды.

Ходжа афендини ышармыш этгенин эслегенинде, чабыб келиб, терседен къатыныны сыртына къабланыб:

— Ай антсыз, бетинг кёгериб ёле эдинг да, ишинг тюзелгенин билгеннигде уа, ышараса, — дегенди.

Нукъсамлыкъ— улхучу къолунда

Шариат сюд этнучю бир улхучу къады болгъанды. Бу къады улху келтирмеген адамы ишине къараргъа унамай тургъанды.

Насра Ходжаны бир иши болуб, аны юсюнден къагъытына ол къады къол салыргъа керек болгъанды. Насра Ходжа, ол къагъытны къадыгъа джибериб, сау эки-юч айны сакълагъанды, алай болгъанлыкъгъа къагъытын ызына алалмагъанды. Сонгра джюрюген адамладан айтдырыб тебрегенди, алай а андан да файда чыкъмагъанды. Къады Ходжаны къагъытына къол салыб иймегенди. Эм ахыры Ходжа, ишини нек чырмалыб тургъаныны себебин сезиб, дагыда кеси тебрегенди.

Бир уллу къошуну белине деричи саз топракъ балчыкыны къуйгъанды, аны юсюне да бал къуюб, къадыгъа алыб келгенди.

Къады Ходжаны къошуну кёрген бла ийнакълаб, кеси тургъан юйге кийириб,

арну айтханды эмда олсагъатдан къагъытына да къол салыб бериб, ашыргъанды.

Насра Ходжа кетгенди.

Бир кюн къадыгъа къайдан эсе да биреулен улхугъа сютбашы алыб келгенди. Къады, Ходжа келтирген къошунну бир башха сауутха къотарыб, келген сютбашыны къошуннга къуяргъа деб, къараса, къошунну башын бир къат джабхандан къалгъаны — саз топракъ...

Муну былай кѳргени бла къады, ачудан не этерин билмей, мыртазагъын чакъыртыб:

— Бар, марджа, не мадар, не хыла бла да болсун, Насра Ходжаны манга чакъырыб алыб кел! — деб ийгенди.

Къадыны мыртазагъы, Ходжагъа келиб:

— Насра Ходжа, сени къагъытында бир уллу нукъсамлыкъ кетгенди, кел да къадыгъа тюзетме къой, кесини да санга айтырыкълары барды, — дегенинде, Насра Ходжа:

— Мени къагъытымы ол джазмагъанды, ол джарашдырмагъанды, нукъсамлыкъ мени къагъытымда тюлдю, нукъсамлыкъ къадыны улхугъа юрениген къолундады! — деб, мыртазакъны къайтарыб ийгенди.

Анга соругъуз

Бир кюн Насра Ходжа да, талай халкъ да эл ичинде орамда ушакъ эте болгъандыла. Сѳзден сѳз чыгъа кетгенди да, адам ланы бириси Насра Ходжагъа:

— Арабин, Ходжа, къанны къаллай тукъум татыуу болады экен, татлымы болады, огъесе татыусузму болады? — деб соргъанды.

Бу кёзюуде элде бир уллу бай, джер неси (помещик) ёлюб, аны ёлюгюн алыб озуб бара болгъандыла. Насра Ходжа, ёлюкню кёргюзтюб:

— Сиз, шохла, аны бу баргъандан соругъуз! Ол ёмюрю къан ичиб джашагъанды, къанны татыуу татлы бла татыусуз болгъанын ол билликди, — дегенди.

Ол заманда мен да къайтарырма

Бир джолда Насра Ходжа да, къатыны да бир элге кетиб, къайтханларында, юйлерини эшиги безгисинден къобарылыб, хар неси урланыб тургъанына келгендиле. Насра Ходжагъа бу зат ауур тийиб, бек мыдах болгъанды.

Бир кюн Насра Ходжа орамны кетиб бара, афендиге тюбегенди:

— Ходжа, къайрыса?

— Ишим барды!

— Алай болса да?

— Юйюме эшик ишлетирге уста излей барама.

— Эски юйюнге эшик ишлетмей, эндиге дери тургъанмы эдинг?

— Огъай, урлаб кетгендиле.

— Алай деген неди?

— Алайды!..

— Ай гяуурла дегин, аллах азабын берсин!..

— Аллах аны къайдан билликди ким болгъанын?

— Аллах а кѳреди кимни къалай атлагъанын...

Бу сѳзден сонгра Насра Ходжа, ингирде келиб, межгитни эшигин кѳбарыб, кѳлтюрюб тебрегенлей, ол бнягъы афенди кѳрюб:

— Ходжа, неди бу этгенниг, аллахны юйюню эшигин алыб барыргъа уялмаймыса?

— Мени эшигими кѳбаргъанны аллах биледи дейсе да, аманлыкъчыла бла тилин бир этиб, кѳрген загын айтмай нек турады, келтиртсин эшигими, алыр эшигин!..

Мени кѳюгъуз да пиллени кѳолун тутугъуз

Бир ханны кѳб пиллери болгъанды.

Быланы бирин Насра Ходжа тургъан элге асыраргъа-багъаргъа ийгенди. Бу пил марданы тышында хаталы пил болгъаны себебли, эллилени бачхаларына, сабанларына, тереклерине кириб теблеб, ашаб, ууатыб джер бла тенг этиб, саулай элни тарыкъдырыргъа къалгъанды. Элни мюлкюне бу къадар зырафлыкъ сала тур-

гъанлай да, халкъ, джукъ айтыргъа, ол огъай эсенг, бачхадан, сабандан къыстаргъа мадар табмай, къоркъуб тургъанды.

Бир джолда элни джарлылары джыйылыб, элни старшинасын да алларына салыб, ханнга келгендиле.

Тарыгъыб пилни къайтартыргъа-къоратдырыргъа умут этгендиле. Джыйылыб келиб, халкъ ханны арбазында тохтагъанды да старшинагъа:

— Сен бар, ханны пили бизге салыб тургъан хатасын ангылат да тиле, пилни не къоратсын, неда ызындан кесини эркинлиги бла бир тыяр-джыяр, къарар адам салсын, — деб ийгендиле.

Старшина ханнга киргенди да, ханнга бетсиниб, былай айтханды:

— Ханыбыз, джаныбыз, сени бир джууаш пилинг бизни элдеди, актыллыдан ёледди, биз аны асыраргъа бек да сюебиз, алай болса да джангыз кесин болгъаны себепли, ёксюз къозуча, мылах болуб турады, мадарынг бар эсе, анга негерлик этерге бир тиши пил да джиберт! — деб тилегенди.

Хан, старшинаны бу сёзю ючюн уллу разы болуб, анга саугъала да бердиртиб, ол пилге негерге бир тиши пил да ийдиртирге айтыб ашыргъанды.

Старшина эллилеге уа:

— Ханнга айтдым, пилни къоратдырылкъ болурла, — дегенди да къойгъанды.

Ючюнчю кюнюнде элге бир тиши пил да келгенди. Муну кёрген бла эл арну саудан ёлгенди, джарлыла джыйылыб

старшинагъа атайпысла къюуб тебреген-
леринде, Насра Ходжа:

— Мени джиберигиз ханнга, мен: ба-
райым, — дегенди.

Халкъ разы болгъанды, эм ахыры Нас-
ра Ходжа барыб ханнга айтханды:

— Мени эллиле джибергендиле. Санга
тилеклери барды. Эллиле, бар ханнга деб,
мени ийгендиле. Бизни кёзюбюзню ачыб
тургъан пилни тиши нёгерн келгенли,
старшина, бауна джыйыб, кёзюбюзге
кёргюзмейди. Халкъда джюрюген хапар-
гъа кёре, старшина тиши пилни халкъны
кёзюнден ташада эркек пилге къошуб,
ташатын бууаз этдириб, ташатын къозла-
тыргъа, баласын кесине къымаргъа деб
умутлуду дейдиле. Биз эригиб ёлебиз, пил-
ни баудан тауушун эшитсек, кюн кёрмей,
кёзлеуден суу ичмей, борбайсыз болуб
тургъанына бек къыйналабыз, мадарынг
бар эсе, бизге да бир пил джибер, алай
тюл эсе, старшинагъа оноунгу эт, ма, ха-
ныбыз, эллилени санга тилеклери буду! —
дегенди.

Ходжаны ауузундан бу сёзлени эшитген
бла, хан, секириб ёре туруб:

— Алай деген не сёздю, мен апы келиб
былайда тюлкю кибик ышаргъанындан ол
старшинаны бир мураты болгъанын се-
зиб, ишекли болгъан эдим. Ол, ит кибик,
кесине къабхын пил тюшюрюрге умут
этиб айланган кёреме, алай эсе, не элни
кёзюне, не старшинаны кёзюне кёргюз-
мем мен ол пилни! Сиз пил кёреми кел-
генсиз, бусагъатдан эки пилни да берн

келтиригиз, старшинаны да ол элден кы-
стайма! — деб, олсагыт пиллени ызла-
рына келтиртгенди.

Насра Ходжа ишни былай толтургъа-
нына халкъ келиб къолун тутаргъа къал-
гъанларында:

— Джамагыт, мен джукъгъа да кет-
мейме, сизни бла къалама, мени къою-
гъуз да пилни къолун тутугъуз, старшина-
ны къолун тутугъуз, ала кетген этедиле! —
дегенди.

Эринги бир кёр

Насра Ходжаны къатыныны кёзлери
къартлыгында азгъандыла, экили кёрюб
башлагъандыла.

Бир кюн Насра Ходжа барыб базардан
бир харбыз алыб юйюне келгенинде, къа-
тыныны кёзю экили кёрюб:

— А киши, бизни кимибиз барды, сен
эки харбызны бирден алмай, бир харбыз
алсанг, экибизге болмаймы эди? — де-
генди.

Дагъыда, Насра Ходжа харбызны ке-
сиб, экиси да ашай тебрегенлейлерине,
къатыны:

— А киши, сени къатындагы къарт
а кимди, мен сизни бла бирге олтуруб
ашарлай, мени алай адебсизгеми санай-
са? — дегенинде, Насра Ходжа:

— Қъатын, юйню ичинде нени экили
кёрсенг да, эринги бирли кёрюрге керек-
се, — дегенди.

Сабийни да джукълатыр

Бир кече Насра Ходжаны сабийи джылаб, джукъларгъа унамай, хаман тынгысыз этерге къалгъанында, къатыны Ходжагъа айтханды:

— Бу сабийге не болду эсе да, билмейме, не этиб да джылагъанын тохтатыб, кёзюн джукъугъа иялмайма. Къойнума алсам, унамайды, бешикге салсам, бютюн бек джылайды. Туруб сен да бир къарасанг а, бир мадар эт, бешикден ал, ала бла сала, эки билегим талыб, арну тоб лукъ болдула!

Насра Ходжа, секириб туруб: «Тохта, мен аны джукълатыр мадар табайым», — деб, табхадан бир мелте тышлы китабны алыб келиб:

— Ма, къатын, бу китабны сабийни алдына тут да чапракъларын ачыб аудура тебре! — дегенди.

Къатыны, Ходжа селеке этиб айтады деген кёлге барыб, дагъыда ачуланыб:

— Мең, къыйналгъан огъай, ёлсем да, санга не лязим, сан этерик тюлсе, къайда болса да бир таза тиширыу келтирликсе да, барын да унутурукъса. Ашарыкъ джокъ, ичерик джокъ, мен мында сау отуз джылны чачымы бу юйге сибиртки этиб турдум, мени сабийим кибик, сени да сабийишгди, сен да къарасанг, сейирмиди? Маңга мысхыл этиб тураса энди, алаймыды?

Насра Ходжа:

— Мен керти накъырдасыз айтама, нек мысхыллайма, джаным, къаты сѣлешиб джюрегими аурутханынгдан не чыгъарыкъды!

Бу сѣзден сонгра къатыны джумушаб:

— Бу не китабды? Неге джарарыкъды сонгра?

Ходжа:

— Тынгыла, мен санга айтайым, эм алгъын не болгъанын бил да, айтырынгы алай айтырса. Бу китаб — бурунгу китабды, атына «къуран» дейдиле, афенди муну окъуб тебрегенлей, халкъ да межгитде джукълаб башлайды, къартланы джукълатхан китаб сабийни джукълатмай бир мадары боллукъ тюлдю! — дегенди.

Беш кычырымгъа джылыу къалай барды да

Насра Ходжаны хоншуларындан бир къауум киши, Ходжаны не этиб да ёчге тюшюрюб, кеслерин сыйлатырлай, бир хыйла табаргъа тиллешгендиле.

Бир иигирде Насра Ходжаны аллына тюбегендиле да, кишилени бири айтханды:

— Насра Ходжа! Сени биз, керти адамлыгъынгы сынар ючюн, джукъгъа къаллай бир чыныкъгъанынгы, анда тѣзюмлюкюгюнг къалай болгъанын билирге суюб,

бир иш табханбыз. Сен аны эталсанг, биз санга ёч салабыз — алдынг, алай эталма-санг а, сен да бизни барыбызны да бир сыйларгъа борчлу бол! — дегенди.

— Да не затды, мени къолумдан кел-мезлик не иш эсе да, айтыгъыз, мен да алай джууаб берирме!

— Айтсакъ-къалсакъ да, аны хазна адам эталырлай иш тюлдю!

— Бир айтыгъыз муну, бир эшитейик!

— Сёз ючюн, бюгече элден беш къычы-рым узакълыкъгъа чыгъыб, не от болгъан джерге бармай, не бир ышыкъгъа кы-сылмай, тангнга дерн туралмазса, дейбиз. «Огъай, турурма»,—дей эсенг... алай а, билебиз, сен эталыр иш тюлдю бу!..

Насра Ходжа, эришиб, къызарыб:

— Турурма, айхай турурма! — деб сёз бергенди эмда, абасын юсюне къаблаб, элни кыйырына чыгъыб кетиб, тангнга деричи тургъанды.

Эртденбласында Ходжаны бурну сууукъ-дан кёгериб, элге келе тургъанлай, ол ёчешген кишиле аллына чыкъгъандыла да соргъандыла:

— Ходжа, туралдыгмы?

— Туралдым, айхай туралдым!

— Не бар, не джокъ, бекми сууукъ эди?

— Сууукъ эди, бир зат да кёрмедим!.. Бир да бек къарангы кече эди, джангыз элни кыйырында бир юйчюкден чыракъ джарыкъ чыгъа эди ансы!..

Ходжа былай айтханлай, кишплени би-ри:

— Ах, Ходжа, сёзюнгю туталмагъанса.

ишни бузуб кьойгъанса да! Биз сен не аз да от джылыуну кёрмей турургъа керек-се деген эдик, сен а, юйде джаннган чыракъны туурасындан къараб, джылыныб тургъанса, хайда, шохум, ёчге тюшдюнг, бизни сыйла! — деб тохтагъанды, кългъан кишиле да «алайды, алай» деб, Ходжаны ауузундан сёзюн чыгъарыргъа кьоймагъандыла.

Ингирде сыйланыргъа Ходжаны юйю-не келгендиле.

Ходжа къазан къайнатыр къайгъыгъа киргенди. Была уа, аш бише болур, келе болур деб, кечени туура арасына дернчи сакълагъандыла, — аш келмегенди. Эм ахыры, Ходжа къазанны кълалай къайната эсе да, къарайыкъ, быллай бир нек кечикди бу деб, туруб барыб къарасала, Ходжа юй артында бачхада терекни бир мийик бутагъына къазанны тагъыб, тюбюнден да бир джау чыракъчыкъ джана тура!..

— Ходжа, не этесе?

— Къазан къайнаталмай кюрешеме!

— Айюнге, бу чыракъ къазанны кълалай къайнатыр, бир джылны турса да, къайнатхан огъай, джылытыр ышан да этмез!

— А-а-а, кесигиз айтханны кесигиз не дженгил унутасыз! Бу къазан бла чыракъны арасы беш аршын да джокъду сонгра, элни кыйырында терезеде джарыгъы чыкъгъан чыракъ мени беш кычырым узакълыкъда кълалай джылытхан болур эди да?

Мен да ораза тутмагъанладанма

Насра Ходжа бир кюн базаргъа эннгенинде, бир эрменли къанганы юсюне олтуруб эт ашай тургъанын кёрюб, сёлешмей, сёз айтмай, барыб къатына чёгюб, узалыб этден ашаб тебрегенди.

Эрменли, Ходжаны бу ишине сейирсениб:

— Къарт, сен муслиман тюлмюсе, эрмен кесгени ашаб!..

— Да сен а бусагъатда, эрмен оразаны кёзююнде, эт нек ашайса?

— Мен эрменлилени ораза тутмагъанларынданма.

— Сен эрменлилени ораза тутмагъанларындан болгъанлыгъынг кибик, мен да муслиманланы миллет айрылыкъ тутмагъанларынданма!

Мени сыртыма

Тёрт-беш нёгери бла Насра Ходжа, айлана, джер, суу кёре, бир элге баргъандыла. Бир ыйыкыгъа джууукъ заманны элде туруб, бир ингирде ызларына айлана тебрегенлеринде, джашла, къайдан эсе да урлаб алыб, эки машок будай, бир кесек бал, бир токълу келтиргендиле да, ким нени кёлтюрюрге керек болгъанындан сёлешиб айтхандыла:

- Унну мени сыртыма!
- Бир машокну да мени сыртыма!
- Токълуну мени сыртыма!
- Балны да мени сыртыма!..

Джашла былай айтыб кёлтюрюшюб тебрегенлерине, Насра Ходжа, къараб туруб, ушатмай:

— Биз былайдан чыгъыб, бу ишле халкыгъа айгъакъ болгъанлай, хар не аман сёз, кир ат бар эсе, ол да—мени сыртыма! — дегенди.

Насыбха, ёлмедим

Насра Ходжа, джаш болуб медиреседе окъугъан заманында, бир кюн биреулен афендиге табакъ бла хычынла алыб келгенди.

Афенди, бир ашыгыш иш чыгыб, ары тебregenди да, хычынладан киши ашамасын деб, табхагъа салдырыб:

— Сохтала! Бу хычынлагъа киши тиймегиз, быланы мени суймеген бир джауум ийгенди, ичлерине ёлюр от куюб келтиргендиле, сиз аладан ашаб кырылсагъыз, меннге сизни амалтын айыб келирин билгиз, ахыры джанындан тоймагъан былагъа тиймесин, бир такыйкъадан озмай ёллюкдю, — деб, чыгыб кетгенди.

Насра Ходжа, бу сёзде бир хыйла болгъанын сезиб, афенди кетгенлей огъуна: «Барыб тапхадан табакъны алыб келигиз, джашла», — деб, къалгъан сохталаны да чакъырыб, хычынланы алагъа салганды. Къалгъанла, ашаргъа къоркъуб:

— Огъай, кет, биз ёлюр отлу хычынланы ашаб тынкайыргъа тансыкъ тюлбюз, керек тюлдю, — деб унамай да тебregenдиле, алай болса да Ходжа:

— Ийнанмагъыз афендини сёзюне, хыйлагъа айтханды, — деб ашай башлагъанында, къалгъанла да къошулуб, хычынланы бошагъандыла.

— Энди афенди келсе, биягъы таягъын ууатхынчы тюерикди, къалай этерикбиз, не айтырыкъбыз? — деб сохтачыкъла къайгылы болгъандыла.

Насра Ходжа:

— Къоркъмагъыз, мен анга сылтау табдым, — деб, афендини бир бек суйген къамиш къаламын алыб, белинден эки сындырыб, хычынла келген табакъны юсюне салганды.

Была былай этиб тургъанлайларына, афенди келиб киргенди да, къараса — къаламы белинден эки сыныб, табакъда хычынла да бошалыб тура. Афендини кёзлерине къан чабыб:

— Ким этгенди былай? — деб соргъанды.

Насра Ходжа, джылаб, былай айтханды:

— Мен къаламны алыб джаза тургъанлайыма, сындырдым да къойдум. Джонаргъа-джамаргъа кюрешдим, болмады. «Энди мен афендини бетине къалай къарайым», — деб кесими ёлтюрюрге умут этдим. Барыб къуюгъа секириб кетейим деб, акъылыма алай тюшюб тебретим, алай болгъанлыкъгъа халкъ суу алгъан джангыз къуюну да мурдар этиб къоярма да, сынгар мени амалтын саулай эл суусуз къалыб, кыйынлыкъ чегерле деб, ёлор отлу хычынланы ашадым, насыб хурттагым болур эди, ёлмей къалдым!

Афенди, джууабсыз болуб, Ходжаны бу сылтау къурашдыргъанына ачыудан, кёзлери табакъгъа къатыб къалгъанды.

Таб айтханыча этер

Бир кюн биреулен Насра Ходжагъа орамда тюбегенди да:

— Насра Ходжа! Мен сени бла ушакъ этерге бир бек сюеме, кел, мени юйюме барайыкъ, бир кесек олтурурбуз, туз бла

гырджынымы да кёрюрсе! — деб, юйюне алыб баргъанды. Таб, айтханыча, Насра Ходжаны аллына туз бла нартюх гырджын салгъанды.

Бу кёзюуде терезеден бир садакъачы къараб, садакъа тилерге къалгъанды.

Юй иеси, садакъачыгъа ачыуланыб:

— Кет, бездирдинг, бусагъат туруб иегилеринги ууатырыкъма! — дегенинде да, садакъачы кетерге унамагъанына къараб. Насра Ходжа, терезени ачыб, садакъачыгъа.

— Кет, кърнашым, керти айтады, сен муну къалгъанлача умут этме, не айтса, аны этерине ишексиз бол! — дегенди.

Сен быллай халгъа тюшгенсе

Бир шахарда прустоб болуб тургъан оноучуну бир саякъ, осал къатыны болгъанды. Бу къатын не айтса, прустоб андан чыкъмай, къуллукъгъа адам саллыкъ болса да, къатыны айтхан адамны салыб, къатыны не аз да унамагъан адамны къуллукъдан чыгъарыб тургъанды.

Ол шахарны базарына элледен юслери-башлары аман, джарлы эллиле баргъанын бу къатын терезеден къараб кёрюб: «Ол джарты къалпакъ, джырмач халкъны мени кёзюме кёргюзмегиз!» — деб айтса, эри олсагъат бирер сылтау бла эллилени туюдюрюб, тутдуруб, тутмакъгъа салыб, базардан чачыб тургъанды.

Юсю-башы джылтырагъан, чырайлы эркиши кёрсе, аны, эрине айтыб, къагъытчылыкъгъа неда бир башха затха алдырыб, аны бла джууукълукъ этиб, эрикгенден сора къыстаб тургъанды.

Къатынны бу халилерин бир адам ауу-зундан чыгъарса, аны эшитиб, сюдсюз-джолсуз тутдуруб, ёлтюрюб тургъанды.

Эрини артыкълыгъыны юсюне да къатынындан да бу зорлукъну кёрген халкъ бир-бири араларында таймаздан тарыгъыб джашагъандыла.

Бу затла бары да Насра Ходжагъа эшитилгенинде, Насра Ходжа айгъакъ этиб, аланы халкъгъа берген къыйынлыкъларын айтыб айланнганы прустобну къатынына эшитилгенди.

Къатын да эрине айтыб, Ходжаны сюдге чакъыртханды. Хапар элге джайылыб, ол кюн Ходжагъа сюд этиллигин эшитген бла кёб халкъ келиб, сюд юйню аллына джыйылгъандыла.

Прустоб бла къатыны да келгендиле.

Насра Ходжа, кесини юсюне эшегини джерин салыб, башына нохта кийдириб, сыртына да къатынын миндириб, похтаны учун да къатынына тутдуруб, терт аякъланыб, сюд этиллик юйню аллына келгенди да, алайда тохтаб, эшекча юч кере окъугъанды. Халкъ сейир-тамашагъа къараб тургъанлай, прустоб да, къатыны да даургъа чыкъгъандыла да, Ходжаны этиб тургъанына къараб, сейир болгъандыла.

— Ходжа, былай нек этесе, эшекми бол-

гъанса, башынга нохта да салдырыб, къатыныгы да юсюнге миндириб, бу ишни этерге ыйлыкъмаймыса? — дегенинде, Ходжа джууаб бергенди:

— А-ха! Энди сен кесинг тюшюндюнгю, биз къара халкъбыз, биз не этсек да, бара барыр... Мен, къатыныма нохтаны тутдуруб, юсюме миндиргенликге, халкъны ишин къатышдырмайма... А сен? Ма сен бу халгъа тюшгенсе да, кесинги джюгенинги кесинг асыры бошлаб, джюгенинги бу саякъгъа тутдуруб, халкъны къанын бютюн да бек ичесе, санга кесинги болумунгу эсгертирге деб этеме!..

Тобладан къоркъуб, бу да былай болду

Насра Ходжагъа орамда бир эски межгитни къатында бир ётюрюкчю тюбөб, аскерден хапар айта келгенди да:

— Хей, шохум, анда ишлени къой сен, бизни аскерде эм баш тулпар мен эдим, буйрукъ этген да мен эдим. Анда ол къазаутны къой сен, беш джюз минг адамны аллын къуру кесим тыя эдим... Анда ол тобларым а! Былай джююулдеб хауаны, тенгизни вулкан чайкъагъанча, чайкъабкъатышдырыб ол тоб окъла озуб тебреселе...— деб къолларын кёлтюрюб кёкге къарагъанлай, ётюрюкчюню кёзлери межгитни ауаргъа джетиб тургъан чирик, гампил минарасына илингенинде:

— Бу минара былай нек болгъанды? —
деб Ходжагъа бурулгъанды.

— Ол сен айтхан тобланы джелинден
болгъанды! — дегенди Ходжа.

Бёркюм хандан саугъады

Бир кюн базарда бир алыш-беришчи
Насра Ходжагъа ийирилген джюн къыппа
сатханды. Ходжа, къыппаны юйюне алыб
келиб, къараса, ичинде бир уллу ташы...

Баришчи Ходжаны алай алдаб кетге-
нинне Ходжа бек сейирсингенди, алай
болгъанлыкъгъа этерге мадар табмагъан-
ды.

Бир джолда Насра Ходжа, ашаргъа деб,
бир хант юйге баргъанды, барса — анга
къыппаны сатхан баришчи да анда тура.

Насра Ходжа джашыртын хант юйню
несине тогъуз-он кере ашарына чыгъа-
рыкъ ачханы бир джолгъа бергенди.

Насра Ходжа, хант юйге келгени сайын
ашаб, ачха бермей, бёркюн алыб, чес бе-
риб чыгъыб кетиб тургъанын ол баришчи
кёре да сейир бола тургъанды.

Бир джолда Насра Ходжа, кириб ашаб,
ачханы бермей, бёркюн алыб, чес бериб
кетгенинде, ол баришчи соргъанды:

— Насра Ходжа! Сен, ненча кирсенг да,
ашагъанынга ачха бериб кёрмейме, бёр-
кюнгю алыб, чес бериб, чыгъыб кетесе,
муну сылтауу къалай эсе да, бир айт!

Ходжа:

— Да, хайырсыз, билмеймисе? Мени бёркюмю аллай ышаны барды, бу бёрк манга хандан саугъады. Аны кёргюзген джеримде менден ачха алыргъа бир тюкенчини неда хант юйчюню эркинлиги джокъду.

— Кертими айтаса?

— Керти айтама.

— Сатмаймыса бу бёркню?

— Да багъасын табсам, сатаргъа да болурма!

— Не дейсе багъасына, айт!

Баришчи уллу кызыб, Ходжа да багъаландырыб, эм ахыры Ходжа бёркюн кемсиз уллу багъагъа сатханды.

Таб бош джууукълугъум да джокъду

Насра Ходжа джашагъан шахаргъа узакъ джарытын эки афенди кьонакъгъа келиб, кече кьалыргъа Насра Ходжаны излеб тебрегендиле.

Насра Ходжа башхаладан хапарны эшитиб-билиб джанласа да, кьонакъла излеб табхандыла.

Бирлери:

— Насра Ходжа, биз кьонакълабыз, «къонакъ аллахны кьонагъыды» дейдиле, эртденли излейбиз, сен бизден нек къачаса?—деб, афенди тюлкюча ышаргъанды.

Насра Ходжа:

— Аллахны кѳонагъы эсегиз, сиз а аллахны юйюнден нек кѳачасыз, майнама, ары барсагъыз а! Мен бир джарлы, мени аллах бла кѳарнашлыгъым-эгечлигим, таб бир бош джууукълугъум да джокъду, — деб, межгитни кѳргюзюб кетгенди.

Туураб джулдузла этедиле

Ингир ала ныгъышха халкъ джыйылыб, кѳкде айны, кюнню, джулдузланы хакъындан ушакъ эте тургъанлайларына, Насра Ходжа юслерине баргъанды.

Адамланы бири:

— Насра Ходжа, ий-ий, джангы ай чыкъса, эски ай кѳайры кетеди, аны не этедиле? — деб соргъанды.

Насра Ходжа джууабха:
— Джангы ай чыкъса, эски айны туу-
раб джулдузла этедиле, — дегенди.

Ичлерин тышларына айландыргъандыла

Емюрюнде межгит-минара кёрмеген бир
адам бла Насра Ходжа кетиб бара тур-
гъанлай, ол адам, минараны бармагы
бла кёргюзюб:

— Ходжа! Была, бу джити башла, не-
ледиле, неге джарайдыла? — деб соргъан-
ды.

Насра Ходжа:

— Неге джарагъанларын мен да билал-
майма, тейри, айталмам!..

— Къалай айталмайса, быланы не бол-
гъанларын сен да айталмасанг, ким ай-
тыр?..

Къонакъ къадалгъанды, эм ахыры Нас-
ра Ходжа:

— Была эски къуюла эдиле, суулары
къуруб, бош болгъанларында, кебдирир
ючюн, ичлерин тышларына айландыргъан-
дыла, — деб джууаб этгенди.

Неге соруб тураса

Ходжа юйюне бара, хоншуларындан би-
ри тюеб:

— Бюгече сизни юйде ол топулдагъан

тауушла не эдиле, Ходжа? — деб сор-
гъанды.

— Бош... алай... къатын, ачыуланыб,
мени абама бир-эки джумдурукъну берди
ансы, джукъ да джокъ эди.

— Ходжа! Юйюнге, къуру абаны адам
къалай урур?!

— Къой муну, несин соруб тураса...
ичинде мен да бар эдим!

Къуйрукъ узакъда тюлдю

Джолда бара туруб, Насра Ходжаны
кёзлери эшегини къуйругъуна илинген-
диле. Къараса, батмакъ къатыб, чакъ-
макъ болуб тура.

Ходжа, бу халны ушатмай, хайда джю-
реги къыйналыргъа къалгъанды, «базар
малгъа къараб, бу къуйрукъну кёрселе,
эшегинг кирлиди» деб алмазла деб, бир
да тынчлыкъ табмазгъа къалгъанында, эм
ахыры эшекни къуйругъун артындан ке-
сиб, бу халында базаргъа сюрюб бар-
гъанды.

Сонгра бир алычу, эшекни алыргъа
келиб, къуйругъун кёргенинде:

— Ай анасыны уа, бу нги эшекни къуй-
ругъу болмагъаны къалай аманды ансы,
мен муну алмай чырт къоймаз эдим! —
деб къайгырыб сёлешгенди. Насра Хо-
джа:

— Сен керти аллыкъ эсенг, кел, багъа-сына джарашсакъ, къуйрукъ узакъда тюлдю, — деб джууаб этгенди.

Дуня кёре чыкъгъанма

«Ахырат барды, адам, ёлгенден сонгра, тириледи, анда Мункир, Нанкир деб эки мёлек соруу этедиле» зат деб алай-алай ётюрюк айтыулагъа, афендилени аллай ауазларына Ходжаны джюреги ийнам болмагъанды. Ол бу тукъум дин сандыракълагъа мысхыл кёзден кюлюб тургъанды. Адам аланы къалай этиб сынасын деб ойлаша тургъанды.

Бир кюн хоншуларындан бир-эки сау джашны чакъырыб:

— Манга бир къабыр къазыгъыз, — деб тилегенди.

Бу джашла да разы болуб, Насра Ходжагъа джол джанында къабыр къазгъандыла.

Ходжа, эртденбла бек эрте къобуб, барыб джашланы биргесине алыб, къабырына кириб, кесин басдыртханды. Тилеб къабырны юсю сюремде дунягъа къарай туругъа бир тешик къойдуртханды.

Бир кесекден къабыргъа учуб келиб бир гылын къуш къоннганды.

Муну кёрюб, Ходжа, къолун акъырын тешикден чыгъарыб, сермегенди да къушну аягъындан тутханды.

Къуш ычхыналмай, Ходжа да иймей, къанатларын къагъыб дыгалас эте, тыпырдай тургъанлай, джолну тѣбен джанындан, джюкю улоуланы сюрюб, джолоучула чыкъгъандыла.

Ауур джюкю атла, эшекле, къадырла, джолну юсюнден къушну къанаты тыпырдай тургъанын кѣрюб, хамаи бирер джары юркюб, халекге тебрегендиле.

Джолоучула, бу халгъа сейир болуб, бу не затды деб, чабыб келселе, бир къол тешикден бери чыгъыб, къушну аякъларына къадалыб тура. Тартхандыла да къушну алгъандыла, къолну несин да тартыб чыгъаргъандыла.

Ходжагъа: «Нек этгенсе быллайла?» — деб соргъанларында:

— Мен къабыр ахлыладанма, бюгюн дуня кѣре чыкъгъанма, — дегенди. Аны бла башын алыргъа умут этгенди. Амма джолоучула, ачыу болгъаны бла:

— Ма санга, къабыр ахлы! — деб къагъа башлагъандыла да Ходжаны кѣзюнкъашын къан джугъу этгендиле.

Ол кюн а элде, Насра Ходжа ёлгенди, басдыргъандыла деб, хапар уллу...

Эрни-бурну къан джугъулай, Ходжа салгъанды да элге келгенди.

Сау халкъ: «Насра Ходжа ахыратдан къобуб келгенди, хапар сорайыкъ», — деб, межгит аллына джыйылыб, Ходжаны да чакъыртхандыла. Бирлери туруб:

— Ходжа, не кѣрдюнг, не бар, не джокъ? — деб соргъанды. Насра Ходжа:

— Джамагъат! Джолоучулары улоулары юркютмегенге бир зат да джокъду!— дегенди.

Мен да анга сагъыш эте тура эдим

Насра Ходжа кѣетге ѳч болгъанды. Кесини тереги болмагъаныны себебинден, чыдаялмай, бир кече биреуню тереклерине кириб, машок бла бир алма джыйгъанды. Ол да машокну башын къысаргъа аууз бауун былай алгъанлай, артындан тереклени иеси шыбыртсыз келгенди да, Ходжаны сермеб джагъасындан бууб:

— Сен кимсе, не айланаса мында? — деб соргъанды.

— Мен джолоучума, хапарымы айтайым: тюнене ингир ала сени тереклеринги джаны бла джолтун ашыгъыш кетиб бара тургъанлайыма, бир къаты джел уруб мени бери атыб ийди. Мени гюнахым джокъду!

— Хайыр, бу чапракъланы, бутакъланы былай ким ууатды?

— Аланы уа, джел мени терекге келтириб бергенинде, мен да узала, кълума тюшгенини къыса да къыркъа, дыгалас бла ууатыб тюшюргенме!..

— Хайыр, да бу алмаланы уа былай кеблеб машокга ким джыйгъанды да?..

— Аны уа... бусагъатчыкъда мен да анга сагъыш эте тура эдим!

Аны кѳююгъуз да анга шукур этигиз

Джума кюн джамагъат межгитге джы-
йылыб, намазны бошай тургъанлай, ке-
чирек да болуб, Насра Ходжа джетгенди
да, кишиге тынгыламай, намазын да эт-
мей, терезеден тышына, арбазгъа, къараб,
хаман: «Шукур, шукур!» — дерге къал-
гъанды.

Джамагъат намазны бошаб, дууа эте
тебреген заманда, афенди, арабча окъуб:

— Бизни сокъур, асхакъ этмеген аллах-
ха шукур дегиз! — деб сѳлеше башла-
гъанлай, Насра Ходжа, секириб туруб:

— Ой, афенди, тохтагъыз, аллах сокъур,
асхакъ да этеди, аны кѳююгъуз да (бар-
магъы бла терезени кѳргюзюб) ары къа-
рагъыз, ол тюени кѳремисиз, ма аны къа-
натлары болмагъанына шукур этигиз ан-
сы, ол къанатлы болса эди, учуб келиб
юйлеригизни башына кѳонама деб, оюб-
оюб салыр эди, — дегенди.

Къайгъырмаз, аны да бер

Насра Ходжа джукълаб тургъанлай,
тюшюнде биреу анга тогъуз сом ачха бер-
генча болгъанды. Алай а Насра Ходжа:

— Он сом джетдирмесенг, аллыкъ тюл-
ме! — деб, алыргъа унамагъанды.

Бир кесекден Насра Ходжа уянганды, секириб туруб, орундукъда олтуруб къараса, юй ичи къарангы, киши да джокъ, сом огъай, капек берген да кёрмегенди.

Олсагъат башын джастыкъгъа салыб, кёзлерин джумуб, къолун узатыб:

— Бер, къайгъырмаз, тогъуз сомну да алайым! — деб къычыргъанды.

Ол чыкъгъан а не эди экен

Халкъны онгун алыб, уруб, джегиб, не табхан артыкълыгъын этиб тургъан бир бий болгъанды. Бу бий, джашай туруб, кюлден бир кюнде алыннган этгенди.

Адамла, келиб, Ходжагъа:

— Ходжа! Эшитдингми хапарны, халкъны къанын ичиб туруучу бий алыннганды! — деб хапар айтхандыла.

— Къалай алыннганды?

— Алыннган къалай алынады, тели болуб, башындан акъылы къалмай чыкъгъанды!..

— Асто, мен аны башында акъыл кёрмеген эдим, арабин, ол чыкъгъан а не зат эди экен? — дегенди Насра Ходжа.

Былай тутуб туругъуз

Насра Ходжа бла бир чиновникни араларында уллу дау чыгъыб, Ходжаны сюдге бергенди. Сюд къараб, Ходжаны тут-

макъ азабха буюргъанды. Ходжа, бу халпарны эшитгенлей, ол элден бир башха элге къачыб джолгъа чыкъгъанды. Ходжаны алай къачханын сезиб, ызындан мыртазакъла къууа тебрегендиле.

Ходжа бир заманда эс этиб ызына къарагъанды. Къараса, артындан бир сюрюу мыртазакъ сюрюб джетиб келе тургъанларын кёрюб, джолну тарында бир гампил къаягъа сыртын тиреб тохтагъанды.

Бираздан мыртазакъла, Ходжагъа джетиб:

— Сен кимсе, былай ары бир адам озуб кёрмегенмисе? — деб соргъандыла.

— Бусагъатда былайдан ары ташайды, ол къыйын тюлдю, аны джетериксиз. Амма къара палах — ма былайдан озмакълыкъды. Къаяны, сыртымы тиреб, мен тутуб турама ансы, оюлуб басыб къоярыкъды!

— Да къалай болсун, энди не мадар?

— Сиз былай келиб бу къаяны сыртыгъызын тиреб кючлю тутугъуз да аудурмай туругъуз, мен эрлай бир тиреу мадар этейим. Ийиб къоюб, кесигизни басдырыб, халек этдирирсиз, сакъ болугъуз! Алайсыз чотугъуз терсине айланлыкъды.

Мыртазакъла, сыртларын тиреб, къаягъа джабышхандыла, Ходжа да, хаман къачыб, къутулгъанды. Мыртазакъла къаягъы къадалгъанлай, кеч болуб, кёз байланнгынчы тургъандыла, алай а киши да алагъа тиреу келтирмезин сезиб, къаядан бир-бир айырылыб джанлагъандыла.

Къыйналсам да, орнуна салдым

Ай джарыкъ кечеде Насра Ходжа челек бла суу алыргъа арбазда къуюгъа келгенди.

Къараб айшы суратын къуюну ичинде (сууда) кёрюб, кеси кесине «ай, джазыкъ а, не теренликге тюшгенсе»,—деб, джюреги къыйналгъанды.

Сонгра челегин къуюну ичине джыджым бла салындырыб, айгъа илиннген болур деген заманда, хаман къара мыллыкны салыб тартханды.

Челекни ичине суу толуб чыгъа келгенди да, къуюну тамагъында агъачлагъа

илиниб тохтагъанды. Ходжа, анга да къарамай, кюч этиб аякъларын тиреб тарта кетиб, джыджымны юзгенди да, джыджым юзюлгени бла Ходжа, джыгъылыб кетиб, сыртындан тюшгенди. Сора къараб кекде айны эслегенлей:

— Ыхы-ы!... Къыйналгъан да этдим, алай болса да аны орнуна салдым! — дегенди.

Бизни бери кечюрмеймисиз?

Кече Насра Ходжаны юйюне уручула киргендиле. Насра Ходжа, быланы келгенлерин эмда юйюнде болгъанын джыйыб кетиб тебрегенлерин кере тургъанлайына, бир джукъ айтмагъанды.

Уручула чыкъгъанлай, бу да аланы ызларындан, кеси джатхан тешегин, джууургъанын да келтюрюб, чыкъгъанды.

Ала да бара, бу да бара, ала а бара, бу да бара, эм ахыры уручула элни тебен къыйырында бир юйге киргендиле. Бу да, барыб, ол юйню босагъасындан ары кирир оноу этгенлей, уручуланы бири кёрюб, мынга айланыб:

— Сен кимсе, санга мында не барды?— деб соргъанды.

Насра Ходжа къызмай, ачыуланмай:

— Да сиз мени бери кечюрмеймисиз?!— дегенди.

Бек иги сылтауду

Насра Ходжаны бир хатерсиз хоншусу, эшик аллына келиб, джиб хаух тилегенди.

Наера Ходжа, юйге кириб кетиб, бир кесек тургъандан сонгра чыкыгъанды да:

— Джибни юсюне ашлыкъ джайгъандыла, бош тюлдю, — дегенди.

Хоншусу, сёзюне кюлюб:

— Ходжа, джибге уа къалай ашлыкъ джайдыла? Ол а неге ушагъан сылтауду? — дегенинде, Ходжа:

— Шохум, бермезге суйсенг, ашлыкъ огъай, тары да джайылады, — дегенди.

Билиб салгъандыла

Насра Ходжа джолоучу болуб бир элни кыйырындан киргенди. Бек суусаб болгъандан, бир юйню арбазына къайтыб: «Суу ичиригиз!» — деб тилегенди. Адамланы бири:

— Саутубуз джокъду ансы, майна, бёчкеде суу! — деб, арбазда ичи суудан толу бёчкени кёргюзгенди.

Ходжа, къараб тюбюнде тешигине агъач чюй салыныб тургъанын кёрюб, агъач чюйню чыгъарыб суу ичерге умутлу болуб, ауузун тешикге туура элтиб, чюйню бери чыгъаргъанлай, суу шырылдаб бетине кючлю ургъанды.

Насра Ходжа, бу ишге къараб, ачуланыб:

— Сени былай адебсиз чыкъгъанынг ючюн ургъан болурла бу чюйню, — дегенди.

Сол аягъымы: абдези джокъду

Гъайд намазгъа баргъан джерлеринде Насра Ходжаны сол аягъы къанагъанды да, сонгра, къаз кибик, бир аягъыны юсюнде ёрге туруб, намаз кылыб башлагъанды.

— Ходжа, быллайла нек этесе, эки аягъынг юсюне миниб туралмаймыса? — деб соргъанларында, Ходжа:

— Сол аягъымы абдези джокъду, — деб джууаб бергенди.

Бу бошланса

Насра Ходжаны эки танасы болгъанды. Быланы бири къалай эсе да орундан чыгъыб кетгенди да, Ходжа, излеб, айланыб, танасын табмагъанды. Сонгра, къайтыб келиб, бауда къалгъан тананы хаман тюйюб башлагъанды.

Ходжагъа:

— Ходжа, бу гюнахсыз тананы уа нек тюесе? — деб соргъанларында:

— Бу ычхынса, андан да бек къачар, туйюб татыуун билдирирге керекди, — дегенди.

Манга керек тюлдю

Бир молла бир джолда, ауаз бере келиб:

— Хар адам бюгече эки эрекет намаз кылыб, афендиге зекатын-фитириш бериб джатса, аллах ахыратда ол адамгъа аллай уллу хур кызыла берир, аланы аякълары джерде, башлары кёкге джете боллукъду, — дегенин эшитиб, Насра Ходжа ёрге тургъанды да:

— Афенди, мен ол эрекетлени кылыргъа огъай демейме, амма ол кызыла манга керек тюлдюле!

— Нек? Алай не ючюн айтаса?

— Да ол кызыны башы кьойнумда тургъанлай, аякъларындан хапарым боллукъ тюлдю, андан эсе къарт къатын бла кьоюгъуз мени!..

Ах, джашлыкъ

Насра Ходжа, бир джары барлыкъ болуб, арбазда атха минерге силкишиб кю решгенди-кюрешгенди, амма мишалма гъанды.

Мынга ыйлыгъыб:

— Ах анасыны, джашлыкъ а, джаш заманым, къангич заманым къайры кет-

ди?! — деб селешгенди, сонгра, төгерени не къараб, киши болмагъанын кѳргенинде, кеси кесине:

— Ай, сени огъесе... джашлыгъында да асыры къолай зат тюл эдинг! — дегенди.

Не башхалыкъ барды

Бир кере Насра Ходжаны терилте кегиб сюдге джалгъан шагъатха элтгендиле.

Даулары будай урланганны юсюнден болгъанды.

Сюдюю аллында Насра Ходжа, джангылыб, будай дерини орнуна арпа деб, дау айтханды.

Сюд бошалгъандан сонгра, Ходжаны джалгъан шагъатха элтген адам:

— Ходжа, эшигими джабыб къойдунгда! Будай деринги орнуна арпа деб, ишни сездирдинг, — деб ёпкелегенди.

— Джалгъан шагъатха баргъандан сонгра, суюсе, будай, суюсе, арпа болсун, не башхасы барды! — дегенди Ходжа да.

Къалгъан халкъ не этер

Бир молланы ачхасы кёлге тюшгенди. Молла таякъ бла хаман кёлню сууун арыбери къатышдыра тургъанын кѳрюб, Ходжа моллагъа:

— Алай этиб нек тураса? — деб соргъанды.

— Ачхам тюшгенди, ким билсин, таягъымы учуна джабышыб чыгъармы, деб эте турама! — дегенди молла.

Ходжа да анга джууабха:

— Сиз, моллала, быллай теллиликле этген заманда, сизден онглу къадыла, мюфтиюле къаллай затла эте болурла? — дегенди.

Хар нени да эт алесе

Базардан Насра Ходжа эт алыб келиб, къатынына:

— Мындан не тукъум аш этерге болур? — деб соргъанды.

Къатыны:

— Не тукъум да болур! — дегенде, Ходжа:

— Алесе барын да эт! — дегенди.

Бир джанына аууб кетер

Насра Ходжагъа:

— Ходжа, эртденбла болгъанлай, быллай къараб, сынаб турсанг, бу адамланы кимни ары, кими бери — быллай нек джюрюйдюле? — деб соргъандыла.

Ходжа:

— Адамла бары да бир джары барыб турсала, джерни бир джаны ауур болуб, аууб кетерге боллукъду, — дегенди.

Мен да аны сатаргъа келтирмедим

Насра Ходжа эшегни сатаргъа базаргъа сюргенди.

Алыучула келиб, эшекни джылын билир ючюн, тишине къараргъа умут этселе да. эшек, къабаргъа, табанларгъа къалыб, кишини къатына къоймагъанды.

Алыучуланы бири:

— Бу эшекни киши аламыды, къылыкъ-сыздан тишине къараргъа да къоймайды сонгра,— дегенинде, Ходжа да:

— Мен да аны сатаргъа деб келтиргенме, мени не азаб чегиб тургъанымы халкъ кёрсюн деб келтиргенме, — дегенди.

Къалайында да болугъуз

Бир къауумла афендиге:

— Арабин, афенди, айыб этме соргъаныбызгъа. Ёлюкню басдырыгъа алыб баргъан заманда, шеригъат бла, сал агъачны къайсы джанында, къалайында барыргъа тыйыншлыды? — деб соргъандыла.

Афенди, сакъалын сылай, кёзлерин кёрге къаратыб, къалай алдаб джууаб этерге чемерлеб ичинден сагъышха киргенлей, Ходжа:

— Ичинде бармагъыз ансы, къалайында да да барыгъыз! — дегенди.

Этда къылыкъмы этгенсе

Насра Ходжа, базардан бир эшек сатыб алыб, бойнундан узун джиб бла тагъыб, джибни да созуб учундан тутуб, юйюне келе тургъанлай, джолда бир бёлек джаш, тиллешиб, бири эшекни башындан джибни чыгъарыб, кесини башына салыб, Ходжаны ызындан келгенди. Бир джаш да эшекни алыб кетгенди.

Чегет чауулладан да ётюб, бир талагъа чыгъаргъа, Ходжагъа агъач эте тургъан эки адам тюбеб:

— Ходжа, къайры бараса? — деб соргъандыла.

Ходжа:

— Эшекни кефи тартхан джары барам! — деб джууаб бергенди.

Сени сау къалгъанынга джылайма

Ушхуургъа Ходжаны къатышы шорпа этгенди да исилей тепенге салгъанды. Хар кимден алгъа кеси чолпу бла бирин уртлайма деб, ауuzu кючлю кюйгенди, алай болса да, ыйлыгъыб, Ходжагъа билдирмегенди.

Къатышыны кёзлеринден джыламукъла агъыб-агъыб баргъанын кёрюб, Ходжа:

— А къатыш, нек джылайса, не болгъанды? — деб соргъанды.

Къатышыны Ходжа бла пактырда этери келиб:

— Анам хариб шорпаны бек сюйюучен эди да, ол эсеме тюшюб джылайма! — дегенди.

Бу сёзю ызы бла Ходжа да чолпу бла бир шорпаны кёлтюрюб уртлагъанды, — ауuzu кюйюб, хаман дыгаласха къалгъанды. Кёзлеринден джыламукъла тёнгергендиле.

Къатыны, муну эслеб:

— А киши, сауга уа не болду, нек джылайса? — деб соргъанды.

— Ол иги ананг ёлюб, сен сау къалгъанынга джылайма, — деб ышаргъанды Ходжа.

Сюйсем да, айыбы джокъду

Ходжа джашагъан элде бир уллу бай, къызгъанч адам болгъанды. Джалчыларына ит тегенеде аш бердириб, алагъа аякъны-къашыкъны джюрютджюрюрге кёзю къыймай тургъанды.

Бу бай бир джолда, Ходжагъа тюбоб:

— Насра Ходжа, ачханы сен да сюемисе? — деб соргъанды.

Ходжа джууабха:

— Адамны къызгъанч, осал адамлагъа джалынгыч этмегени ючюн, сюйсем да айыбы джокъду! — дегенди.

Сонгра киштик а къайдады

Ходжа, эки кюренке эг алыб келиб, къатынына хычын этерге буюргъанды. Къатын хычын къайгъыгъа киргинчи, этни киштик къоратханды.

Ингирде Ходжа:

— Къатың, хычың этдингми?— деб соргъанды.

— Огъай, этни киштик ашагъанды!

Бу сёзню эшитгени бла Ходжа, бир киштикни тутуб келиб, базманнга салыб чекгенди да, киштик тамам эки кюренке тартханды.

Насра Ходжа, бу ишге сейирсиниб, кеси кесине:

— Энди бу эки кюренкени киштик тарта эсе, эт къайдады да, неуа бу ауурлукъ этники эсе, сонгра киштик а къайдады? — деб сагъышха къалгъанды.

Бир кере тюзюне да бир барайым

Насра Ходжа джаш заманында, былай эт деген затыңгы тюз терсине этиб, былайтын бар десенг, аны терсине барыб тургъанды. Ходжаны атасы, аны бу къылыгъын билиб, бир затны этдирирге суюсе, «этме» деб, этдириб, этдирмезге суюсе уа, «эт» деб, этдирмей тургъанды.

Бир кюн Ходжа да, атасы да, тирменден улоу бла ун келтире, джолда бир суугъа джетгендиле.

Ходжаны атасы айтханды:

— Ходжа, джашым, мен огъарлакъда таш кёчюуден ётейим, сен эшекни сууну сайы бла ётдюрге да терени бла ётдюр!

Ходжа ойлашханды да: «Мен къуру да атам айтханы терсине барыб турама, бир кере тюзюне да бир барайым», — деб, эшекни элтиб сууну эм терен джерине уруб, джюгюн да, кесин да кемеуюлге кёмгенди.

Кесим тюшерик эдим

Ходжа эшекге миниб кетиб бара турганлай, сабийле, чыгыана бла тюртюб, эшекни чочутхандыла.

Ходжа, юсюнде туралмай, эшекден джыгыылгъанды.

Бу кезюуде сабийле хаман төрт джанындан:

— У-оу, эшекден джыгыылгъан, эшекден джыгыылгъан! — деб кюлюб, самаркъау этиб башлагъандыла.

Ходжа былагъа джууабха:

— Неге дауур этесиз, юйюме джетген эдим, джыгыылмасым да, кесим тюшерик эдим! — деб кюйгъанды.

Былай игиди

Насра Ходжа бир талай негерни бла, эшегин да алыб, отунга чыкыгъанды. Джолда эшегине терсине (арты аллына) миниб баргъанын кёрюб, негерлери соргъандыла:

— Ходжа, эшекге артыгы аллына айландырыб нек мингенсе?

— Мен тюз минсем, сиз мени да артым-да кыласыз, сиз алгъа чыкьсагъыз, мен сизни артыгъызда кылама. Андан эсе, былай мингеним игиди, — дегенди Ходжа.

Бешим барды

Насра Ходжа, ачыракъ болуб, бастаны, кьолу бла ууучуна алыб, ауузуна буштукълай тургъанына биреу келиб, соргъанды:

— Ходжа, бастаны, беш бармагъынгы да бютеуден тыгъыб, алай нек ашайса?

— Мени алты бармагъым джокъду, бешим барды, — дегенди Ходжа.

Сёзюме тынгыламаз

Насра Ходжа джашагъан элни старшинасы бла Ходжа хар кьуру урушуб, даулашыб тургъандыла. Кюнледен бир кюн бу старшина ёлгенди.

Басдырыргъа элтген кёзюуде Ходжаны чакъыргъандыла:

— Кел, Насра Ходжа, марджа, талкъан окъумасанг, боллукъ тюлдю! — деб, Ходжаны джаназыгъа тартаргъа умут этгендиле.

Ходжа, кефин бузмай:

— Огъай, ол мени бла даулулай кьалгъанды, экибиз джау эдик, мен анга талкъан окъугъанлыкъгъа, сёзюме тынгыламаз! — деб кьойгъанды.

Чыгъартхандан иги дарман джокъду

Бир суймеген адамы аллына тюбөб,
Насра Ходжагъа:

— Насра Ходжа! Сен билгенден, кёз
ауруугъа эм иги дарман иеди? — деб сор-
гъанды.

Насра Ходжа:

— Мындан алда мени тишим ауругъа-
нында, чыгъарыб атыб, ох этдирдиле, чы-
гъартхандан иги дарман джокъду! — ле-
генди.

Къачан берирсе къайдам

Насра Ходжа бир кюн, чегетден къозла джыйыб келиб, базаргъа чыгъаргъанды. Кёб борч этиучю биреулен келиб:

— Ходжа, арт борчха бир кесек къоз берсенг а! — деб тилегенди.

— Не этериксе?

— Къозла бла, оразама, аууз ачарыкъ эдим!

— Бу не оразады?

— Кетген джылдан къалгъан төлеу оразады.

Бу адам ётюрюк сёзлю, кеси да борчха къыйын адам болгъанын Ходжа билиб, бермезге суюб:

— Кет, джаным, кет! Аллахны борчун былай кечигиб төлеген, мени борчуму, ким билсин, не заманлагъа элтирсе!..

Къабхандан да озар

Ходжаны юйюню аллында эки сабий айлана келиб, дауур-суюр этиб, туююш чыгъаргъандыла.

Дауургъа Ходжа да чыкъгъанды. Сабийле Ходжаны кёрген бла дауларын айыртыргъа анга тарыгъыб тебрегендиле.

Бири:

— Ходжа, бу мени къулагъымы къабханды, — деб тарыкъгъанды.

Экинчиси да:

— Алайды, мен кѳабмагъанма, кеси кесин кѳабханды, — дегенди.

Бу сѳз бла экиси даугъа кирген заманда, Ходжа:

— Тохтагъыз, мен бусагъат чыгъайым, — деб, юйге кириб, адам кеси кѳулагъын кеси кѳабаллыкъмыды деб, сынаб тебрегенди. Башын энишге ийиб, кѳулагъын ауузу таба тартыб, созуб кюреше тургъанлай, бир аягъы юй тюбюнде уру кѳазылгъаннга тайыб, джыгъылгъанды. Бетин сыдыргъанды, башын тешгенди.

Бу халда сабийлеге чыгъыб кѳараса, бнягъы сабийле дауну кѳызыуунда.

Сабийлени бири:

— Энди, Ходжа, бу манга «кеси кѳулагъын кеси кѳабханды» дейди, адам кесини кѳулагъын кеси кѳабармы? — деб соргъанында, Ходжа:

— Кѳабар, балам, кѳабар, кѳабханны кѳой, таб, джыгъылыб башын да тешер! — деб джууаб этгенди.

Ойнаргъа чыгъар

Насра Ходжаны кѳатыны, ичли болуб, сабий табаргъа ауруб джатханды. Алай а табалмай кѳб кѳыйналгъанды.

Кѳатынла хапарны Ходжагъа айтханларында, Ходжа:

— Тохтагъыз, мен аны амалын билеме! — деб, кетиб, тюкенден тюрлю-тюрлю

оюнчакъла, гоккала алыб келиб, къатыныны къатына салгъанды.

— Ходжа, была нелернигдиле, былай-былай нек этесе? — деб соргъанларында:

— Сабий тюлмюдю, быланы кёрсе, ойнаргъа чыгъар да келир! — дегенди Ходжа.

Къатын, сен да тюзсе

Ходжа, къаллайла эсе да сюдюню орнуна къалыб, бираз заманы тургъанды.

Мынга бир кюн, бир-бири джагъаларындан тутуб, эки даучу дауларын айттыргъа келгендиле. Бу эки даучу, сюдю болгъан юйге кириб, дау айтыб башлагъандыра.

Биринчи, кёб тарыгъыула айтхандан сонгра, Ходжагъа:

— Мен тюзме да огъай! — дегенди. Ходжа да:

— Тюзсе, джаным, тюзсе! — деб джууаб бергенди.

Экинчи даучу да, кесини дауун айтхандан сонгра, Ходжагъа:

— Огъай, Ходжа, тюзме да, ха? — деб соргъанды.

Ходжа мынга да:

— Тюзсе, джаным, айхай, тюзсе! — деб джууаб бергенди.

Ходжа эки даучугъа да бир халли «тюзсе» деб джууаб бергенин эшитиб туруб, къатыны да аладан сонгра кириб:

— Ходжа, сен эки даучуну экисиине да

«тюзсе» деб нек бардынг? Дуняда аллай сюд боламыды?—деб къадалгъанында, Ходжа джуабха:

— Къатын, сен да тюзсе! — дегенди.

Ат тюл, къуш да джетмез эди

Ходжа ат чабдыргъан джерге ёгюзге мшиб баргъанында, халкъ тёрт джанындап кюлюрге, хыликке этерге къалгъанды.

Биреулен:

— Ходжа, быллай затха дженгил аякълы хайыуан керекди, бу ауур ёгюзге мшиб не этесе? — дегенди.

Насра Ходжа:

— Э-э-э, шохум, мен муну он джыл мындан алгъа бир чабханын кѳргенме да, ат тюл, къуш да джетмез эди! — дегенди.

Сен да тюшюрмей айтсанг эди уа

Насра Ходжа, оноучула тургъан бир мийнк юйге кеси къуллугъу бла миниб бара тургъанлай, басхычны тюбюнден бир таууш эшитгенди. Айланыб къарагъанында, тюбюнде бир адам энишге тюш деб ышан этгенин кѳрюб, ызына айланыб, басхычдан тюшгенди.

Барса — бир садакъачы: «Ий, аллах разылыгъы ючюн, бир садакъа бер»,—деб тилегенди.

Ходжа:

— Кел ёрге! — деб чыгъыб тебрегенди, садакъачы да ызындан чыкыгъанды, басхычны башына ёрлегенден сонгра:

— Бар энди, санга берирлай затым джокъду, — дегенди.

Садакъачы:

— Да, мени бу къадар мийикге соймай, садакъа бермезниги тюбюнде айтсанг эди уа!

Ходжа:

— Да, сен садакъа излепенинги, мени энишге, тюбюне, тюшюрмей, башында тургъанлайыма айтсанг эди уа!

Ийнанмайса

Ходжадан хоншуларыны бири эшегин хаух тилеб келгенди.

Ходжа:

— Эшегим мында джокъду, — деб, бермегенди.

Бу сёзю айтханлай, эшек бауда окъурга къалгъанды.

Хоншусу:

— Ходжа, сен джокъду дейсе, эшек бауда турганлай! — деб, Ходжаны уялтырга тырмашханды.

Ходжа:

— Менича акъ сакъаллыны сёзюне ийнанмайса да, эшегни тауушуна ийнанаса, сен не тукъум адамса?!.

Къалгъаны къалай тюрленди

Бир джолда Насра Ходжаны эшегини башындан нохтасын урлагъандыла. Бир-эки кюнден сора Ходжа, нохтасын бир башха эшекни башында кёрюб:

— Астоирилла, бу эшекни башы, нохтасы бизни эшек болсун, сонгра къалгъан тюрсюню, териси уа къалай бла тюрленди да? — деб кюлдюргенди.

Кимге да кёрюн

Насра Ходжаны тийреси-хоншусу джы-йылыб, кенгеш болуб, Ходжагъа къатын алыргъа оноу этгендиле. Алай а, кесине джукъ билдирмей, бир-экилери барыб, бир тул къатынга сёз тауусуб келгендиле. Къатын эрши къатын болгъанды. Иш былайгъа киргенден сонгра Ходжагъа айтхандыла. Ходжа да огъай демей, къатынны келтириб Ходжаны юйюне салгъандыла.

Эртденбласында, Ходжа юйден чыгыб тебреген заманда, къатыны Ходжаны тохтатыб соргъанды:

— А киши, энди мен сени джууукъла рыгы танымайма, билмейме, сен айт, кимге кёрюнмейим?

Ходжа, арам-къарам этмей:

— Кимге кёрюнсенг да кёрюн, манга кёрюнме ансы! — дегенди.

Бютюн да кышха бек игиди

Байладан бири бир джерде бир уллу юй салдыргъанды. Бу адам Ходжаны кыо-накыгъа чакыргъанды. Ходжагъа теңи келиб, сыйланганды, сълеше, ушакъ эте келиб, бирлерн:

— Ходжа, бу юй кышхамы игиди, джайгъамы игиди? — деб соргъанды.

Ходжа, бираз сагъыш этгенден сонгра:

— Кышха игиди!

— Нек дейсе?

— Нек дейме деб, сѣз ючюн, бизни юйню бир терезеси бла бир джангыз эшиги барды. Биз кышда ол эшик бла терезени этсек, юйюбюз джылы болуб, зауукъ этебиз. Бу юйню уа юч-тѣрт эшиги, тогъуз-он терезеси барды, быланы барын да этсегиз, кыш сизни юйюбюз бизникиден да джылы боллукъду. Бу хыйсабдан кыарасакъ, бу юй, джайдан эсе, кышха игиди.

Мен да тас болур эдим

Ходжа бир джолда эшегин тас этгенди. Кюп узуну излегенди, табмагъанды. Кыатыны, хоншулары кыошулуб излегендиле, табмагъандыла.

Сонгра Ходжа, бетин сылаб, хамап шукур этерге къалгъанында:

— Ходжа, алай нек этесе? — деб соргъандыла.

— Шукур болсун дегиз мен эшекни юсюнде болмагъаныма, ансы мен да тас болур эдим,— деб Насра Ходжа хоншуларын харх этдиргенди.

Акъылыма келгенни этдим

Ходжаны, эки мюйюзю да джая болуб, бир къарт ёгюзю болгъанды. Ходжа аны кёргени сайын:

— Ай анасыны, ол эки мюйюзню арасына олтуруб бир джолоучулукъгъа чыкъгъа эдим, — деб сукълана тургъанды.

Бир кюн, ёгюзню джатыб тургъанын кёрюб, барыб эки мюйюзюню арасына олтурама дегенлей, ёгюз, башын силкиб, Ходжаны атыб ийгенинде, Ходжа чартаб узакъгъа тюшюб, табсыз халда джыгъылгъанды.

Ходжаны кёлю кетиб, арбазда джыгъылыб тургъанына къатыны чабыб келнб, башында олтуруб джылай тургъанлай, Ходжа, эсин джыйыб, башын кёлтюрюб:

— Къой, къатын, джылама, кертиди, бир кесек къыйналдым, алай болса да кёлюме келгенни да этдим,— дегенди Насра Ходжа.

Джайны арасындабыз

Бир адам, Ходжа бла чам этери келиб:
— Ходжа, сенде пенча сагыатды? — деб соргъанды.

Ходжа да, аны селекесин сезиб:

— Бир джангыз сагыатым барды!—дегенди.

— Огъай, алай демейме, пенчагъа келгенди?

— Юч тюменинге.

— Огъай, аны сормайма, бу сагыатда биз не замандабыз?

— Джайны арасында!

Тангны атханын билсем

Ходжа базаргъа бир гугурук чыгъаргъанды. Джолда кеси кесине: «Бу хайыуанны аякъларын байлаб, азабын бериб баргъандан эсе, бошлаб, аллыма сюрейим», — деб, джерге бошлагъанды. Ол заманда Насра Ходжа, бир таяккыны да бойшуна салыб, гугурукну ызындап былай айтыб сургенди:

— Ай гяуур, кечени арасында тангны атарын биллиб кычыраса да! Уллу джолда кесинги тюзетиб бара билмеймисе!

Бирин кем беригиз

Ходжа он сокъур джолоучуну бирер сомгъа сууну бир джанындан бирер джанына кѣлтюрюб ѳтдюрюрге деб джарашапды. Быланы бирем-бирем кѣлтюрюб тогъузун сууну ары джанына чыгъаргъанды, онунчулары къалай эсе да сууну ортасында джыгъыб ийгенди.

Нѳгерлери бу халны кѳрген бла Ходжы ачыулана, ѳнкелеген сѳзле айта башлагъапдыла.

Ходжа джууабха:

— Биригиз джыгъылды эсе, энди анда не заран барды, бир сомну кем берирениз, битди, кетди, ассалам! — дегенди.

Къозлагъан ѳлсе, сейирмиди

Насра Ходжа, хоншуларыны биринден бир къазанны алыб, хаух тута тургъанды да, сонгра бир кюп, ичине да бир гыгче къазанчыкъны салыб, песине элтгенди да бергенди.

Несн:

— Бу къазанчыкъ а не затды? — дегенди.

Ходжа:

— Къазаныгъыз къозлагъан ѳтгенди, — дегенди.

Къазанны песн эки къазанны да бек къууаныб алгъанды.

Бираздан дагъыда бир кюн Ходжа, къазанны хаух деб алыб, песине элтмей къойгъанды.

Иеси, келиб Ходжаны эшигин къагъыб:
— Къазанны беригиз! — дегенинде, Насра Ходжа:

— Къазаныгъыз ёлгенди, башыгъыз сау болсун! — дегенди.

Песн, сейирсениб:

— Къазан къалай ёледи? — деб соргъанында, Насра Ходжа:

— Къозлагъан къазан ёлсе, сейирми этесе? — деб джууаб бергенди.

Андан санга не барды

Биреу, Ходжаны имбашына къагъыб:

— Ходжа, кёремсе, бёрекле алыб бардыла! — дегенди.

— Андан манга не файда?

— Сизге элтедиле.

— Сонгра санга не файда?

Ыхы,

энди къушха ушадынг

Ходжа отуннга баргъан джеринде бир узун аякълы чилле табханды. Тёгерегине айланыб къараб, къушну хар песн да арну, амма бир да аякъларыны алай ча-

кый ишленгенин джаратмагъанды, Эрте барыб, чыдайлмай, эки аягыны базукларындан балта бла уруб юзюб, чиллен къазыкъ юсюне салгъанды да:

— Ыхы, энди бираз къушха ушадынг!— дегенди.

Иги да джазылмагъанды

Бир джерде келин келгенин, уллу той-оюн, артыкъсыз да сый-сыра, сыйлау уллу болгъанын Ходжагъа эшитдиргендиле.

Насра Ходжа, чакъырлыкъ болурла деб, умут эте да тургъанды, алай болса да чакъырылмазын билгенди.

Ходжа, эки кюнден бери да ачыракъ тургъаны себебли, ашыкъ-бушукъ этиб, бир бош къагъытны да бош конвертге салыб, келин келген джерге, хамаи чабыб, баргъанды.

— Не хапар, Ходжа, нек гузабаса? — деб соргъандыла.

— Юйню иесине къагъыт алыб келгенме! — деб, къагъытны ашыгъыш бир халда юйню иесине узатыб, кеси да эрлай юйге кириб, тепсиге олтургъанды.

Юйню иеси, конвертде адрес джазылмагъанын кёрюб:

— Ходжа, муну тышына джукъ джазылмагъанды да! — дегенинде:

— Бек ашыгъыш келгенини себебинден, тышына огъай, ичине да джазылмагъанды, — деб джууаб этгенди.

Алыш-беришге юренеме

Ходжа базарда, бир гокканы он капекге алыб, он капекге сатаргъа квалгъанды.

Баришчиле кёрюб:

— Былай нек этесе? — деб соргъандыла.

— Сиз менден юлгю алыгъыз, мен халал арыш-беришге юренеме! — деб джууаб бергенди Ходжа.

Былай боллукъ эсе, джукъ да огъай

Ходжа бир джел кюн, тюсге мшииб, джолгъа атланганды. Джолда ач болуб, аузуна къууут ата, аны да джел учура да ала да кете баргъанын бир къауумла эслеб:

— Ходжа, анагъанынг неди? — деб соргъандыла.

— Былай боллукъ эсе — джукъ да огъай!

Мени кючюм алгъынча турады

Халкъ джыйылгъан джерде хар ким кесини къарыуундан-кючюнден сёз ачыб, сёлеше келгендиле да, Ходжа секириб туруб айтханды:

— Джамагъат, мени къарт болгъаныма къарамагъыз, мени кючюм, тюрленмей, алгъын, джаш заманымдача турады!

— Къайдан билесе?

— Мени юйюмю аллында бир уллу таш барды да, мен аны джаш заманымда да кёлтюралмай эдим, энтда кёлтюралмайма, андан билеме — дегенди Насра Ходжа.

Мюйюзлери бармы эди?

Насра Ходжа эртденден ишгирге деричи юзмей ишлеб тургъан адам болгъанды. Ол иште тамам арыб, талыб келиб джатханы сайын, ол арбазда межгитге миниб, мугъазин, эртден намазгъа кычырыб, Насра Ходжаны джукъусундан бёлюб тургъанды.

Насра Ходжа талай кере, мугъазинге орамда тюбей: «Мени джукъусуз этесе, мен сени тынч тохтатырма!» — дей тургъанды, алай болгъанлыкъгъа мугъазин бютюп ачы кычырыргъа къалгъанды.

Бир эртденбла, мугъазин тамагъын бошлаб кычыра тургъанлай, Ходжа элгениб уяшганды, ачыу болуб, балтасын къолуна алыб, минарагъа чыкыгъанды, мугъазин бла алайда дауур-суйюр болгъандыла.

Мугъазинни ауузу от чагъыб, Ходжагъа таягъы бла керягенлей, Ходжа балта бла ургъанды да мугъазинни бойуну тюшюртгенди, башын алыб келиб, юйде машокга салгъанды.

Къатыны бу ишни кѣргенлей, бети-къуту кетгенди, эрине урушханды, алай болса да не этерик эди..

Насра Ходжа эл ичине чыкъгъанлай, къатыны, Ходжадан джашыртын, адам башны узакъ къоратыб, аны орнуна кѣб болмай кесген текелерини башын салгъанды.

Ходжа, орамда ёлюкню излегенлеге тюбеб:

— Аны мен ёлтюргенме, ыйнапмасагъыз, башын да кѣргюзюрме!— деб къадалгъанды.

— Къайда, кѣргюз!

— Хайдагъыз юйге! — деб алыб келгенди.

— Сиз былай эшкде сабыр болугъуз, мен башын алыб чыгъайым, — деб, юйге кириб, машокга къолун тыкъгъанлай, къолларына мюйюзле тюртюлгендиле. Къайтыб эшкге чыгъыб келиб, соргъанды:

— Тохтагъыз, сизге бир сораим, сизни мугъазинни мюйюзлери бармы эди, огъесе?..

Излегенле:

— Ой, сен кесгени юйю къурусун! — деб, къарындарындан тутуб кюле, юйлерине къайтыб кетгендиле.

Къызыны махтауу

Ходжа бир джолда ийнегин, сатаргъа умут этиб, базаргъа элтгенди, амма саталмай келе тургъанлай, саудюгерчиледен бири тюбөб:

— Бер ийнекин, мен бек дженгил сатайым, — деб, ызына къайтаргъанды.

Экиси да базаргъа баргъандыла.

Бу адам:

— Ийнек бууаз, сютлю ийнекди, къарнында алты айлыкъ бузоуу барды, — деб, кычырыб, ийнекин къараб-къарагъынчы багъа сатханды.

Бир кюн, Ходжаны къызын тилей, келечиле келгендиле. Ходжаны акъылына ийнекин сатхан кишини сёзлери тюшюб, келечилеге:

— Қызыбыз семиз қызды, қарнында алты айлық баласы барды! — деб махтағанды.

Бу сёзлени эшитгенлей, келечиле, күлюб, бир-бир чығыб кетгендиле.

Ол кесини айыбын биледи

Насра Ходжаны бачхасына бир ёғюз киргенди. Ходжа ёғюзни түйюб қыстарға таякк излеб келгинчи, ёғюз чығыб бериб кетгенди.

Экинчи күнүнде джолтун озуб барған бир арбада ёғюзни таныб, чабыб ызындан джетиб, түйюб тебregenди.

Иеси:

— Джаным, сен телими болғанса, ёғюзни нек туюесе? — дегенниде, Ходжа:

— Сен тынч тур, ол кесини айыбын кеси биледи! — дегенди.

Бу андан да сыйлыды

Насра Ходжа базарда бир байгун кышну (попугайны — сёлеширге юренген кышну) уллу багъагъа сатылганын кёрюб, кеси кесине:

— Бу кыанатлыланы багъалары уллугъа кетген кёреме, мен да тауугъубузну келтирейим, — деб, юйюне келгенди.

Бек ашыгыш бир халда, тауукъларыны бирин тутуб алыб, базаргъа сатаргъа элтгенди.

Ходжа бу тауукъгъа дунняда болмагъанча махтаула салыб, багъасын да тогъуз-он къат кѣлтюртюб, кычырыб, арыбери джюрютюб тебрегенди.

Алай болса да халкъ, асыры багъасын-пгандан кюлюб къойгъан болмаса, бурулуб да къарамагъанды.

Насра Ходжа, эм ахыры тауугъун ол кютю къушну къатына элтиб:

— Бу андан да уллу, андан да къарыулу эмда сыйлыды, муну алыгъыз! — деб махтаргъа къалгъанды.

Адамладан бири Ходжагъа айтханды:

— Ходжа, къой, быллай бир кычырыб айланма, бу бош тауукъну аллай багъагъа ким аллыкъды?

— Аны мындан неси артыкъды, нек алмайла?

— Ол кютю къушду, сѣлеше биледи.

— Ол сѣлеше биле эсе, бу да тынгылай биледи!

Адам бир сѣзде турургъа керекди

Насра Ходжаны танышларындан биреу тюбѣб:

— Ходжа, санга непча джыл болгъанды? — деб соргъанды. Ходжа да:

— Эки джыйырма джыл! — деб джуууаб этгенди.

Муну бла къалгъанды. Тогъуз-он джыл

кетгенден сонгра, быягъы адам, къалай эсе да Ходжагъа тюбеп:

— Ходжа, энтда саумуса, хариб, пенча джыл болду экен санга? — деб соргъанды.

Насра Ходжа, кѣб сагъыш эте турмай:

— Эки джыйырма! — деб джууаб этгенди.

— Айюнге, Ходжа, алай деген неди, мен мындан тогъуз-он джылны алгъа санга тюбеп соргъанымда да, «эки джыйырма» деген эдинг, энтда алай айтаса, бу къалай болур?

— Къалай боллукъду, тюздю, шохум! Адам бир сѣзде туругъа керекди!

Ёлюмден къачады

Ходжа бир кюн, тюкенден къозла алыб, таш юсюне салыб, таш бла уруб ууата келгенлей, бир къоз ташны тюбюнден чартаб кетгенди.

Ходжа, къозну артындай къараб:

— Сейир тюлмюдю, къоз да ёлюмден къача биледи! — дегенди.

Муну да ашар

Насра Ходжа бир джолда базардан харбыз алыб келгенди да:

— Къатын, муну шгир шхууургъа ашатырса, асыраб къой, — деб къатынына

бериб, кеси орамгъа чыгъыб кетгенди. Ингирде Ходжагъа харбыз къалмай бош алыб тургъанына келгенди. Экинчи джолда да алай этиб, Ходжагъа харбыз юлюш къалмай тургъанына келиб, къатынына соргъанды:

— Къатын, меннге харбыз джетдирмей нек къоясыз?

— Кимге да джетмейди. Бир киштик тюзелгенди да, алыб кетеди.

Ходжа, бу сёзю эшитген бла балталарын алыб, кюбюрге салыб, киритти этгенин къатыны кёрюб:

— Не этесе? — деб соргъанды.

Насра Ходжа:

— Киштик алыб кете эсе, балтасыз къалырбыз деб этеме.

Къатыны:

— Сонгра балтаны киштик алыб башынамы урады, не этерикди? — дегенинде:

— Сом джарымлыкъ харбызны элтген киштик эки сомлукъ балтаны элталмазмы?

Джартысы кеси джюлюнюб эди

Ходжа, баш-сакъал джюлюучюге кириб, башын джюлютгенди. Джюлюб бошагъанларында, джарым багъасын чыгъарыб берирге туракълагъанды.

Ходжаны башы уа къашха болгъанды.

Джюлюучю:

— Ходжа, джарым багъасын нек бересе, толусу бла бер!

— Мени башымы джартысы кеси аллына джюлюнюбдю.

Тутуб бошагъанма

Бир молла, бир кюн ауаз бере келиб:

— Ашура кюнлени бирини оразасы эки айлыкъ оразадан сыйлыды, бу кюнледе ораза тутугъуз, — дегенди.

Ходжа, муну эшитиб, ашура кюнлени биринде кюн ортагъа дери ораза тутханды.

Ораза айда ашаб айланганды. Муну кӱргенле:

- Ходжа, сен ораза тутмаймыса?
— Мен, ашура айны кюнлерини биринде джарым кюншо ораза тутуб, сау айны балахындан къутулгъанма.

Къыркъ ауузум джокъду

Бир алим, Ходжагъа келиб:

— Къыркъ сорууум барды, аланы санага сорайым. Сен, керти да Ходжа эсенг, барына да бирден джууаб бер! — дегенди.

Ходжа айтханды:

— Барына да бирден джууаб берирге, мени къыркъ ауузум джокъду.

Мен кесим минген эшекни санамайма

Ходжа тогъузунчулары болуб, бир къауум адам отунга тебрегендиле. Отунга хар адам башына бирер эшек элтгендиле. Эшеклени тогъузун да Ходжаны аллына этиб, нёгерлери:

— Сен сюр да бара тур, биз ызынгдан джетейик, — дегендиле да, кеслери не эсе да артха къалгъандыла.

Насра Ходжа, кесини эшегине миниб, къалгъанлары аллына сюргенди. Бара тургъанлай, не эсе да эшеге тюшуб, эшеклени санагъанды да, бары да сегиз бол-

гъанды. Секириб эшегинден тюшюб, төрт джанына къараб, бери айланыб санаса — эшекле тогъуз!

— Хы, бары да турадыла, — деб рахат болуб, эшегине миниб, джолуна атланганды. Бара тургъанлай, дагъыда санагъанды. Эшеклени саны быягъынлай сегиз болгъанын кёрюб, баш тюклери ёрге туруб, эшегинден тюшюб, төрт джанына эшек излей чабханды, амма джукъ да кёрмегенди.

Къайтыб келиб къараса — эшекле бары да тура. «Хы, тура шойдула!» — деб, дагъыда эшегине миниб атланганды.

Эшекде бара тургъанлай, дагъыда санаб, эшеклени саны сегиз болгъанын кёргенінде, тамам акъылында чыгъаргъа джетиб, эшегинден тюшюб: «Бир эшек джетмейди», — деб, джылай тургъанлайына, нёгерлери келгендиле.

— Не болду, Ходжа, санга?

— Эшеклени бири джокъду!

Бары да къайгъы болуб, санагъандыла да, эшеклени тогъузу да тура.

Дагъыда, Ходжа да эшегине миниб, атлангандыла. Ходжа, чыдаялмай, дагъыда санаб, эшекле сегиз болгъанын кёрюб:

— Тохтагъыз, бир керекди! — деб къычыргъанды.

Нёгерлери тохтаб санагъандыла да, эшеклени тогъуз этгендиле.

Эм ахыры Ходжа кеси мишиген эшекни санаргъа унутуб, оюну андан чыкыгъанын ангылагъандыла.

Сени анангы чырт сабийи болгъанмыды?

Бир джангы келиш, Ходжагъа келиб:

— Ходжа, сабийим джокъду, къаратон-
ма, манга бир дарман, бир мадар этсенг
а! — деб тилегенди.

Ходжа, кесин кертда уста кѣргюземе
деб:

— Къатын, сени анангы уа чырт сабийи
болмагъанмы эди? — деб соргъанды.

Бир джукъ да тѣгюлмеген эди

Ходжа базаргъа, сатама деб, бир тешикли машокну чыгъаргъанды.

Адамла:

— Ходжа, мында мюрзеу тохтарыкъ тюлдю, бу тешикли машокну ким аллыкъды, бош келтиргенсе ансы! — дегенлеринде:

— Огъай, тешик болгъанлыкъгъа, бир бюртюк да акъмайды, анам бусагъатда джюнюн къотаргъанында, къараб турдум, тешиклеринден бир устуккусу да акъмагъан эди, — дегенди.

Андан эсе къырылыб кетгени игиди

Муслиманла сакъал джюлюмеген бир заманда Ходжа сакъалын хар ыйыкъдан джюлютюрге къалгъанды.

Бир джолда:

— Ходжа, сен кесинг къартая тебреген бир эсли къарт, сакъалынгы бошлаб ёсмеге къоймай, джюлютюб мѣлеклени уялары нек чачдыраса? — дегендиле.

— Мѣлек мени ёмюрюмде, сакъалына, башына миндиргенни къой, юйюне къонакъ этиб да кѣрмегенме, сонгра мени сакъалымда мѣлекни не иши барды, къорагъанлары игиди! — деб джууаб бергенди.

Энди табдыгъыз

Бир къауум сабий, аякъларын бир-бирлерине чалышдырыб, суугъа салыб даулаша тургъанлайларына, Ходжа юслерине баргъанды.

Бири айтханды:

— Энди аякъларыбызны къалай табарыкъбыз? Къатышдыргъанбыз да къойгъанбыз.

Экинчи сабий:

— Мен айта эдим да сизге, энди аякъларыбыз бары да бир-бирине къатышдыла да къалдыла.

Ходжа быланы къатларына келгенде, сабийле:

— Ходжа! Ходжа! Бизни аякъларыбыз къатышхандыла да, бир-биринден айырыб таныялмай турабыз, сен бир айырыб берсенг а, марджа, — деб осмакълагъандыла.

— Мен сизни аякъларыгъызны бек джегил табдырайым, — деб, бир сипи чыбыкъ бла Ходжа сабийлени сыртларына тартыб тебрегенди. Сабийле, кычырыкъдан алыб, бирер джары туруб къачхандыла. Ходжа, бу халгъа къараб:

— Энди аякъларыгъызны табдыгъыз да! — дегенди.

Мени тюерле, сени сюерле

Танышладан бири келиб, Ходжадан эшегин хаух тилегенди. Ходжа, олсагъат туруб:

— Барыб эшекге бир сорайм, разы болса, берирме, — деб, бауга кириб кетгенди да, бироздан келиб:

— Эшекге сордум да, унамайды, «сени мени халкыгъа бериб айландырычу болсанг, сени сюерле, мени тюерле», — дейди, — деб джуаб бергенди.

Тюзюн да табмазса

Насра Ходжагъа:

— Мангылайынг къалайыгдады? — деб соргъандыла.

Насра Ходжа джелкесин кёрюзгенди.

— Хайырсыз, Ходжа, туура терсин кёрюзесе да!

— Бир затны терсин табмасанг, тюзюн да табмазса.

Башы бармы эди?

Бир джолда Ходжа бла бир чиновник бёрю уугъа чыкыгъандыла. Бир бёрю быланы аллары бла къачыб бир тешикке киргенди. Ходжаны негери да, бёрюшо ызындап къуууб барыб, белниден огъарысын тешикке тыгыб, кирирге умутлу болгъанды. Ходжа, сейирсениб, сакълаб къараб тургъанды.

Бир заманда опоучуну кымылдагъаны гохтагъанды да къалгъанды.

Эм ахыры Ходжа келиб адамны аягындан тартыб бери чыгъарса, башы юзюлюб тура. Сагъышлы болуб, элге келгенди да ёлгенни къатынына барыб соргъанды:

— Къатын, мындан чыгъа туруб, сени эринги башы бармы эди, огъесе джокъму эди?

Мен да анга къарайма

Бир кюн, Ходжа бла бир нёгери кёпюрден ётюб бара, нёгери:

— Ходжа, ол чабакълагъа къара! — деб, бармагыни тутуб сууну кёрюзгенди.

Ходжа да, кёзлерин джандырыб, ол адамны бармагына къарагъанды.

— Мени бармагъымда не барды, аны къой да кёлге къара!

— Да сен манга бармагынгы тутдунг, мен да анга къарайма!

Ол келмей эсе, мен барама.

Ходжа быягъы, къайдан эсине тюшген эсе да, бир кюн:

— Пайгъамбар болгъанма! — дегенди да тургъанды.

Халкъ кюлюб соргъанды:

— Пайгъамбарлыгынгы не бла бегитесе?

— Тауну, ташны, терекни, ышара этиб чакъырсам, къатыма келтирме!

— Чакъыр, алесе, ма ол аллыбызда терекни, келлик эсе, кёрейик.

Ходжа ышара этиб терекни чакъыргъанды, амма терекни кеси огъай, чапрагъы да къымылдамагъанды.

Ходжа олсагъат, кишиге къарамай, секириб туруб, терек таба кетиб тебрегенди.

Халкъ, муну кёрюб:

— Ходжа, къайры бараса, терекни чакъыр да келтир! — дегенлеринде:

— Мен терекге барама, менде уллу кёллюлюк джокъду. Ол манга келмей эсе да, мен анга барайым, — дегенди.

Сен былайда тур

Насра Ходжагъа биреулен джолда тюбеб:

— Сен, джигит эсенг, мени алдачы, мени ёмюрюмде адам алдамагъанды! — деб къадалгъанды.

— Алдарма, махтама! — дегенди Ходжа:

Ол адам:

— Тейри, алдагъанны къатына да бармазса, къалай алдарыкъ эсенг да, ма бир кёрейим!

— Алаймыды?

— Алайды, алайды!

— Тохта алесе, мени алдаучу къапчы-

гым юйде кьалгъанды , бусагъат алыб джетеим, амма сен былай тур, кетме!..

Бу сёз бла Ходжа кетгенди. Келеди джокъ, келеди джокъ, сау беш-алты сагъатны ол адам алайда сакълагъанды. Сонгра бироздан Ходжаны алдаб кетген шаркъ деб эсине тюшюб, туруб, мыдах-мыдах джолуна атланганды.

Джюрегигизде не барын билеме

Ходжа быягъы бир кюн «мен шыйыхма» дерге болгъанды. Бир кьауум халкъ, Ходжаны бу сёзюн эшитиб, соргъандыла:

— Ходжа, шыйыхлыгъынга бегимниг бармыды?

— Айхай, барды!

Иеди?

— Хар кимни джюрегинде не болгарын билеме.

— Бизни джюрегибизде не барды, биле эсенг, айт!

— Сизни барыгы да джюрегигизде бусагъатда: мени шыйыхлыгъым ётирюкдю деген бир ишеклик барды.

Уялыб бугъунганма

Кече, халкъ джатыб бошагъандан сонгра, Ходжаны юйюне уручула киргендиле. Ходжа, уручуланы киргенлерин билген бла, барыб эшик артында бугъунганды.

Уручула хапчюк излеб, тиитиб, къараб кюрешгендиле, амма Ходжаны юйюнде къолгъа аллыкъ зат табмай, чыгъыб теб-регендиле.

Бирлери, артхаракъ къалыб, къолу бла узалыб джукъ излей баргъаплай, къолу бир адамгъа тюбегенди да, кючлю тукъум сескеклениб:

— Бу кимди, не этесе былайда? — деб соргъанды.

Ходжа:

— Менме, сиз мени юйюмде бир джукъ табмай чыгъыб баргъаныгъызгъа уялгъандан, эшик артына кириб турама, — дегенди.

Юйню ичи къарангы болгъаны ючюн, былайда излейме

Ходжа, неге эсе да сагъышылы болуб, бир джолда юйюнде, къолундан джюзюгюн чыгъара да сала, булджуй тургъанлайына, къолундан тюшюб тѣнгерегенди да, джюзюк тас болгъанды.

Ходжа джюзюкню мутхуз, къарангы юйде излегенди-излегенди, табмагъанды. Соигра, эшикге чыгъыб, арбазда излеб башлагъанды.

Хоншуларындан бири, Ходжаны не затны эсе да излегенни кѣрюб:

— Ходжа, арбазда не излейсе? — деб соргъанды.

— Джюзюк.

— Къайда тюшюргенсе?

— Юйде.

— Соигра, арбазгъа чыгъыб излемей, юйде излесенг а!

— Юйде къарангыды, кѣрмейме, аны ючюн былайгъа, джарыкъгъа, чыгъыб излейме.

Бу адам келиб къалмаса

Ходжагъа узакъ джерден бир къонакъ келгенди. Хапар айтыша келиб, ол къонакъ:

— Бизде бир бий юй ишлетеди, эни джюз аршын, бою джюз бла джыйырма аршын болады, — деб хапар айтханды.

Ходжа:

— Бизни элде бир юй ишленеди да, эни беш минг аршын, бою... — дегенлей, ол элде джашагъан адамланы бири тоб деб эшикден тюшгенди.

Ходжа, хапарын кесмей:

— Ол юйню бою джыйырма аршын болады, — дегенди.

— Ходжа, алай дегенниг неди, ол не тукъум юйдю, эни боюна келишмеген?

— Бу адам келиб кирмесе, мен аны боюн энине келишидириб айтырыкъ эдим!

Мен кесим кимме да

Ходжаны юйюнден абасы урланганды.

Бир кюн, орамны кетиб баргъанлай, урланган абасын биреуню юсюнде кѳргенди да былай айтханды:

— Тобаста, энди ол киши мен болайым, сонгра мен кесим а кимме да?!

Джукъуму излейме

Ходжа бир джолда кече арасына дери чи не кюрешиб джукълаялмагъанды. Къатыны, муну эслеб:

— Джукъунг къачыб эте болурса, не эсе да джукълаялмайса, киши? — дегенни-

Юйню ичи къарангы болгъаны ючюн, былайда излейме

Ходжа, неге эсе да сагъышлы болуб, бир джолда юйюнде, къолундан джюзюгюн чыгъара да сала, булджуй тургъанлайына, къолундан тюшюб тѣнгерегенди да, джюзюк тас болгъанды.

Ходжа джюзюкню мутхуз, къарангы юйде излегенди-излегенди, табмагъанды. Сонгра, эшикге чыгъыб, арбазда излеб башлагъанды.

Хоншуларындан бири, Ходжаны не затны эсе да излегенни кѣрюб:

— Ходжа, арбазда не излейсе? — деб соргъанды.

— Джюзюк.

— Къайда тюшюргенсе?

— Юйде.

— Сонгра, арбазгъа чыгъыб излемей, юйде излесенг а!

— Юйде къарангыды, кѣрмейме, аны ючюн былайгъа, джарыккъгъа, чыгъыб излейме.

Бу адам келиб къалмаса

Ходжагъа узакъ джерден бир къонакъ келгенди. Ханар айтыша келиб, ол къонакъ:

— Бизде бир бий юй ишлетеди, эни джюз аршын, бою джюз бла джыйырма аршын болады, — деб хапар айтханды.

Ходжа:

— Бизни элде бир юй ишленеди да, эни беш минг аршын, бою... — дегенлей, ол элде джашагъан адамланы бири тоб деб эшикден тюшгенди.

Ходжа, хапарын кесмей:

— Ол юйню бою джыйырма аршын болады, — дегенди.

— Ходжа, алай дегенинг неди, ол не тукъум юйдю, эни боюна келишмеген?

— Бу адам келиб кирмесе, мен аны боюн энине келишидириб айтырыкъ эдим!

Мен кесим кимме да

Ходжаны юйюнден абасы урланганды.

Бир кюн, орамны кетиб баргъанлай, урланган абасын биреуню юсюнде кѳргенди да былай айтханды:

— Тобаста, энди ол киши мен болайым, сонгра мен кесим а кимме да?!

Джукъуму излейме

Ходжа бир джолда кече арасына деричи не кюрешиб джукълаялмагъанды. Къатыны, муну эслеб:

— Джукъунг къачыб эте болурса, не эсе да джукълаялмайса, киши? — дегенин-

Юйню ичи къарангы болгъаны ючюн, былайда излейме

Ходжа, неге эсе да сагъышлы болуб, бир джолда юйюнде, къолундан джюзюгюн чыгъара да сала, булджуй тургъанлайына, къолундан тюшнуб тёнгерегенди да, джюзюк тас болгъанды.

Ходжа джюзюкню мутхуз, къарангы юйде излегенди-излегенди, табмагъанды. Сонгра, эшикге чыгъыб, арбазда излеб башлагъанды.

Хоншуларындан бири, Ходжаны не затны эсе да излегенни кёрюб:

— Ходжа, арбазда не излейсе? — деб соргъанды.

— Джюзюк.

— Къайда тюшюргенсе?

— Юйде.

— Сонгра, арбазгъа чыгъыб излемей, юйде излесенг а!

— Юйде къарангыды, кёрмейме, аны ючюн былайгъа, джарыкъгъа, чыгъыб излейме.

Бу адам келиб къалмаса

Ходжагъа узакъ джерден бир къонакъ келгенди. Ханар айтыша келиб, ол къонакъ:

— Бизде бир бий юй ишлетеди, эни джюз аршын, бою джюз бла джыйырма аршын болады, — деб ханар айтханды.

Ходжа:

— Бизни элде бир юй ишленеди да, эни беш минг аршын, бою... — дегенлей, ол элде джашагъан адамланы бири тоб деб эшикден тюшгенди.

Ходжа, ханарын кесмей:

— Ол юйню бою джыйырма аршын болады, — дегенди.

— Ходжа, алай дегенинг неди, ол не тукъум юйдю, эни боюна келишмеген?

— Бу адам келиб кирмесе, мен аны боюн энине келишидириб айтырыкъ эдим!

Мен кесим кимме да

Ходжаны юйюнден абасы урланганды.

Бир кюн, орамны кетиб баргъанлай, урланган абасын биреуню юсюнде кѳргенди да былай айтханды:

— Тобаста, энди ол киши мен болайым, сонгра мен кесим а кимме да?!

Джукъуму излейме

Ходжа бир джолда кече арасына деричи не кюрешиб джукълаялмагъанды. Къатыны, муну эслеб:

— Джукъунг къачыб эте болурса, не эсе да джукълаялмайса, киши? — дегенин-

Юйню ичи къарангы болгъаны ючюн, былайда излейме

Ходжа, неге эсе да сагъышлы болуб, бир джолда юйюнде, къолундан джюзюгюп чыгъара да сала, булджуй тургъанлайына, къолундан тюшюб тёнгерегенди да, джюзюк тас болгъанды.

Ходжа джюзюкню мутхуз, къарангы юйде излегенди-излегенди, табмагъанды. Сонгра, эшикге чыгъыб, арбазда излеб башлагъанды.

Хоншуларындан бири, Ходжаны не затны эсе да излегенни кёрюб:

— Ходжа, арбазда не излейсе? — деб соргъанды.

— Джюзюк.

— Къайда тюшюргенсе?

— Юйде.

— Сонгра, арбазгъа чыгъыб излемей, юйде излесенг а!

— Юйде къарангыды, кёрмейме, аны ючюн былайгъа, джарыккъгъа, чыгъыб излейме.

Бу адам келиб къалмаса

Ходжагъа узакъ джерден бир къонакъ келгенди. Хапар айтыша келиб, ол къонакъ:

— Бизде бир бий юй ишлетеди, эни джюз аршын, бою джюз бла джыйырма аршын болады, — деб хапар айтханды.

Ходжа:

— Бизни элде бир юй ишленеди да, эни беш минг аршын, бою... — дегенлей, ол элде джашагъан адамланы бири тоб деб эшикден тюшгенди.

Ходжа, хапарын кесмей:

— Ол юйню бою джыйырма аршын болады, — дегенди.

— Ходжа, алай дегенинг неди, ол не тукъум юйдю, эни боюна келишмеген?

— Бу адам келиб кирмесе, мен аны боюн энине келишидириб айтырыкъ эдим!

Мен кесим кимме да

Ходжаны юйюнден абасы урланганды.

Бир кюн, орамны кетиб баргъанлай, урланган абасын биреуню юсюнде кѳргенди да былай айтханды:

— Тобаста, энди ол киши мен болайым, сонгра мен кесим а кимме да?!

Джукъуму излейме

Ходжа бир джолда кече арасына деричи не кюрешиб джукълаялмагъанды. Къатыны, муну эслеб:

— Джукъунг къачыб эте болурса, не эсе да джукълаялмайса, киши? — дегенин-

де, Насра Ходжа, орундан кьобуб, орам-
гъа чыгъыб бара тургъанлайына, биреу
тюбөб:

— Не айланаса, Ходжа, бу заманда? —
деб соргъанды. Ходжа:

— Джукъум къачханды да, аны излеб
айланама! — деб джууаб бергенди.

Бу джолтун барыучан эдиле

Насра Ходжа терекге ёрлеб, бир къуу
бутакъны аллына олтуруб, артындан кесе
тургъанын биреу кёргенди да, Ходжагъа:
къараб:

— Джыгъылырса, Ходжа, алай кесме!—
деб кюрешгенди.

Ходжа, къулакъгъа алмай, кесе келген-
ди да, эм ахыры бутакъ да, Ходжа да те-
рекден къырылыб тюшгендиле. Ходжа,
олсагъат секириб кьобуб, сл адамны
ызындан джетиб:

— Сен, мени терекден джыгъылырымы
билген, къачан ёллюгюмю да билесе, хай-
да, айт! — дегенди да буугъанды.

Бу адам, башын алыргъа кюрешсе да,
алалмай, эм ахыры:

— Сени аджалынг отушига барыб
агъачха юч балта ургъанлай джетерикди,
аякъларынг-къолларынг суугъанлай, ёл-
гениши бил, — дегенди да кетгенди.

Экинчи кюн Ходжа, ол айтханча, отун-
га барыб, агъачха юч кере балта ур-
гъанлай, сермеб кьолу бла бутун, аягъын

тутуб кѳргенди да, кыышхыда ариу буз тапша болуб тургъанын кѳрюб, «энди ёл-дюм» деб, джыгъылгъанды.

Ходжа юйюне келмегенинде, адамла излей баргъандыла да Ходжаны чегетде джерге аунаб тургъанлай табхандыла. Сал агъачха салыб, элли кыйырына келтиргендиле.

Элли ичине кирген джерде джол талай бутакгъа айырылгъаныны себебинден, адамла, Ходжаны юйюне кыйсы джол бла барыллыгыны юсюнден сѳз болуб, даулашхандыла.

Быланы былай даулашханларын эшитгенде, Ходжа, чыдамай, сал агъачдан башын келтирюб, адамлагъа:

— Мен сау заманда бу джолтун баруучан эдик! — дегенди.

Таб школгъа да барыр

Ходжагъа алгъан къатынлары ючюнчю айына... улан табханды.

Улан туугъанын эшитгенлей, Ходжа, чабыб тюкеннге барыб, къалам, тефтер, мерекеб, дагъыда ала кибик талай затны алгъанды да келгенди.

Ходжагъа соргъандыла:

— Джангы туугъан сабийге была неге керекдиле, нек ашыгъаса?

— Тогъуз айны ючге тюшюрген сабий, энди юч кюнден школгъа барыб да тебер!..

Не этерими билеме

Ходжа бир элге баргъанында, эл джаншла Ходжаны эшегнин дорбасын алыб джашыргъандыла.

Ходжа дорбасын соруб, излеб кюрешгенди, алай болгъанлыкъгъа табалмагъанды, эли джыйыб:

— Дорбаны табыгъыз, алай болмаса уа, не этерими мен кесим билеме! — деб сёлешгенди.

Бу сёзден саулай эл кьоркьгъанды. Быягъы Ходжа бизге бир оюн этмесин деб, бары да джыйылыб излеб, дорбаны табыб келтиргендиле.

Биреулен Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа, дорбаны табмасакъ, не этерик эдинг?

— Юйюбюзде бир эски машок бар эди да, аны тигиб дорба этерик эдим.

Дамлы этиб ашай биллик тюлсе

Ходжа эт алыб келе, биреулен джолугъуб:

— Ходжа, этни къалай биширликсе? — деб соргъанды.

— Джоругъу къалай эсе, алай!..

— Огъай, татлы аш эте билликмисе? — дегенлигимди. Мен айтайыммы?

— Айтма да джазыб бер ансы, унутуб кьоярыкъма!

Бу адам, этни къалай биширлигини къагъытха джазыб, Ходжагъа бергенди.

Этни, алыб келиб, эшик аллында багъанада чюйге такъгъанлай, олсагъатдан бир къаргъа учуб келиб, этни келтюргенди да кетгенди. Ходжа, муну кёрюб, къаргъаны ызындан:

— Бош этни алыб баргъанлыгъынга, бир да махтама, дамлы этиб ашай биллик тюлсе, къагъыт менде къалгъанды! — дегенди.

Мисирге барыр къарыуум джокъду

Биреулен келиб Ходжадан:

— Манга, Мисирге перик эдим, бир къагъыт джазсанг а! — деб тилегенди.

Ходжа:

— Мисирге барыр къарыуум джокъду!..

— Айюнге, Ходжа, мен санга Мисирге бар демейме, бир къагъыт джаз деб тилейме!

— Мени къагъытымы, хатымы анда окъуяллыкъ адам джокъду, джазгъанымы кесим барыб окъургъа керек боллукъма, аны ючюн айтама, — дегенди.

Мени юйюме да бир келир эди

Хоншуларындан бири келиб, Ходжагъа:
— Ходжа, ол къатының сени нечик аман
къатынды, ол кирмеген бир юй къалмай
айланады, — деб тил этгенинде:

— Айтханынг тюз эсе, ол мени юйюме
да айлана келиб бир кирир эди, — деб
джууаб бергенди Ходжа.

Айхай да, сабанчы

Ходжагъа соргъандыла:

— Пагчахмы уллуду, огъесе сабанчымы
уллуду?

— Айхай да, сабанчы уллуду! Сабанчы мюрзеу сюрюб бермесе, патчах ачдан да ёлюр! — дегенди Ходжа.

Кюнден эсе, ай хайырлыды

— Насра Ходжа! Аймы хайырлыды, кюнмю хайырлыды? — деб соргъандыла Ходжагъа:

— Кюн кюндюз чыгъады, аны къара-шылыкны кетерирге файдасы болмайды. Ай, кече чыгъыб джарытханы ючюн, кюнден эсе, кёб да хайырлыды! — дегенди ол.

Къыйналмагъыз, сау болугъуз

Ходжаны къатыны ауруб джатханды да:

— Бар, Ходжа, белим бир аман чанча башлады, дохтурну келтир, — деб ийгенди.

Ходжа арбаздан тугел ташайгъынчы, къатыны, дагъыда ызындан къычырыб, Ходжаны къайтаргъанды.

— Нек къычыраса?

— Чанчханым тохтады, энди дохтурну чакъырма деб къычырама.

Ходжа, бу сёзно эшитген бла да тохтамай, дохтургъа кетгенди.

Барыб, дохтурну эшикке кьаратыб айтханды:

— Къатынымы чанчхысы тутхан эди да, сени чакъыра чыкъгъан эдим. Къатын ызымдан кычырыб, чанчхыны тохтагъанын, сени чакъырыргъа керек болмагъанын айтды. Мен да санга билдирирге келдим. Сау бол, энди келиб кыйналма!

Мени анда ишим джокъду

Бир кюн Ходжаны юйюне от тюшюб, кюйюб башлагъанды. Бу хапарны, келиб, ныгъышда олтуруб тургъанлай, Ходжагъа айтхандыла.

Ходжа, чырт къулакъгъа аямай, джуу-абха былай айтыб кьойгъанды:

— Юйню ичинде мени ишим джокъду: экибиз юлешгенбиз да, юйню ич кьайгъысы къатыныма, эшикде ишлерибиз манга джетгенди. Мен аны ишине къатышырыкъ тюлме.

Кёз-къаш къалмаз эди

Ходжа бла бир нөгери, айлана барыб, бир кёб тереклеге киргендиле. Тереклени тюбюнде сыртларындан джатыб, бир-бирлерине:

— Бу — кьоз терек, бу — алма, ол да — кертме терек! Ай анасыны уа, терекледе, алма, кертме битгенча, харбыз-хауун да

битсе эди, кылай иги боллукъ эди, — деб сёлешгендиле.

Бу кёзюуде Ходжаны башына терекден бир алма тюшюб тийгенди. Олсагыат Ходжаны бети-кыту кетиб, секириб туруб, нёгериле:

— Тоба де, бу терекде алма-кертме битгенча, харбыз, хаун битсе, менде кыашкёз кыалмаз эди, — дегенди.

Отунда

Ходжа отунга бир кыалын чегетге кетгенди. Агыачда бир иги джилекле кёрюб, аланы кыаба тургыанлай, огъары джанындан бир айюню аны таба келе тургыанын эслегенди да, кыоркыуб, бир терекни башына ёрлегенди.

Айю да ол терекни тюбюне джатыб, ашхамгыа дерн тургыанды. Айю, ашхам болгыанлай, терекге ёрлей тебрегенди. Айю ёрге чыгыа баргыаны сайын, Ходжа да ёргеден ёрге чыгыа баргыанды.

Терекден юзюб алыб, айю, кертме ашай келгенди да, ал аягыын ёрге тутханды. Ходжа, муну «сен да алыб кертмелени нек ашамайса» дегеннге элтиб, ол кыоркыуб тургыаны бла: «Ашамайма!» — деб уллу таууш бла кычырыб ийгенди.

Билмей тургыанлай бу ачы тауушну эшитгенлей, айю кесин терекни башындан атханды да, ичи бузулуб, ёлгенди.

Не сѣз барды

Бахир деб бир хан бла Ходжа чырт бир-бирин кѣрюб болмагъандыла.

Ханны аягъы асхакъ болгъанды.

Беш джюзден артыкъ кѣул, аллай бир да къарауаш джеге болгъанды.

Бу ханны Чингиз деб бир ѳзюрю (заместители) да болгъанды. Ходжаны бютюн ызлаб, къанын ичиб тургъан бу Чингиз деген бла аны мыртазакълары болгъандыла.

Ходжа, ташада ханны кѣулларына тюбесе, ханны аманлай тургъанды.

Бир джолда ханны кѣулларындан бир къауумгъа тюбѳб, ушакъ эте келгенди да, аланы бир ангысызлары ханны джакълаб сѣлешгенди.

Ходжа, ачыуланнгандан не айтаргъа билмей:

— Сени ийманынг-динниг бармыды? — деб урушханды.

— Барды, сенден эсе, мени ийманым нгиди.

— Неди ол нги ийманынгы, бир айт!

— Ийманым Бахир ханны ийманыды!

Ходжа, баш энишге къараб, ачыу болуб тохтагъанды.

Ходжаны нѳгери, мысхыллаб:

— Муну пайгъамбарын да бир сорсанг а ахырда да! — дегенди.

— Не сорлукъса, ийманы — топал Бахир болгъанны пайгъамбары — Чингиз боллугъуна не ишегнинг барды!

Аны тауушу эртденбла чыгъар

Ходжа бла нёгери кечге къалыб юйге келе, орамда уручула бир эшикни къадауун кесе тургъанлайларына, юслерине баргъандыла. Джукъ да айтмагъандыла да озгъандыла.

Нёгери:

— Ходжа, тауушун чыгъармай ол къадауну къалай кеселедиле экен? — деб соргъанында:

— Къайгъырма сен, аны тауушу эртденбла чыгъар! — дегенди Ходжа.

Тойгъаны бла къыйнамайым

Ходжаны эшегин бёрю ашаб былай айырылгъанлай, юсюне баргъанды. Амма олсагъат олтуруб къалгъан болмаса, не къычырыб къуугъун этмегенди, неда къуумагъанды.

Ходжагъа:

— Алай нек этесе? — деб соргъанларында, Ходжа:

— Къой джазыкъны, тойгъандан сонгра къыйнамайым, — дегенди.

Биринг биринги хакъына тиймегиз

Ходжагъа сюдюлюк къалгъан бир кёзюуде эки даучу келгендиле.

Быланы бириси дау айтханында былай айтханды:

— Мен кече, кеси юйюмде джатыб тургъанлай, тюшюмде бу киши джюз сомуму зынгыр-зынгыр этдириб алыб кетди. Энди, андан бери талай заман озса да, къайтарыб бермейди.

Ходжа бу даугъа тынгылаб сейир болгъанды. Ол биринден джюз сом алыб, табакъгъа къуйдуруб, даучугъа айланыб:

— Мен билген бла, бу сенден ачха алмагъанды. Сен да бу ачхаланы тауушлары ал да кет. Экинчи бир-биринги хакъына тие турмагъыз! — деб ашыргъанды.

Бер, мен да бир кере ёлейим

Биреу Ходжаны къонакъгъа чакъыргъанды да, Ходжаны да, кесини да аллына айран салгъанды. Амма кеси уллу чолпуну алыб, Ходжагъа сай къашыкъны тутдургъанды. Юйню неси хар уртлагъа-

ны сайын: «Оу аллах, ёлдиом!» — деб, алай айтыргъа къалгъанды.

Амма Ходжа уа айраннга джукъ асыу эталмагъанды. Сонгра эм ахыры, болмагъанында:

— Алан! Берчи, мен да ол къашыкъ бла бир кере бир ёлейим! — деб, къолундан чолпуну алыб, айраннга джарашханды.

Сизден тели кёрдюм эсе

Эки хоншу, кюн аллы бла экиси да юй алларына чыгъыб, къолларын джайыб, дууа эте тургъанлайларына, Ходжа юслерине баргъанды да къулагъын салыб тынгылагъанды.

Бирини:

— Аллах, сен манга минг къой бер! — дегенин, экинчини да, кёкге къолларын джайыб:

— Аллах, манга да минг бёрю бер, аны минг къоюн къырдырырча! — деб сёлешгенлерини эшитгенди.

Бу сёзю юсюнден ол эки хоншу бир-бирлерине чабхандыла да, хайда джагъалашыргъа, хайда туюшюрге къалгъандыла.

Ходжа орчагъа чабыб кюрешгенди, бир-бирлерине къарышыб къалгъанларыны себебинден, айырыргъа къарыуу джетмегенди.

Арыб, тамам ахырына джетгенинде, ачы-

удап энегини юсюнде кѳапчыгъып алыб келиб, узунуна джарыб:

— Мен да мунуча джарылайым, сизден тели адам кѳрдюм эсе, — дегенди.

Чѳгюб нек ашамайса

Ходжа тюкенден хурмала сатыб алгъанды да, юйюне келтириб ашагъан заманда, чегиб ашаргъа кѳалгъанды. Муну эслеген адамладан биреу:

— Ходжа, хурмаларынгы ашагъан заманда кесек-кесек бѳлюб неге чегесе? — деб соргъанында:

— Тюкенчи манга алгъан заманда чегиб бергенди сонгра, мен ашагъан заманда чегиб нек ашамайма?! — дегенди Ходжа.

Нѳгери болгъанынгы билмедим

Ходжа кѳабырланы ичи бла озуб бара, бир ит тюкенчини кѳабырыны кѳатында тургъанын кѳргенди. Таш атыб, «хиррр!» деб кюрешгенди, амма ит, хырылдаб тургъан болмаса, кетерге унамагъанды. Аны алай кѳргенинде, Ходжа, кесин айыблыгъа санаб:

— Кечмеклигинги тилейме, мен джангылышдым, сен ол адамын нѳгери болгъанынгы билмей эдим, — деб кетгенди.

Кесингикин кесинг ашасанг а

Ходжа бир нёгери бла джолоучулукъгъа чыкъгъанды да, азыкъгъа тохтагъан заманда, гырджынын энчи алыб, энчи ашаб башлагъанды.

Нёгери мынга:

— Ходжа, келсенг а, бирге олтуруб ашайыкъ! — дегенди.

— Бир хыйланг джокъ эсе, кесинги гырджынынгы кесинг олтуруб ашасанг а! — дегенди Ходжа.

Билирге суюб

Ходжаны Шахым деб бир адамгъа берлиги болгъанды. Ачхасы джокъ кёзюуде Ходжа, Шахымгъа тюбейме деб кьоркъгъандан, джанлаб айланганды.

Бир кюн орамны ёрге джол салыб Ходжа рахат кетиб бара, Шахым Ходжаны аллына чыкъгъанды да кьалгъанды. Аны кёргенлей, Ходжа, дженгил-дженгил атлаб Шахымны аллына барыб:

— Алап, сен Шахым дегенин кёреми-се? — деб, аны танымагъанча этиб, кесин кесине соргъанды.

Шахым:

— Кёреме, нек излей эдинг?

— Мени анга берлигим барды, бусагъатда, ачхам болмагъан кёзюуде, тубеб къалыр деб, къоркъуб сорама!

Бир кесек эт къалса

Насра Ходжа базардан эт алыб келгенди. Алай болса да къатынын юйде табмагъанды да, олтуруб, от этиб, кеси этни бишириб башлагъанды.

Бу кёзюуде хоншуларындан бир къауум джаш келиб, къазандан бирери бирер кесек эт алыб, кёрген сылтау бла ашай теб-регендиле.

Бирлери айтханды:

— Ай анасыны уа, бу этни тузу джокъду ансы, къалай иги боллукъ эди!

Экинчилери да, къазандан бир кесек этни чыгъарыб алыб, къаба-къаба:

— Аланла, бу этге бир кесек сирке суу къошаргъа не бек керек эди, иги боллукъ эди, — дегенин кёрюб, ючюнчюлери да, узалыб къазандан бир уллу кесекни алыб:

— Сиз билмейсиз, бу этге бир кесек шекер атылса, джаман иги боллукъ эди! — дегенди.

Ходжа, была былай эте, къазанны ичинде эт къоймай бошарыкъларын билиб, эрлай къазанны сынджырдан алыб, гёзенге салыб чыгъыб:

— Бизни къазанда кесибизге да бир кесек эт къалса, игиден да иги болур! — дегенди.

Сапынынг-сууунг

къайсы джанында эсе,—ары

— Насра Ходжа, джууунган заманда къалайгъа айланыб джууунургъа керекди?

— Сапыны-сууу къайсы джанында эсе— алайгъа!

Къалай ариу тишлери барды

Ходжаны джаш заманында атасы:

— Бишген къой баш ал да кел! — деб, эт сатхан тюкеннге джибергенди.

Ходжа къой башны алгъанды да, джолда кёзю къараргъа къалгъанында, олтургъанды да ашагъанды. Бошагъанындан сонгра, къуру агъаргъан баш сюекни алыб, юйлерине келгенди.

— Къайда, алдынгмы? — деб соргъанларында, къуру баш сюекни тутдургъанды.

Атасы:

— Муну эти къайдады? — деб соргъанды.

— Арыкъ къой болгъанды, эти болмагъанды.

— Тили къайдады?

— Тилсиз болгъанды.

— Кёзю къайдады?

— Сокъур къой болгъанды.

— Да сонгра муну нек алыб келдинг да?

— Атам, къарачы, къалай ариу тишлери барды!

Моллагъа соругъуз

Ходжа соргъандыла:

— Ходжа, ёлген адам экничи тирлирми?

— Сиз муну моллагъа соругъуз, тирилсе, къалса да, манга башхалыгъы джокъду, моллала уа аны кеслерине джараулу этиб айта билирле!

Базаргъа барама

Ходжа, ачха тюшген кёзюую болуб, харакет алыргъа базаргъа тебрегенди.

Таныш адамладан бири, Ходжаны ашыгыш атлаб кетиб баргъанын кёрюб:

— Къайрыса, Ходжа? — деб соргъанды.

— Базаргъа харакет-хадек алыргъа барама, табханымы алыб, бай боллукъма!

— «Иншаллах» де, «иншаллах» де!

— Къуджурса сен, ачхам кьойшумда, бардым, базардан табханымы алдым да къайтдым, мында аллахны не иши барды?!

Мен сау болдум, къайтыгъыз

Ходжа аураб джатханында, Ходжаны джууугъу-тенги джыйылыб, юйюп тыкътыкълама этгендиле. Келген-келген олту-

ра да къала, кетерге унамай, юйюню хау-асын бузгъандыла. Ходжаны да бездириб, башын аурутуб, джанындан этгендиле.

Ходжа, тамам болмагъанында:

— Энди сау болдум, сиз да юйюгюзге барыгъыз! — деб, секириб орундан къобханды.

Болурму, огъесе

Ходжа бла къатыны, отджагъада олтуруб, ушакъ эте тургъандыла да, бир заманда, отну отуну тауусула башлагъанында, къатыны туруб отха салыргъа джаркъала келтиргенди.

Къатыны:

— Ходжа, кет, арлакъ тур, отха отун салма къой, эки аягъынгы эки тыбыр ташха саласа да тураса! — дегенди.

Ходжа, туруб чарыкъларыи кийиб, юйден чыгъыб кетгенди. Элни къыйырына джетерге, биреуге тюбел:

— Алаң, барсанг, мени къатыныма бир сор, болурму, огъесе энтда арлакъ кетейимми? — деб айтдыргъанды.

Насыбым да бар эди

Ходжа бир кюн шахарны тамадалыгъын джюрютген бир оноучугъа тепсиге салыб юч къоз ийгенди. Оноучу, къалай эсе да

мынга кьууаныб, Ходжагьа уллу саугьа-ла бергенди. Экинчи джол быягьы оноучу-гьа чюгюндюрле алыб баргьанлай, аны джумушчуларындан бири тюбоб:

— Къой, элтме, ачыуланыкъды, джюзюмле элт, джюзюмню бек сюеди, — деб, джюзюмле элтдиргенди.

Амма оноучуу джюзюмден суюмези болмагьанды. Къараб теңсиде джюзюмлене кьргенлейи, бир-бир алыб, Ходжаны бетине уругьа буйрукъ этгенди. Ходжа, бетине джюзюм тийгени сайын: «Шукур, шукур!» — дерге къалгьанды. Нек «шукур» дегени соргьандыла.

— Мен чюгюндюрле келтире эдим, насыбыма къайтартдыла, ансы менде бюгюн кьз-къаш къалмаз эди! — дегенди.

Бир зат кьрюб къача болурла

Бир шигирде Ходжаны пакъырдачылыгьы келиб:

— О-ха-ха-ай, аскер джетди, бизни къырадыла! — деб элни тебен джанындан къуугьун этиб огъары джанына чыкъгьанды.

Халкъ бирден къозгьалыб къачыб, элде бир адам къалмагьанча чегетге киргенди.

Былары ызларындан къараб туруб, Ходжа:

— Керти да халкъ бир джукъ кѣрюб къача болур, — деб, этеклерин джанына уруб, къачыб халкъны ызындап кеси да чегетге киргенди.

Теблемейим деб къачама

Джангур джауа тургъан кѣзюуде бир афенди чабыб бара тургъанын терезеден Насра Ходжа кѣрюб:

— Афенди, нек къачаса? — деб соргъанды.

— «Рахматдан» (джангурдан) къачама!

— Кесниг афенди болуб, рахматдан къачаргъа айыб тюмюдю? Ай-яй-яй!..

Бу сөздөн афенди уялыб, джортханын кыюуб, акырын-акырын атлаб, аягы-башы кыра батмакъ болуб, юсю джибиб, юйюне алай келгенди.

Экинчи бир кыаты джангур джаугъан кюн, Ходжаны чабыб баргъанын бу афенди кёрюб, терезеден кычыргъанды:

— Ходжа, нек чабаса?

— «Рахматдан» кыачама!

— Муслиман адам рахматдан кыачармы?

— Мен рахматдан кыачмайма, рахматы аягым бла басыб гюнахлы болма деб кыачама!

Не кыадар да берейим

Биреу келиб:

— Ходжа, тюмен сикюч бер, байрым кюнден кыалдырмазгъа мен да сёз береме, дегеннде, Насра Ходжа:

— Ачха бермейме ансы, бек шохумса, сёз, не кыадар керек эсе, мен да берейим! — дегенди.

Джырлауу былай болур

Ходжа, орамны озуб бара, джолу джанында бачхада бишген шапталла кёрюб, кёзю кыараб, не боллукъ эсе да деб, тюшюб, терекге мингенди. Кызыу шаптал

ашай тургъанлай, неси кёрюб, джетиб:

— Терекге нек минигенсе, кимсе сен?— дегенди.

— Мен булбул чынчыкъма, джырлагъан этеме!

— Къайда джырлачы, булбул эсенг, кёрейик!..

Ходжа тамагъын бошлаб джырлагъанды.

— Эй аман, булбул алаймы джырлайды?!

— Къоркъгъан булбулну джырлауу алай болур!..

Бёрю ашар

Ходжа, эшегин тас этиб, излей айланганды, амма табмагъанды.

Къатыны, ачыулапыб, Ходжагъа былай айтыб урушханды:

— Тели зымпыкъ, джангыз эшегинги да джюрюталмайса, сен иемисе, аллах айыб этмесин ансы, сен анга ие тюлсе!

Ходжа бу сёзден, «мен ие тюлме, бош кесими къыйнаб айланама ансы», деген магъананы ангылагъанды эмда чырт излемей тохтагъанды.

Бир кюн Ходжагъа эшегин бёрю ашагъаныны хапарын айтхандыла. Ходжа, чырт кефин-халын бузмай:

— Ашаса да, айыбы джокъду, несиз малны, айхай да, бёрю ашар! — дегенди.

Эсли сабийди

Ходжаны джашчыгъы бир кюн, къууушха кириб, анасына:

— Анам, мен атамы туугъанын билеме, бюгюнча къараб тура эдим! — дегенди.

Бу сёзге анасы ачууланыб, сабийине урушуб тебрегенди.

Ходжа, къатынына айланыб, къууанган халда:

— Къой, къатын, неге урушаса, джукъну унутмай тургъаны игиди, сабий эсли сабийди, — дегенди.

Къалай тураса

Ходжа, бек ач болуб, узакъ джол джюрюб, бир шахаргъа киргенди. Киргенлей, ич базарда биреулен джылы бёрекле бишириб, сатаргъа тизиб тургъанына тюбев, соргъанды:

— Бу бёрекле кимникиледиле?

— Меникиле!

— Кертда?

— Алайды!

— Сонгра аланы ашаб бошамай, къалай тёзюб тураса да?!

Сеи—манга, мен—санга

Ходжа бла къатынын бир шагърейлери къонакъгъа чакъыргъанды. Къонакъбай, быланы бир тар юйге джыйыб, алларына

бир аякъ хантус салгъанды эмда юйню узунлугъуна джете саблары болгъан эки чолпуну экисини къолуна тутдуруб, чыкъгъанды.

Ходжа бла къатыны не кюрешиб, чолпуланы саблары тар юйчюкню къабыргъасына тирелиб къалгъан болмаса, чолпуну учун ауузларына элталмагъандыла.

Қъонакъбай да, бу муратны этиб, ала ашайлмаз ючюн, иш этиб аллай чолпуланы аны ючюн бергенди.

Не кюрешиб къарыу эталмазларын билгенлеринде, Ходжа къатынына айтханды:

— Қъатын! Аякъны юйню тюз ортасына сал, кесинг да юйню аргъы мюйюшюне олтур, мен да берги мюйюшюне олтурайым да, сен чолпунг бла хантусдан манга узатыб ичир, мен да чолпум бла санга узатырма! — деб джарашхандыла.

Бу амал бла кеслерин тойдуруб кетгендиле.

Қъонакъбай, хантусну тауусулуб тургъанына кириб, сейир болуб къалгъанды.

Нек алгъанды да

Бир джолда Ходжагъа соргъандыла:

— Насра Ходжа, адам туугъан эгечин алыргъа боллукъмуду?

— Боллукъду!

— Қъалай болады, закон аны унамайды!? — дегенлеринде:

— Да сонгра, мени туугъан атам туугъан анамы алгъанында, закон къалай унагъан эди да? — дегенди Ходжа.

Ичириб иерик эдим

Ходжа эшик аллында, бир несси кюн салкъыннга олтуруб, къараб тургъанлай, бир джолоучу ауур артмакъланы сыртына кёлтюрюб баргъанын кёрюб, джаны ауругъанды, джюреги къыйналгъанды, ол адамгъа таууш этиб, бери къайтаргъанды да, юйюне кириб кетиб, бир талайны да туруб, къолуна да бир гонпанны алыб чыкъгъанды:

— Ма бу гоппаны ичи кыру болгъанын кѳремисе?

— Кѳреме.

— Уллу гоппанды да?

— Уллуду, сонгра уа?

— Сен сусаб болгъанынгы билиб чакыргъанма. Тейри, бу гоппан бла бир айраным болса, сеннге ичириб нер эдим!..

Къурмачла джаугъан кече

Насра Ходжа бир кюн, бир калак итни чакырыб, тойдуруб ийгенди да, экинчи кюн тюбегенинде, итни аллып алыб:

— Тюшене тойдургъанымы багъасын тѳле! — деб тохтагъанды.

Ит джууаб бермегенди, Ходжа таякъ алыб сюргенди. Ит, Ходжадан къачыб барыб, бир шыякы тешикке киргенди. Ходжа да ызындан кириб барыб, къараса: тешикни арты уллу дорбун, ичинде бурундан къалгъан кѳб алтынла болгъанын кѳргенди.

Къайтыб келиб хапарын къатынына айтханды.

Кеч эте, къатыны ызындан, Ходжа да аллында, дорбунга келгендиле да шыякыны алтын болгъанын алгъандыла. Тешикден чыгъа туруб, къатыны къурмачланы ууучу бла алыб, Ходжаны башыпа-башына бюркгенди.

Ходжа, сейир болуб:

— Къатыш! Бюгече къурмачламы джауадыла?

— Да, кѳресе къурмачла джаугъаныш!.. Муну бла юйлерше къайтыб келгендиле. Ходжа бир кюн, халкъгъа махтаныб:

— Мени быллай бир алтыным барды, — деб хапар айтханды. Хапарны ханнга джетдиргендиле. Хан, Ходжаны алтынларыш сыйырыргъа умут этиб, чакъыртыб соргъанды:

— Насра Ходжа! Сен къралдан-закондан джашыртын алтынла табыб, юйюнгде джашырыб тураса дейдиле, бу кертимиди?

— Кертиди, алтынла табханма, амма кишиден да джашырмайма, айтыб айланама да, ыйнанмай, таб джаныма тийгенле да боладыла!..

— Къачан табханса?

— Къурмачла джаугъан кече!

Ходжаны бу сѳзюню себебинден, хан, ыйнанмай:

— Бар, кет, санга таш джаусун огъесе, алдай тура эсенг! — деб Ходжаны къыстаб ийгенди.

Мен кесим алама

Насра Ходжа бир кюн къарт эшегин, сатаргъа деб, базаргъа чыгъаргъанды.

Базарда биреуле Ходжагъа:

— Эшегинги сен иги саталмазса, манга бер, мен аны бек дженгил огъуна сатарма, — деб, алгъанды.

Бу адам, базарны ичпиде эшекни арь
бла бери сюрюб, дунняда табхан махтауун
салыб, кычырыб, джюрютюб тебрегенди.
Бу махтауланы эшитген бла халкъ эшек-
ни төгерегине джыйылгъанды.

Ходжа да къатларына баргъанды да
къарагъанды. Быягы адам джыйылгъан
халкъгъа эшекни махтаб тебрегенди. Хо-
джа, эшегине салынган бу махтауланы
эшитгенинде, чабыб халкъны ары-бери
тюртюб, араларына кириб, эшегини багъа-
сын бериб:

— Мен кесим алама! — деб тохтагъан-
ды.

Берлигигизни беригиз деб келгенме

Байрам болурну ал кюнюнде джама-
гъат джыйылыб:

— Ходжа, бу кюлдюргеншиги, чамынгы
къоя эсенг, хар юй башына бирер саугъа
этебиз! — деб тилегендиле. Ходжа разы
болгъанды. Экинчи кюнюнде, джамагъат
гъанд намазгъа уюб тургъанлай, Ходжа,
бир къолан гаджиге да джер салыб, ма-
шокла, къапчыкъла да алыб, тюз джама-
гъатны аллына барыб:

— Манга берлигигизни беригиз деб
келгенме! — дегенлей, джамагъат кюлюб,
дырын болуб къалгъанды.

Башынгы суу таба атарса

Ходжа бир кюн, эшегине салам джюк-леб келе тургъанлай, саламны кыбындырыб кёрюрге эсине тюшгенди. Сернек тартыб, эшекни юсюнде кюлтеге джетдиргенлей, олсагъат шууулдаб джаныб, эшекни арт джаны кызыб, хаман чабыб, бу да сюрюб тебрегенди.

Амма эшекни Ходжа джетелмегенниде, ызындан къараб туруб, джууаш ауазгъа кёче:

— Акъылынг бар эсе, башынгы бир суу болгъан джерге атарса, — дегенди.

Арырыкъ эдим, да, солумадым

Талай адам сыртлары бла отун келтирирге чегетге баргъандыла. Ходжадан къалгъанла хаман беш-алты атлагъанлары сайын джюклерин джерге тюшюрюб солуб, дагъыда аркъаларына кёлтюрюб алыб, алай бла талай кере солугъандыла Ходжа уа чырт солумагъанлай элге келгенди.

Ходжагъа нёгерлери сейир болуб соргъандыла:

--- Ходжа, сен, бизнича этиб бир солугъан да этмей, къалай келдинг? Аны бир айт, ха-а!

Ходжа, аланы зыкылыкъларын кыгъыб:

— Аланла, сиз аллай бирни къалай ангы-

ламайсыз? Мен, анча сайын джюгюмю джерге сала, ёрге ала турсам, арырыкъ эдим да, аны ючюн солумадым! — деб пёгерлерин сейирсиндиргенди.

Муну бла төрт— бир темирли болады

Ходжа отуннга баргъан джеринде бир къоян тутханды. Махтаныб халкъгъа кёргюзюрге деб, элге алыб келгенди. Машокга салыб, башын къысханды. «Сен къараб тур», — деб къатышына аманат этиб, кесин адамла чакъыргъа кетгенди.

Ходжа эшикге чыкъгъанлай, къатышы машокну башын ачыб къарайма дегенлей, къоян, чартлаб чыгъыб, къачыб кетгенди.

Не этерге билмей, Ходжадан къоркъуб, къоянны орнуна бир битир аякъ салгъанды.

Ходжа, халкъны джыйыб, джануарын кёргюзюрге келтиргенди. Юйню эшиклерин этдириб, халкъ да тегерегине басыныб хазырлангандыла. Ходжа машокну башын джерге къакъгъанлай, битир аякъ дыгъырдаб тюшгенди.

Ходжа, къараб туруб, аякъны къолуна алгъанды, халкъгъа кёргюзюб, джунчугъан, къызаргъан да этмей:

— Джамагъат! Ма муну бла төрт — бир темирли болады! — дегенди.

Барын да бу джарлы хайыуаннга къаларгъа джарармы?

Насра Ходжа джолоучулукъгъа-затха чыкъса, халчюклерин кесини бойнуна артмакъ этиб салыб, сонгра кеси эшегине алай миннучю болгъанды.

— Былай нек этесе, Ходжа? Джюкню эшегинги белине салсанг а, бойнунга нек кёлтиоресе?— дегенлеринде:

— Кесим миннген азмыды, барын да бу джарлы хайыуаннга къалай къалайым, эндиге деричи аллай теллилик этмегенме! — дегенди.

Къатын, эрсиз къалыр эдинг

Кече джатханларындан сонгра, Ходжа, ай джарыкъ бла терезеден къараб, бачхада терек юсюнде адамча бир къаралдыны кёргенди.

Къабыргъада тагъылыб тургъан джаяны алыб, къаралдыгъа тутуб атханды.

Эртденбла кимни ургъанын кёрюрге туруб къараса, джаяны огъу Ходжаны къатыныны джуууб терекге джайгъан абасыны белниден тийиб, тешик этиб чыгыб тура.

Муну кѳрген бла Ходжа джерде олтуруб хамаи шукур этерге кѳалгъанды.

Кѳатыны:

— Ходжа, аллайла нек этесе? — деб соргъанды.

— Кѳатын, сен да шукур де, мен абаны ичине болмагъаным кѳалай насыбыбыз эди ансы, сен эрсиз кѳалыр эдинг.

Тюшгюнчю сакъласын

Насра Ходжагъа бир кюн юч адам телиб соргъандыла:

— Ходжа, тѳрт сомну ючюбюзге кѳалай юлешейнк?

— Экигиз экишер сом алыгъыз, биригиз да ачха тюшгюнчю сакъласын!..

Сеники болгъанын билмей алдым

Ходжа, нѳгерлери бла кетиб бара, бир сынган кюзгю табханды. Алыб кѳарагъанлай, ичине кесини суратын кѳржуб, бир башха адамды деб:

— Айыб этме, мен сеники болгъанын билмей алдым, — деб, кюзгюню ызына джерге салыб кѳойгъанды.

Бууаз эшекни ташлатдың эсе

Ходжа кѳумда сабан сюре тургъанлай, адамланы бири:

— Кѳумда сабан сюрюб не этериксе?— деб соргъанды.

— Мындан чыкѳгъан ашыкѳгъа бир бууаз эшек аллыкѳма!

— Ходжа! Манга да бир кере бериб джекдирирмисе?

Ходжа бу адамгъа олсагъат:

— Бууаз эшекни джегиб ташлатдың эсе...— деб дуняны кѳуюб урушуб тебрегенинде, ол адам амалсыз болуб акѳырын джанлаб кетгенди.

Бир тойдурайым

Ходжа кёб кьонакыла чакъырыб, барын да бир джолгъа бир тойдуруб перге сюйгенди, амма ашарыкъ табмагъанды.

Бир ийнеги болгъанды. Аны да бир джолгъу сютю кьонакъланы ашырырча кёб болмагъанды. Эм ахыры ийнегин «кьонакъланы чакъыргъан кюнюмде сауарма» деб, сау он кюншо узагъына саумай тургъанды.

Онунчу кюн, ол кетген кюплени сютюю бир джолгъа алыргъа умут этиб, ийнекни эмчеклерин созгъанды, амма ийнек кьуруб къалыб, джукъ да табмагъанды.

Мени адебли этген— нёгерим болду

Бир хап, Насра Ходжаны да, дагъыда биреуню да гаммойгъа алыб, джер-суу кёре чыкыгъанды. Джолда азыкыгъа тохтагъан заманда, бир гаммой, хапны юлешиб, хар кимге тенг этиб салгъанды. Хап, муну кёрюб:

— Сен ит, манга баш юлюш чыгъарман, кесниг бла тенгми кёресе, мен санга ким болгъанымы танытайым да! — деб, шапаны ауузун-бурнун къан этгинчи туйгенди.

Экинчи джолда шапалыкъ этерге Ходжагъа буюргъанды.

Ходжа хант болгъаншы ханны аллына салгъанды да кеслерине бир кесек затчыкъ алгъанды. Хан, Ходжаны бу ишине разы болуб айтханды:

— Ходжа, сени былай акъыллы, адебли ким этгенди?

— Билемисе, ханыбыз, «нѳгер нѳгерни кюзгюсюдю» дейдиле, мени адебли, акъыллы этген сени адебсизлигинг бла акъылсызлыгъынг болду!

Отунлада ийне бар эди, ал

Насра Ходжа, эшегин да отундан джюклеб, чегетден къайтыб келе тургъанлай, джолда бир къырыу ийне табханды. Къууаныб, ийнени алыб, «къатыныма элте-йим, ол ийнени бек сюеди», — деб, эшекни сыртында жаркълаланы арасына салгъанды. Юйге джетгенлей, къатынына къычыргъанды:

— Къатын, бери кел, санга саугъа келтиргенме!

— Не келтиргенсе?

— Ийне!

— Къайда?

— Эшекни сыртында жаркълалагъа салгъан эдим, къара да ал!

— Ай, сени юйюнг къурумасын, киши

аллайны кёкюрегине туюрейди, тели. Ансы, ийне отун джюкден туюшмей турурму?!
Излегендиле, ийнени табмагъандыла.

Насра Ходжа отунга экинчи джол баргъанында, бир эски къама табханды. Къатыныны айтханы эсине туюшуб, къаманы чепкенини кёкюрегине чапчыб, алыб келгенди.

Ходжаны къатыны, муну кёргенлей:

— Ай тели, чепкенден бошаб кюйгъанса да, алай печик этесе, адам быллайны белине тагъыб келтиреди, — деб къутургъанды, урушханды.

Ючюнчю джолда да Ходжа бир ит кючюк табханды. Ит кючюкню бойнундан белине белибауу бла тагъыб, юйге къансыта-къансыта алыб келгенди. Муну кёрген бла къатыны:

— Ит кючюкню кесниги белинге такъмай, эшекни артындан такъсанг а! — деб урушханды.

Дагъыда бир джолда Ходжа бир эски къазан табханды, къазанны эшекни артына тагъыб сюйретиб, зыгырдатыб элге алыб киргенди.

Андан бошарыкъ эдиле

Тюрлю-тюрлю чурумла бла джарлы халкъны къанын ичиб тургъан бир бай болгъанды.

Бир кюн Ходжагъа адамла чабыб келгендиле да:

— Ходжа! Бай, билмей тургъанлай, кече бла кюннге кёзлери аралды да ёлдю да къалды! — дегендиле.

Ходжа, чырт къулагъына алмай:

— Алайсыз да халкъ къачан болса да андан бошарыкъ эди, насыбы да бар эди, кеси ёлгени! — дегенди.

Салам бергенмидиле?

Ходжа бир тюзде кетиб бара тургъанлай, биреуленни:

— «Талкъы бла эски, талкъы бла эски!..» — деб бир джыр джырлагъанын эшитиб, Ходжа да, акъырын аны къатына барыб:

— Алты бла эки, алты бла эки!.. — деб кычыргъанды.

Ол адам сейир болуб:

— Хайырсыз, Ходжа, «алты бла эки» деген а не сёздю, чырт магъанасы болмагъан!..

Ходжа:

«Талкъы бла эскиден» кёб да талкъыл сёздю. «Алты бла эки» бир да къуруса да санау къарнашладыла, талкъы бла эски уа бир-бирлерине туугъанлы салам бергенмидиле?!

Битди-кетди, оссалам!

Ходжаны биреуге 10 сом берлиги болгъанды.

Ол адам бир кюн Ходжаны, орамда тургъанлай, аллын алгъанды да:

— Ачхамы бер! — деб дауур этерге къалгъанды.

Энди он сомунгу базар кюн бешни береме, бешни да къолума ачха тюшгенден бериб бошайым. Сени менде борчунг къалмайды, битеди. Сонгра халкъны арасында маңга «ачхамы бер!» — деб уялтыргъа санга айыб тюлмюдю? — дегенди.

Бер да къутул

Сёленген джерде адамла Насра Ходжагъа:

— Насра Ходжа! Дунняда, сен билген бла, борчха не мадар барды? Андан къутулургъа бир амал джокъмуду? — деб соргъанларында:

— Айхай барды, борчну амалы олду: бер да къутул! — дегенди.

Не айтырымы билемисиз?

Бир шахарда халкъны арасында: «Насра Ходжа алаамат ханарла айтады, аны ханарлары мардасыз сейирликдиле, адам

тынгылагъандан тоймайды», — деб уллу сёз джюриой тургъанды.

Бир джолда Насра Ходжа салгъанды да бу шахаргъа баргъанды. Шахарны халктына Ходжаны келгени хапар болгъанды, джыйылыб келиб, Ходжагъа:

— Бизге бир хапар айтсанг а! — деб тилегендиле. Ходжа разы болгъанды.

— Халкыны джыйыгъыз, мен айтырмы хазырайым, — дегенди.

Халкъ кёб джыйылгъанды. Насра Ходжа, не ойланыб кюрешсе да, алагъа айтыргъа бир хапар табалмагъанды. Халкъ уллу джыйылыб, Насра Ходжаны ауузуна къараб тургъанын кёрюб, бек дыгаласха къалгъанды, сагъыш этгенди да айтыргъа джукъ табмагъанды.

Не этерге билмей, амалсыз болуб, халкыны андан кёб сакълатыргъа да уялыб, джыйылгъан джамагъатны аллына чыгыб, тегерегине къарай келиб, сонгра былай соргъанды:

— Джамагъат, мени не айтыргъымы билемсиз?

— Огъай, сени не айтыргъынгы къайдан билейнк, бир зат айт деб, тынгыларгъа, эшитирге келгенбиз!

— Эитда мени не айтыргъа чыккъанымы билмей эсегиз, ёмюрде да биллик тюлсюз!

Бу сёз бла халкъдан айырылгъанды да кетгенди.

Экинчи да бир эл джыйылгъанда, Ходжа сёзлешсин деб, къысаргъа къалгъанларында, Ходжа тургъанды да:

— Джамагъат, мени не айтырымы билемисиз? — деб соргъанды.

Джамагъат, «билмейбиз» десек, алгъын джолдача, джукъ айтмаз да къояр деб, къоркъуб:

— Билебиз, айхай! — дегендиле.

Ходжа:

— Биле эсегиз, мен да айтыб не этеме! — дегенди да кетгенди.

Бу халкъны дагъыда бир уллу джыйылыулары болгъанды. Бу джыйылыугъа Ходжа да баргъанды. Бьягъыла Ходжагъа:

— Бир джукъ айт! — деб къадалгъандыла.

Ходжа, билмейме дерге уялыб, дагъыда чыкъгъанды:

— Джамагъат, бу джол мени не айтырымы билемисиз?

Бу сорууну эшитген бла халкъ бир-бири араларында къуш-муш болгъандыла, «билебиз» десек да, болмайды, «билмейбиз» десек да, болмайды, андан эсе, джартыбыз билебиз дейик, джартыбыз а билмейбиз дейик, сора Ходжагъа сылтау табылмаз, ахыры айтырыкъ эсе, айтыр», — деб кенгеш болгъандыла.

Ходжа, джамагъатны аллына чыгъыб, бьягъы соруун соргъанды. Бу кёзюуде халкъны нчинден:

— Билебиз... билмейбиз... билебиз... билмейбиз!.. — деб хамаи аллай тауушла эшитилрге къалгъандыла.

Ходжа, муну эшитгенлей, халкъны «тохтагъыз» деб тохтатыб:

— Аха, сизни арагызда билгенде да, онамегенле да бар кереме, бек ашхы! Билгенле билмегенлеге айтыгъыз да билдиригиз!—деб, дагъыда бериб кетгенди.

Тут да кёзлерине кюл къуй

Джайгъы кюнню несениде бюрчелени юслеринден сёз чыгъа келиб, биреу Ходжагъа соргъанды:

— Ходжа! Не кече джукъларгъа кьой-магъан, не кюндюз рахатлыкъ бермей, адамгъа азаб чекдириб тургъан бу бюрчелеге бир дарман юретсенг а!

— Аны дарманы олду: тут да кёзлерине кюл къуй! Андан сора ур да ёлтюр.

Мен да тели

Ходжа орамны кетиб бара, экеулен уруша тургъанларына тюбегенди. Быланы бири тели болгъанды. Ол бири да хар сёз айтханы сайын: «Тели кётлек, тели кётлек!» — деб сёлешгенин Ходжа эшитиб, къатына барыб:

— Телиге кёзюне къараб «тели» деген, сен андан да тели, сени телилигинги кёзюнге тутхан, мен сенден да тели! — дегенди.

Табдым-табдым

Насра Ходжаны бир шоху къонакъгъа чактыргъанды. Аллына аякъ бла бир бегене салгъандыла да, Ходжа бек суюб ашагъанды. Сонгра Ходжа къонакъбай къатынга соргъанды:

— Ий, сау къалгъын, бу хантны атына не дейдиле? Мен бу хантны алай бек суюдюм, ёмюрде унутмазча, джаратдым, къатыныма айтсам, ол манга быллай хант эте да ашата турур эди...

— Муну атына «бегене» дейдиле.

Ходжа, туруб, унутуб къоярма деб къоркъуб, «бегене, бегене» деб къызыу-къызыу айта, юйюне тебрегенди. Бара тургъанлай, джолда батмакъ кёлден секиреме деб джыгъылгъанды да, джунчугъа-

ны бла «бегенени» унутханды да кьой-
гъанды. Хайда олсагъат, алайда чёгюб,
балчыкыны ары-бери булгъаб, сагъыш
этиб эсине тюшюрс тебрегенди. Биреу ке-
либ, Ходжаны алай эте тургъанына кьа-
раб:

— Ходжа, джугъунгуму тас этгенсе, нек
эте айланаса аллайла? — деб сорса уа,
Ходжа:

— Немени, немени... — деб тургъан бол-
маса, «немени» не болгъанын айтмагъан-
ды. Ол адам берлакъ, Ходжаны кьатына ке-
либ:

— Ходжа, юйюнге, не тас этгеннинги
бери бир айт, балчыкыны, бегенени бул-
гъагъанча, булгъаб турма да! — дегенлей,
Ходжа, секириб туруб:

— Табдым, табдым, тас этгеним ол эди,
табдым, деб хамаи юйюне чабыб кет-
генди.

Къайсы джаны да болсун

Ходжаны юйю кьапхакъ джерде бол-
гъанды. Юйю эскиден оюлуб, тёбен джа-
нына аууб тебрегенинде, Ходжа огъары
джанындан тиреу салгъанды.

— Ходжа! Тиреуию тёбен джанындан
салсанг а! — дегенлеринде:

— Салмай кьойма ансы, къайсы джа-
нындаи да сал, не башхасы барды! — деб
джууаб бергенди.

Халыуа алыб ашарсыз

Насра Ходжа, эшегине да джюк джюк леб, бир узакъ джарыдан келе болгъанды. Эшеги да, кеси да суусаб болуб, джолджанында бир кёлге къайтхандыла.

Суу иче келгенди да, эшекни эки ал аягъы тайыб, кёлню теренише тебрегенлей, макъала къурулдагъандыла. Эшек, сескеклениб, макъа тауундан юркуюб, ызына чыккъанды.

Ходжа къууанигандан тартыб алыб хурджунундан бирталай ууакъ ачханы кёлге атханды.

— Аферим, суу къушлагъа, магъыз, магъыз муну, халыуа алыб ашарсыз! — дегенди.

Терекден ары джол чыкъса уа

Тийре джашла, кеси араларында накъырда этерлери келиб, Ходжаны башмакъларын урларгъа къалай мадар табылыр деб сёлеше болгъандыла.

Сонгра джашланы бири, секириб туруб:

— Мен мадарын билеме, джюрюгюз! — деб, джашланы алыб Ходжаны юйюне джол баргъан джерде бир мазаллы къарт кертме терекни тубюне элтгенди. Насра Ходжа да ол кёзюде алайтын юйге озуб тебрегенди.

Олсагъатдан джашла:

— Сынгар бир адам бу терекни башына чыгъалмайды, эй, аллай адам къайда! — деб кеси араларында кызыу даулашыргъа къалгъандыла.

Былапы былай селешгенлерни эшитиб, Ходжа:

— Муну башында не барды, мен чыгъайым! — дегенди.

— Былай къарагъанда кезге тынч кирик кёрюнгенликге, анга чыкъмакълыкъ кёб адам эталлыкъ ни тюлдю.

Быллай сёзле бла Ходжаны эришдиргендиле.

Ходжа тартыб алыб эрлай юсюнден габрайын, аякъларында башмакълары тешгенди да, габрайын да, башмакълары да къолтугъуна алыб, терекге плниб, чыгъаргъа тырмашыб тебргенди.

Джанла:

— Ходжа, башмакъланы къолтугъунга алыб нек чыгъаса?

Насра Ходжа джашланы къарын ауруулары не болгъанын сезгенди, алай болса да ачыкъ айтмай:

— Терекден ары джол чыкъса уа, джанлан аякъмы барлыкъма!? — деб джууаб бергенди.

Джууургъан кетди, түйюш да битди

Кечени арасында Ходжаны юйюню къатында экеуленни түйюшген дауурлары Насра Ходжаны, къатынын да уятханды.

Бу туюношге Насра Ходжа, джууургъаны да юсюне чулгъаб чыгъыб, орча эте тебрегенлей, туююшгенлени бири Ходжаны юсюнден джууургъаны сермеб алгъанды да къачханды да кетгенди. Дауур-суйюр тохтагъанды. Насра Ходжа, сууукъдан къалтырай, юйюне киргенлей, къатыны соргъанды:

— Ходжа, ол туююш не зат эди, энди тохтадыла болгъай, нени юсюнден джагъалана эдиле экен?

Ходжа, сууукъдан эки къолун къойнуна кысыб, къалтырай-къалтырай, орудукъда джатыб тургъап къатыныны юсюне сюблиб айтханды:

— Туююш бизни джууургъаны юсюнден чыктыгъап кёреем, джууургъап кетди, туююш да битди.

Къыркъ джыллыкъ сиркесуу болмаз эди

Насра Ходжаны къыркъ джылдан къалгъан сиркесуу болгъанды. Муну хар джерде айтыб, махтапыб тургъанды. Бир кюн танышларындап бир келиб соргъанды:

— Ходжа, сизде къыркъ джылдан къалгъан сиркесуу бармыды?

— Айхай барды...

— Бизге да бир кесекчик берсенг а, марджа!

— Огъай, шохум, бераллыкъ тюлме.

— Нек дейсе?

— Да, хар келгениге мен бирер кесек сиркесуу бере турсам, мени ктыркъ джылдан квалгъан сиркесуум болмаз эди.

Бар, эшекге аш сал

Насра Ходжа эшекге аш бергенден эрикгенди да, сонгра бир кюн кватынына:

— Кватын, мен эндиден сонгра эшекге аш берлик тюлме, джанымдан да, андан да бездим, арну, мындан ары сен аш бере тур! — дегенди.

Алай болса да кватыны разы болмагъанды. Бу затны юсюнден сёзден сёз чыгъа кетиб, иш тереңлешгенди, аралары аман болгъанды. Экиси да:

— Энди ауузундан сёз чыгъарыб бир бирине ким алгъа селешсе, эшекни ашын ол сала туругъа! — деб бегитгендиле.

Олсагъат Насра Ходжа, отджагъаны бир джанына кысылыб олтуруб, кёзлерин от оруннга сюзюб, селешмей тохтагъанды.

Кватыны да, джаулугъун башына атыб, хоншуланы квайсына эсе да чыгъыб кетиб, ашхамгъа деричи олтургъанды.

Хоншуда селеше келиб, кватыны:

— Ходжа бир куджур адамды, эринсе, олтургъан джеринден кымылдамаз ючюн, ачдан ёлюб кваллыкъды. Анга бир аякъ исси шорпа ичерге керек эди, — деб, хоншуну джанчыгъыпдан бир аякъ шор-

на ийдиргенди. Джашчыкъ шорпа келтирден алгъа иш былай болгъанды:

Къатыны хоншусуна кетгенлей, Ходжаланы юйлерине бир уручу кириб, болгъанларын келтирюб чыгъа тебреген заманда да, Ходжа чырт селешмей, джукъ айтмай тургъанды. Сонгра уручу Ходжаланы башында сархын алгъанды, анга да Ходжа «ых» деб бир сёз айтмагъанды.

Джашчыкъ, уручу былай этиб кетгенден сонгра келгенди да Ходжаланы аллына аякъ шорпаны салгъанды.

Насра Ходжа, ауuzu бла селешмей, джашчыкъгъа къолу бла ышара этиб башлагъанды. Джашчыкъ не айтханын англамагъанды.

Ходжа, бармагъы бла юйню, джыйгъыны кёргозе келиб, «уручу чалмама деричи алыб кетгенди» деген магъананы ангылатыргъа умут этиб, башына къолун юч кере айландырыб ышара этгенди.

Джашчыкъ, аны ышарасындан «шорпаны башымда юч кере айландыр да башыма къуй» дейди деб алай ангылаб, исеи шорпаны башына къуйгъанды. Ходжаланы башы, бети къабырчакъланганды, алай болгъанлыкъгъа дагъыда селеширге унамагъанды.

Джашчыкъ чыгъыб кетгенди да Ходжаланы къатынына ханарны айтханды. Къатыны олсагъатдан туруб келиб къараса — юйлерни тоналыб, Ходжа да олтургъан джеринден къымылдамай, башы къабырчакъланыб, тынгылауу басыб тура.

Къатыныны бети-къаны тюрлениб:

— А киши, бу не киши! — деб кычыргъанында, Ходжа:

— Дженгил бол, къатын, эшекге аш сал! Телликини ахыры былай болур! — дегенди.

Адам айтханнга тынгыла

Насра Ходжа, бир да бир бек ашыгынын киши болуб, кетиб баргъанлай, тийре джашла тиллешиб, аллын алгъандыла да айтхандыла:

— Ходжа, къайры бара эсенг да, тохта, бизни артда бир сынгарыбызны да табарыкъ тюлсе, сен кимибизни атасыны эски шохуса, кимибизни хоншусуса, кимибизни тукъум къарнашыбызса. Сени бир къолдан арну басдырыб къояргъа сюебиз, къабырынгы къазыб хазырлагъанбыз, иччи мамукъ кирик джумушакъ этгенбиз.

— Джашла, бюгюн бир бек ашыгынын кишим барды, къойсагъыз боллукъ эди, — деб Насра Ходжа кюрешгенди, алай болгъанлыкъгъа къоймагъандыла. Межгитден сал агъачны алыб, Ходжаны да тешиндириб ичине салыб, орамгъа келтирюб чыкъгъанлайларына, Ходжаны шохларындан бири тюбегенди. Джашла ол адамны изындан:

— Марджа, къайрыса? Ходжа ёлгенди да, басдырыргъа барабыз, сен да кел! — дегендиле. Ол адам:

— Ашыгыш ишим барды, чырт бошарыкь тюлме! — деб, кьайтыргьа унамай, кетиб тебрегенинде, Насра Ходжа, сал агьачдан башын кёлтюрюб, ол адамгьа:

— Айтханларына тынгыла да кьайт, мени сенден да ашыгыш ишим бар эди, алай болгьанлыкьгьа, не мадар, кёзюу джетсе, этер мадарынг джокьду ансы! — дегенди.

Суу десенг, ма былай болады

Насра Ходжа тенгизни джагьасы бла бир элге бара болгьанды. Джолда марда-сыз суусагьанды да, бурулуб тенгизден суу ичгенди. Тенгизни сууу тузлу-ачы болгьаны себебли, Ходжаны тамагьын кюйдюргенди, кьарнын кьозгьаб, ичин ётдюргенди. Дагьыда бара-барыб, суусаб болгьанында, бир арну кьара суугьа джетиб, андан суу ичгенди, сонгра кьара суудан бир аякь суу алыб, элтиб тенгизге кьуюб:

— Бошуна кесинги кёбдюрюб-чёкдюрюб махтама, ма, суу десенг, былай болады!— дегенди.

Тюбюн бегитигиз

Насра Ходжа, бир джерге барлыгьы болуб, джелкен кемеге мингенди. Бираз баргьандан сонгра, джел уллу болуб, тенгизде уллу толкьунла чыгьыб, кеме ха-

ман джонгурчача чайкыларыгъа кыалгъанды. Кемечиле, кемени башына чыгыб, джелкенлерин байлаб башлагъанларында, Насра Ходжа:

— Сиз кыаллайла этесиз, ха!? Кеме тюбюнден чайкыалады, сиз башына ёрлеб айланасыз. Кемени чайкыалмазын излеё этесиз, тюбю бегитгиз! — дегенди.

«Хакымы бер!»—десе уа

Бир джолда Насра Ходжа, базаргъа барыб, бир бёлек кыаты-кыуту затла алыб, бир амбалгъа кёлтюргенди да, экиси да келе тургъанлайларына, амбал адамланы кыалынында аджашханды да кыалгъанды.

Тогъуз-он кюнден сонгра, адамла Насра Ходжагъа:

— Майнама, Ходжа, сени затларыгы алыб аджашхан амбал! — деб биреуню кёрюзгендиле.

Насра Ходжа бу адамны кёрген бла бир тюкеннге кириб бугъунганды.

Адамла:

— Алай нек этесе? — деб соргъандыла. Ходжа:

— Кыюгъуз, кёрюмегеним хайырлыды, «сау тогъуз-он кюнню хапчюклеринги кёлтюрюб айланганым ючюн, хакымы бер!» — десе, кыайдан табарыкыма! — деб джууаб этгенди.

Көбюб кьалмазмы деб сакълайма

Бир кюн Насра Ходжа гёген бла суу алыргъа бир кёлге баргъанды. Гёгенини ары уруб суудан толтуруб, ызына алама деб гартханлай, гёген кьолундан ычкыннганды да кёлге батханды.

Ходжа, олтуруб, гёгени батхан джерге къараб, сагъышылы болуб тургъанлай, юсюне биреу келиб соргъанды:

— Ходжа, не сакълайса?

— Гёгеним суугъа батханды да, энди ичине суу кириб кёбсе, сууну сакълайма кьалкыбы чыгыбы кьалмазмы экен деб сакълайма! — дегенди.

Бизни джулдузла сизде да бардыла

Бир джолда Насра Ходжа бир шахаргъа баргъанды да, кёкге къараб туруб, халкыгъа айланыб:

— Джамагъат, бизни шахарны хауасы да, бизники да бир кёреме! — дегенди.

— Нек дейсе, къайдан билдинг? — деб соргъанларында:

— Бизни шахарны кёгюнде бар джулдузла бу шахарда да бардыла, андан билеме! — дегенди.

Хатер бла айтама ансы

Ораза айда халкъ, оразаны дженгил кетерине ашыгъыб, хаман Ходжагъа, дагъыда аны киби къартлагъа:

— Бюгюн ненчасыды, ораза къачан ачылады? — деб сорургъа къалгъантарында, Насра Ходжа, оразаны алтынчы кюнюнде алты ташны алыб келиб, къазаннга атханды эмда, кюн сайын бирер таш атыб, кюнлени хыйсабын тюз бардырыргъа умут этгенди.

Бир джолда Ходжаны къызы, атасы къазаннга таш атханын кѳргенди да, уучу бла бир ууакъ ташны алыб келиб, къазаннга къуйгъанды.

Бир кюн, быягъы адамла «айны мынчасыды, анчасыды» деб эриширге къалгъанларында, Ходжа:

— Тохтагъыз, мен сизге тюзюн билиб келиб айтайым, — деб, къазанда ташланы санаб башлагъанды. Джюз джыйырма таш чыкъгъанды. Ходжа, «бу санны айтсам, адамла ийнанмазла» деб сагъыш этиб:

— Бюгюн эки джыйырма бла бешиди, — дегенди. Халкъ:

— Хайырсыз, айда къуру отуз кюн болады, сонгра уа? — дегенлеринде:

— Ансын да мен сизге адеб этиб айтама ансы, къазанда ташланы хыйсабына къарасанг, бюгюн айны тамам джюз бла джыйырманчы кюнюдю! — дегенди.

Къолунга алыб сен туурса

Бир танышы тюбөб, Ходжагъа:

— Сени къонакъгъа чакъырлыкъ эдим, алай болгъанлыкъгъа бир затха къарайма! — дегенди.

Ходжа соргъанды:

— Не затха къарайса?

— Асыры джут ашайса, ауузунгда къабыныгы чайнаб джутхунчу, экинчи къабыныгы да къолунга алыб, хазырлаб тураса!..

— Хайыр, болсун, мен кесим къолума алмам, мен чайнаб бошагъынчы, сен огъуна алыб хазырла экинчи къабарымы, мен анга разыма, аны ючюн тыйылма, чакъырлыкъ эсенг! — дегенди Ходжа.

Бетин бир къызартайым

Насра Ходжаны арбазына бир ишгирде бир тана келиб, тапгнга дери къалыб кетгенди.

Эртденбласында Ходжа тананы эл ичине къыстагъанды, алай болса да ишгиринде дагъыда къайтыб келиб, Ходжаны арбазында джатханды. Ходжа къыстай, тана къайта да келе, ол къыстай, бу келе, ариу бездиргенди. Кече уа Ходжаны юй бачхачыгына секире да бачханы ууата, ашай, ариу бошаргъа джетдиргенди.

Ходжа тананы несин сорушдуруб да кёргенди, — ие чыкъмагъанды. Бир кюн а тананы кесгенди.

Муну бла къалыб, бир ыйыкъ чакълы бир заман кетгенден сонгра, тананы несин излей келгенинде, Насра Ходжа:

— Тананы мен кесгенме, — дегенди.

Алай болгъанлыкъгъа ол адам, «быягыны эсине не чам тюшюб айта болур, къайдам», — деб къойгъан болмаса, къулагъына алыргъа унамагъанында, Ходжа, къатынына келиб:

— Къатын, ол тананы терисин бери берчи, «ма» деб кёргюзюб, бетин бир къызартайым! — дегенди.

Мынга да тиймегенди кир

Бир кюн Ходжа, биргесине эки-юч харбыз алыб, отунга чыкъгъанды. Джолда суусаб болуб, бир харбызын кесгенди да, татыусузду деб, алай ары тёнгеретгенди. Экинчи, ючюнчю харбызны да кесиб, татыусуздула деб, бир кесекчик къабыб атханды.

Отун да этиб, кюн да къыздырыб, Ходжа ызына, юйюне, айланганында, джолда мардасыз сусаб болуб, ол харбызланы атхаи джерине джетгенди. Атыб кетген харбызларыны юсюне чөгелеб:

— Мынга да кир тиймегенди, мынга да тиймегенди, — деб, алыб барын да ашагъанды.

Джюзген бабушланы шорпасы

Насра Ходжа, кѣз ача, элни къатында кѣлге чыкыгъанды. Кѣлню кыыйырында джюзе тургъан суу бабушланы кѣрюб, энишге ийилиб бугъа баргъанды да, бабушла бери иги кѣлню кыыйырына келгенлейлерине, бирини кыуругъун марлаб, юсюне секиргенди, алай болгъанлыкыгъа суу бабушла учхандыла да кетгендиле.

Эрлай олсагъатдан Насра Ходжа, кыойнундан гырджынны чыгъарыб, кѣлге тийириб ашай тебрегенди. Бу халда Ходжаны юсюне бир кыауумла келиб:

— Не этесе, Ходжа? — деб соргъанларында:

— Джюзген бабушланы шорпаларына гырджынымы тийириб ашай турама! — деб джууаб бергенди.

Сенми сатаса, менми сатама

Насра Ходжаны борчу бууаргъа къалгъанында, машок бла бир нашаны эшегине джюклеб, сатаргъа бир элни башындан киргенди. Эл орамда Ходжа:

— Э-эй, наша сатылады, аллыкъ адам!.. — деб кычыра тебрегенлей, эшеги окыугъанды да Ходжаны тауушун эшитдирмегенди.

Дагыда арлакъ баргъанлай, Насра Ходжа: «Наша аллыкъ!..» — деб кычы-

ра тебрегенлей, быягъы эшеги да окъуб тебрегенди. Талай джолда эшек алай этиб, Ходжаны таушун эшитирге къоймагъанында, ачыуланыб, эшегини кёзлерине къараб, Ходжа:

— Бу нашаланы иеси къайсыбызбыз, нашаланы сенми сатаса, огъесе менми сатама?! — деб урушханды.

Суугъа кирмем

Насра Ходжа, элни тѳбен джанында халкъ барыб джуунуучу кѳлге кириб, джууна тургъанлай, теренине кетгенди да къалгъанды. Чырт джюзе уа билмеген-

ди. Халкъ чабыб келиб, Насра Ходжаны суудан джаны саулай алгъандыла.

Ходжаны суу тунчукъдургъаны ачылыб, эсин джыйгъанында:

— Бу джолдан сонгра, джюзерге тамам уста болгъунчу, ёмюрде суу къатына бармам! — дегенди.

Джарлы Ходжаны кими барды

Бир кюн тюзде кетиб бара тургъанлай, Ходжаны эсне: «Мени кибик джарлылыкъда джашагъандан эсе, ёлюб къорагъан тынчды, биз джарлылагъа сый джокъ, хурмет джокъ», — деб, тюшюб, кеси кесин ёлгенге тергеб, джерге джыгъылгъанды.

Сау сутканы алайда джатыб тургъанды, алай болгъанлыкъгъа аны джокълаб киши да келмегенинде:

— Эх, мени кибик джарлы кимни да аз къулагъында тюдю, андан эсе, кесим барыб къатыныма хапар этейим, — деб, туруб келиб, эшикден къараб, къатынына:

— Къатын, былай этиб нек тураса, Ходжа элни тёбен джанында тюзде ёлюб джатыб тургъанлы кюн бла кече болду, басдырыр къайгъы этсенг а! — деб, къайтыб кетиб, быгъы джесринде джатханды.

Къатыны муну эшитген бла башын-чачын джыртыб, джылаб, хоншулагъа кириб, хапарны айтханды.

Хоншула соргъандыла:

— Къайда ёлгенди, къачан ёлгенди, ким айтды?

— Джарлы Ходжаны кими барды, кеси келиб айтыб кетди! — деб, къатыны бютюн да джыларгъа къалгъанды.

Кеси эшитмесин

Насра Ходжаны эшеги аман къылыкълы, чочууукъ эшек болгъанды.

Бир кюн, Насра Ходжа эшегине миниб бара тургъанлай, бир джанына юркуюб, Ходжаны ачытырлай джыкыгъанды. Насра Ходжа, секириб туруб, эшегине урушханды эмда:

— Санга мен бу джолдан сонгра аш берем! — дегенди.

Юч кюнню алай этиб ашсыз тутханды. Тёртюнчю кюнюнде, бир джерге барлыгъы болуб, эшегин тарт-соз этиб кюрешгенди да, джатхан джеринден ёрге къобаралмагъанды.

Быланы юслерине къатыны келгенди. Насра Ходжа, къатынын берлакыгъа алыб:

— Къатын, эшекни борбайы къыйылгъанды, ачдан аманга джетгенди, кесине эслетме да бир аш сал мынга, — дегенди.

Эки къат тели боллукъду

Насра Ходжа, нартюх алыб, тартаргъа тирменнге баргъанды. Барса — тирменчи бла бир адам даулаша тура.

Тирменчи:

— Халкъны нартюхюнден алыб кесинги къапчыгъынга нек урлаб къуюса?

Ол адам:

— Мен телиме!..

Тирменчи:

— Тели эсенг, кесингикинден алыб халкъныкъына къуйсанг а?

Тирменчи былай айтханлай, былагъа сейирге къараб тургъан Ходжа:

— Къой, не этесе муну! Бусагъатда ол бир къат телиди, сен айтханча этсе уа, эки къат тели боллукъду! — дегенди.

Ат солагъайды

Насра Ходжа да, бир къауум нёгерлери да, атлыла болуб, бир джерге ашыгъыш тебренгендиле. Хар ким атларына миниб, Насра Ходжаны атын да таш джанына тартхандыла да Ходжагъа: «Мин!» — дегендиле.

Насра Ходжа, атны сол джанындан барыб, онг аягъын ёзенгиге салыб, терсине мингенди. Ходжаны сырты атны башына айланыб тюшгенди.

Нёгерлери бу халгъа къараб кюлгендиле эмда Ходжагъа:

— Ходжа! Алай терсине нек миндинг?-- дегенлеринде, Ходжа:

— Мен терсине минмегенме, ат кеси солагъайды! — дегенди.

Сарыубек джыл

— Ходжа! Быйыл не джылды? — деб соргъанларында, Ходжа:

— Быйыл сарыубек джылды! — деб джууаб бергенди.

— Ходжа, джыллада «джылан джыл» деб барды ансы, биз сарыубек джыл деб эшитмегенбиз.

Насра Ходжа:

— Мен гитче заманда, мен да билеме, анам манга «джылан джыл туугъанса» деучен эди, андан бери неллай бир заман кетди, джылан энди сарыубек болгъан болур!

Тутугъуз да кёзлерине себигиз

Насра Ходжа, кызыл кырпычны ууакъ туюуб, уи кирик этиб, «бюрче дарман сатама» деб, базаргъа чыгъаргъанды. Дарманны адамла басыныб алыб, тауусуб кетгендиле. Джолда, бу дарманны къалай этерибизни сормай, унутуб барабыз, бир сорайыкъ деб, ызларына къайтыб, Ходжаны излеб табхандыла да:

— Ходжа, дарманны къалай этерикбиз? — дегенлеринде, Ходжа:

— Бюрчелени тутугъуз да кёзлерине себигиз! — дегенди.

Былайгъа къалай джетгенди

Насра Ходжагъа къалай эсе да бир кесек ачха тюшгенди. Бу ачханы къалайгъа салыб асыраргъа билмей, сагъышха къалгъанды.

Баугъа кириб, джерни къазыб, ачханы салыб, басдыргъанды да берлакъ кетиб къарагъанды. «Мен уручу болсам, бу ачханы табарыкъ кёре эдим», — деб, алайдан да алыб, бир башха джерге салгъанды, алайын да джаратмагъанды.

Эм ахыры, бир бусхулгъа туююб, бусхулну да бир узун къурукъну учуна тагъыб, къурукъну да бачхагъа кийриб чапчыб: «Хы... энди уа антсыз эди адам былайгъа джетмесе!» — деб кетгенди.

Муну бир уручу кёрюб туруб, келиб къурукъдан ачханы алыб, бусхулгъа бир сыгын къатханны туююб, тагъыб кетгенди.

Бир бёлек замандан, Насра Ходжагъа ачха керек болуб, келиб къараса, ачхасы джокъ, бусхулуну ичине сыгын чырмалыб тура.

Муну кёрген бла Ходжа, сейирешиб:

— Аста-а, тууар бери уа къалай чыгъалгъанды? — дегенди.

Экигизни

айтханыгъызыны да этдим

Бир кюн Насра Ходжаны анасы, суу ызына эски джууаргъа барыргъа тебреб:

— Ходжа, балам, мен эки джууаргъа барама, сен, бу кърмачланы да ашай-ашай, чырт эшикден ары-бери айырылмай тур! — деб кетгенди.

Насра Ходжа эшикни босагъасына олтуруб кърмач ашай тургъанлай, анасыны эгечи келиб, Ходжаны анасы юйде болур деген акъыл бла:

— Ходжа, мен бюгече кече къалыргъа сизге келликме, барыб ананга айт, ары-бери кетмесин! — легенди.

Олсагъатдан Насра Ходжа, юйню эшигини безгилеринден кърбарыб, аркъасына кълтюрюб, салыб суу ызына анасына баргъанды.

Анасы, муну сыртында эшикни кърюб:

— Нек этгенсе, а джаш, былай? — деб соргъанды.

— Да, амам, мен къалай этерик эдим, сен «эшикден айырылма» деб кетгенлейинге, эгечинг келиб, «мен бюгече сизде джатарыкъма, ананга айт!» — деди, мен экигизни да айтханыгъызыны толтурдум! — легенди.

Улакъ къайгъыдан къртулайыкъ

Насра Ходжаны кърблеи бери асыралгъан, атауул кърйи тукъумдан бир семиз ирки болгъанды.

Бу ирк асыры бек семиргенден, эгини, кърйиругъун кълтюралмагъанига джетгенди.

Хоншуларындан биреу, кюн сайын бу иркин кёре да, сукълангандаи, Насра Ходжагъа:

— Ходжа, кел, иркин кесейик да, джы йылыб, бир кеф этейик! — дей тургъанды. Алай болгъанлыкъгъа Ходжа да:

— Къоюгъуз, марджала, мен да аны бла джубанама, сынгар къойну манга къызгъанмагъыз! — деб унамай тургъанды.

Кюнледен бир кюнде Насра Ходжаны хоншусу, чола тюшгенлей, иркин баууна джыйгъанды да кесгенди. Кишиге да билдирмей, джашыртын ашагъанды.

Насра Ходжа, ишни джигине деричи билиб-сезиб тургъанлай да, джукъ айтмагъанды, тынгылаб къойгъанды.

Былай бла эки джыл кетгенди.

Бир джолда ол хоншуну бир улагъы Ходжаны баууна киргенлей, Ходжа да улакъны тутханды да кесгенди.

Улакъны неси, эки адам бир джерге барса, алагъа улагъыны тас болгъанын айтыб, быллай семиз эди, аллай арну эди, аллай уллу эди, деб махтаргъа къалгъанды. Ныгъышха барса да, межгит аллына барса да, улакъны махтагъандан башха хапары болмай айланганды.

Насра Ходжагъа бу ётюрюк махтауланы эштгени сайын ёпкесине джетген чакълы бир ачыу бола тургъанды.

Бир джолда, улакъны неси да, дагъыда бир къауумла да Насра Ходжаны юйюнде ашай тургъанлайларына, быягъы хоншу, тас болгъан улакъны юсюнден сёз башлаб:

— Эй... мени улагтым аллай улакь эди, туюю кѣм-кѣк кѣгюрчюнча эди; кеси, маралдан айырыб танымазча, алай арну эди; аны этинде бир къара джери джокь эди; тутундан, къуйрукь кибики, семиз эди; уллулугъу уа туюе кибики эди... — дегенлей, Ходжаны тамам джебегине джетиб, чыдамай, къатынына айланыв айтханды:

— Къатын! Мени акъылыма былай келеди: алайда джыйгъыч тубюнде муну улагъыны терисин алыб келиб кѣргюзейим да, аны туюе тенгли болгъаны бла киштик тенгли болгъанын халкъ кѣрсюнле, биз да бу улакь къайгъыдан къутулайыкъ! — дегенди.

Нашатыр джакь

Бир кюн Насра Ходжа, эшегин отундан къалаб, ызына, элге айланиганды да, эшек келирге унамай, быт-быг эте турургъа къалгъанды.

Ходжа, эшекге ачууланыб, ура-туюе тургъанына биреу тубеб:

— Ходжа! Эшек барыргъа унамай эсе, бир кесек нашатыр сюрт, аны амалы олду! — дегенди.

Насра Ходжа эшекге нашатыр сюртгенлейине, эшек джоргъалай тебрегенди. Насра Ходжа да ызындан сюрюб джеталмазгъа къалгъанды. Къалай этерге билмей, Ходжа, арыб, сагъышлы болуб, эм ахыры:

«Тохта, кесиме да бир кесекчик джетдириб бир кёрейим», — деб, кесине да бир кесек нашатыр джакъгъанды.

Ходжаны бутлары отча кызыб, тёнгноб, чабыб тебрегенди да, эшегинден алгъа барыб арбазына киргенди.

Къатыны къараб, Ходжаны бир джерде тохтаялмай, арбаздан ызына айланыб чабыб чыгъыб тебрегенин кёрюб:

— А киши, не болгъанды санга, къоян тепсеуге нек бараса? Сабыр эт! — деб кычыргъанды.

Насра Ходжа:

— Къатын, мени джетерге умут эте эсенг, сен да бир кесек джагъаргъа керксе! — дегенди.

Къатын, кёзлюклери бери

Кечени арасында Насра Ходжа тюртюб къатынын уятханды да:

— Къатын, тур, дженгил бол, мени кёзлюклери бери бери! — деб буугъанды. Къатыны, орундан туруб, излеб Ходжаны кёзлюклерин бериб:

— Кечегиде бу уа не гузбангды, кёзлюк неге керек болду энди? — деб соргъанында, Ходжа:

— Бир алаамат тюш кёре турама, джаныгыз бир къауум джерлерине кёзюм иги джетмейди ансы, — дегенди.

Кёчген этеме ансы

Насра Ходжагъа бир къонакъ келгенди. Ходжа бу къонакъны бек суюуб алгъанды. Сыйларгъа башлаб, къонакъны аллына тепси бла шорпа салыб, чыгъыб гырджын алыб келгенди. Къараса — шорпаны ичиб бошаб тура. Эрлай гырджынланы тепсиге салыб, шорпа келтирирге аш юйге кетгенди. Ол шорпа алыб келирге, къонакъ гырджынланы бошаб тура... Дженгил огъуна шорпаны тепсиге салыб, дагъыда гырджын алыб келгинчи, шорпаны къонакъ уртлаб бошаб тура...

Ходжа, сейир болуб, дагъыда къонакъны аллына гырджын салыб чыгъыб, шорпа алыб келгинчи, гырджын тауусулуб тура...

Ахыры, Ходжа къонакъгъа гырджын келтиргинчи, шорпаны бошаб, шорпа келтиргинчи, гырджынланы бошаб туругъа къалгъанында, Ходжа, тепсини къонакъны аллындан къоратыб, къайдан келгенинден, къайры баргъанындан хапар соргъанды.

Къонакъ, бир элни атын айтыб:

— Ол элден келеме, джюрегим тыркык болгъанды да, аш ашаялмайма, докторгъа къаратыб дарман алыргъа шахаргъа барлыкъма. Сени юйюнгю, кесинги да бек джаратдым, бу джерни хауасы да аман тюлдю, сенде къонакъбай салыб, бир ай чакълы туругъа огъай демей эдим! — дегенлей, Ходжа, секириб ёрге туруб:

— Керти да бек джаным ауруду, бек разы эдим, алай а тамбла бу элден кечген этеме ансы! — дегенди.

Мындан да элтмез

Насра Ходжаны шохларындан бири бир кюн кесини элинден Ходжагъа къонакъгъа келгенди. Бу адам:

— Мен санга ун джюкледим, келтирмединг, джау джюкледим, келтирмединг, будай, арна элт дедим, аны да унамадынг, Ходжа кибик шохуму бетине мени къуру къол бла келтириб къаратдынг! — деб, эшегини хаман туюб башлагъанды.

Насра Ходжа:

— Къой, джазыкъ хайыуанны урма, къыйнама, сизден бизге къуру келгени кибик, бизден да сизге къуру барыр! — дегенди.

БАШЛАРЫ

Ертенланы Азрет — поэт эмда фольклорист	3
Китабны юсюнден	14
«Ма, ал» дегеннге юреннгендиле	17
«Ма, ал» дегеннге юреннгендиле	18
Сорууум бошалгъанды дерме	21
Экисини араларында	22
Сен алырса	23
Мен анга береме	24
Бетинге бир джумушакъ тийгенми эди	25
Этни ийсин сатхан ачханы тауушун алыр	25
Къайры джаханимге суйсе да кетсин	27
«Булгъанды» деме, «уялама» де	27
Къалмаз эди	28
Хар кюн байрам болгъа эди	29
Кийимни не этериксиз	30
Къоюгъуз, акъылсыз хайыуанды	31
Бир гугурук да керек тюлмюдю	32
Этюрюк эсе, сана да кёр	32
Бу да гитчелик этеди	34
Бу аллай адамды, кёрдюгюзмю	34
Бусагъатда кирди да	36
Джартысын кесиме къой, джюн чачарыкъма	37
Бир сорсанг эди уа	38
Айыб сизде тюлдю, хандады	39
Джокъ эселе, артдагъына	41
Огъай, чурукъ сатыучуладан	41
Бизден артха келгенле ашарла	42
Джастыкъла бардыла	42
Кесимден да къуджургъа санадым	44
Мен къагъыт ашаргъа ачыкъ тюлме	45
Бизни шахарны къазлары бирер аякълыдыла	46
Сени байталларынг къалай ташладыла	47
Эшекни башындан да уллу боллукъду	49
Кёргенбиз да къоркъабыз	50
Ол къабны биширликдиле	50

Се нден къартла бардыла	52
Алпалырма	53
Алшыма келдиле	54
Къургъакъ-къургъакъ кийишб келир эдинг	55
Къутулур мадар бармыды	57
Бу ол джолгъу ючюн болеун	58
Ба сыхч къайда да сатылыр	59
Мени къатыным менден да акъыллы	60
Ба шхалыкълары олду	62
Бу юругъуз, кийимле	63
Къады ариуларгъа тыйыншлыды	64
Сен да ийнанма	64
Бир сомгъа сатарма	65
Сизинки чыкъгъан басыхч бла	67
Эцитмедим деме	68
Бир эсиргенден алгъанма	69
Мени къымыжамы айландырлыкъ эдинг	70
Сен бир кесек джюзе билемисс	72
Аллахчамы, адамла суйгенчамы	73
Тургъан джерин алай излерсиз	74
Джырлай-джырлай излер	74
Мен да миналмадым	75
Тюз сюд этмессенг	76
Табхан заманында	76
Тюзеллигин библиб, кюлесе	76
Нукъсамлыкъ — къадыны улхучу къолунда	79
Анга соругъуз	80
Ол заманда мен да къайтарырма	81
Мени къоюгъуз да пиллени къолун тутугъуз	82
Эринги бир кёр	85
Сабийни да джукълатыр	86
Беш къычырымгъа джылыу къалай барды да	87
Мен да ораза тутмагъанладанма	90
Мени сыртыма	91
Насыбха, ёлмедим	91
Таб айтханыча этер	93
Сен быллай халгъа тюшгенсе	94
Тобладан къоркъуб бу да былай болду	96
Беркюм хандан саугъады	97
Таб бош джууукълугъум да джокъду	98
Туураб джулдузла этедиле	99
Ичлерин тышларына айландыргъандыла	100
Нере соруб тураса	100
Къуйрукъ узакъда тюлдю	101

Дуния кёре чыкыгъанма	102
Мен да анга сагыш эте тура эдим	104
Аны кыюугъуз да, анга шукур этигиз	105
Къайгырмаз, аны да бер	105
Ол чыкыгъан а не эди экен?	106
Былай тутуб туругъуз	106
Кыйналсам да, орнуна салдым	108
Бизни бери кечюрмеймисиз	109
Бек иги сылтауду	110
Билиб салгъандыла	110
Сол аягымы абдези джокъду	111
Бу бошланса	111
Манга керек тюлдю	112
Ах, джашлыкъ	112
Не башхалыкъ барды	113
Къалгъан халкъ не этер	113
Хар нени да эт алесе	114
Бир джанына аууб кетер	114
Мен да аны сатаргъа келтирмедим	115
Къалайында да болугъуз	116
Эитда кылыкъымы этгенсе	116
Джолоучулукъда	117
Сени сау къалгъанынга джылайма	118
Сюйсем да, айыбы джокъду	119
Сонгра киштик да къайдады	119
Бир кере тюзюне да бир барайым	120
Кесим тюшерик эдим	121
Былай игиди	121
Бешим барды	122
Сёзюме тынгыламаз	122
Чыгъартхандан иги дарман джокъду	123
Къачан берирсе, къайдам	124
Къабхандан да озар	124
Ойнаргъа чыгъар	125
Къатын, сен да тюзсе	126
Ат тюл, къуш да джетмез эди	127
Сен да тюшюрмей айтсанг эди уа	128
Ийланмайса	129
Къалгъаны къалай тюрленди	130
Кимге да кёрюн	130
Бютюн да къышха бек игиди	131
Мен да тас болур эдим	131
Акылыма келгенни этдим	132
Джайны арасындабыз	133

Тагны атханын билсем	133
Бирин кем беригиз	134
Къозлагъан ёлсе, сейирмиди	134
Андан санга не барды	135
Ыхы, энди къушха ушадынг	135
Ичи да джазылмагъанды	136
Алыш-беришге юренеме	137
Былай боллукъ эсе, джукъ да огъай	137
Мени кючюм алгъынча турады	137
Мюйюзлери бармы эди	138
Къызыны махтауу	140
Бу андан да сыйлыды	141
Адам бир сёзде турургъа керекди	142
Ёлюмден къачады	143
Муну да ашар	143
Джартысы кеси джюлюнюб эди	144
Тутуб бошагъанма	145
Къыркъ ауузум джокъду	146
Мен кесим миннген эшекни санамайма	146
Сени анангы да чырт сабийи болмагъанмыды	148
Бир джукъ да тёгюлмеген эди	149
Андан эсе къырылыб кетгени игиди	149
Энди табдыгъыз	150
Мени тюерле, сени сюерле	150
Тюзюн да табмазса	151
Башы бармы эди	151
Мен да анга къарайма	152
Ол келмей эсе, мен барама	152
Сен былайда тур	153
Джюрегигизде не барын билеме	154
Уялыб бугъунганма	155
Юйню ичи къарангы болгъаны ючюн, мында излейме	156
Бу адам келиб къалмаса	156
Мен кесим а кимме да?	157
Джукъуму излейме	157
Бу джолтун барыучан эдиле	158
Таб школгъа да барыр	159
Не этерими билеме	160
Дамлы этиб ашай биллвк тюесе	160
Мисирге барыр къарыуум джокъду	161
Мени юйюме да бир келир эди	162
Айхай да, сабанчы	162
Кюнден эсе, ай хайырлыды	163

Кыйналмагъыз, сау болугъуз	163
Мени анда ишим джокъду	164
Кѣз-къаш къалмаз эди	164
Отунда	165
Не сѣз барды	166
Аны тауушу эргденбла чыгъар	167
Тойгъаны бла кыйнамайым	167
Биринг биринги хакъына тиймегиз	168
Бер, мен да бир кере ёлейим	168
Сизден тели кѣрдюм эсе	169
Чѣгюб нек ашамайса	170
Негери болгъанынги билмедим	170
Кесингикни кесинг ашсанг а	171
Билирге сюйюб	171
Бир кесек эт къалса	172
Сапынынг, суунг къайсы джанында эсе, ары	173
Къалай арну тишлери барды	173
Моллагъа соругъуз	174
Базаргъа барама	174
Мен сау болдум, кыйтыгъыз	174
Болурму, огъесе	175
Насыбым да бар эди	175
Бир зат кѣрюб къача болурла	176
Тebleмейим деб къачама	177
Не къадар да берейим	178
Джырлауу былай болур	178
Бѣрю ашар	179
Эсли сабийди	180
Къалай тураса	180
Сеп — манга, мен — санга	180
Нек алгъанды да	181
Ичириб иерик эдим	182
Къурмачла джаугъан кече	183
Мен кесим алама	184
Берлигигизни беригиз деб келгенме	185
Башынги суу таба атарса	186
Арырыкъ эдим да, солумадым	186
Муру бла тѣрт — бир темирли болады	187
Барын да бу жарлы хайыуаннга къаларга джарармы	188
Къатын, эрсиз къалыр эдинг	188
Тюшгюнчю сакъласын	189
Сеники болгъанын билмейин алдым	189

Бууаз эшекин ташлатдың эсе	190
Бир тойдурайым	191
Мени адебли этген — негерим болду	191
Отунлада ийне бар эди, ал	192
Андан бошарыкъ эдиле	193
Салам бергенмидиле	194
Битди, кетди, оссалам	195
Бер да къутул	195
Не айтырымы билемисиз	195
Тут да кёзлерине кюл къуй	198
Мен да тели	199
Табдым, табдым	199
Къайсы джаны да болсун	200
Халыуа алыб ашарсыз	201
Терскден ары джол чыкъса уа	201
Джууурган кетди, туююш да битди	202
Къыркъ джыллыкъ сиркесуу болмаз эди	203
Бар, эшекге аш сал	204
Адам айтханига тынгыла	206
Суу десенг, ма былай болады	207
Тюбюн бегитигиз	207
Хакъымы бер, десе уа	208
Кёбюб къалмазмы деб сакълайма	209
Бизни джулдузла сизде да бардыла	209
Хатер бла айтама ансы	210
Къолунга алыб сен турурса	211
Бетин бир къызартайым	211
Мынга да тиймегенди кир	212
Джюзген бабушланы шорпасы	213
Сенми сатаса, менми сатама	213
Суугъа кирмем	214
Джарлы Ходжаны кими барды	215
Кесн эшитмесин	216
Эки къат тели боллукъду	216
Ат солагъайды	217
Сарыубек джыл	218
Тутугъуз да кёзлерине себигиз	218
Былайгъа къалай джетгенди	219
Экигизни айтханыгъызны да этдим	219
Улакъ къайгъыдан къутулайыкъ	220
Нашатыр джакъ	222
Къатын, кёзлюклерими бер	223
Кёчген этеме ансы	224
Мындан да элтмез	225

Уртенев Азрет Локманович

РАССКАЗЫ НАСРЕДДИНА

На карачаевском языке

ИБ № 1919

Редактор А. И. Кубанов. Художник Ф. И. Марков. Худ. редактор Л. А. Асланова. Техн. редакторы М. Г. Климовская, Г. И. Скачкова. Корректор К. А. Салпагарова. Сдано в набор 06.08.86. Подписано к печати 16.06.86. ВУ 12210. Формат 70x90^{1/32}. Бумага типографская № 1. Гарнитура литературная. Печать высокая, Усл. п. л. 8,5. Усл. кр.-отт. 8,7. Уч.-изд. 7,2. Заказ 4988. Тираж 10000 экз. Цена 75 коп. Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства. 357100, Черкесск, пл. Кирова, Дом печати. Карачаево-Черкесская укрупненная типография. 357100, Черкесск, ул. Первомайская, 47.

У 72

Уртенев А. Л. «Рассказы Насреддина». Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства.

232 с.

Книга переиздается в связи с юбилеем писателя, одного из основоположников карачаевской советской литературы. В сборник вошли юмористические рассказы, широко бытующие в народе, собранные и обработанные А. Л. Уртеневым.

С (Кар.) 2

4702260000—77

У М 159(03)—86 62—87.

